

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2012

Iva Vildová

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra pedagogiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Iva Vildová

**SOCIÁLNĚ PEDAGOGICKÁ PRÁCE S NEZLETILÝMI
DÍVKAMI SE SEXUÁLNÍ ZKUŠENOSTÍ**

**SOCIO-PEDAGOGICAL WORK WITH UNDERAGE
GIRLS IN SEXUAL EXPERIENCE**

PRAHA 2012

Vedoucí práce: PhDr. Jitka Lorenzová, Ph.D.

Poděkování

Děkuji PhDr. Jitce Lorenzové, Ph.D. za odborné vedení, věcné připomínky a cenné rady při zpracování této práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem *Sociálně pedagogické práce s nezletilými dívkami se sexuální zkušeností* napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

V Lounech dne

.....

Iva Vildová

ANOTACE

Ve své diplomové práci se zabývám problematikou předčasných sexuálních zkušeností a s nimi spojeným pohlavním zneužitím a jejich dopady na vývoj osobností nezletilých dívek. V teoretické části vysvětluji úlohu rodiny a školy v oblasti sexuální výchovy. Pro pochopení problematiky se zabývám vývojem osobnosti v době dospívání a nastiňuji negativní dopady předčasně zahájených pohlavních aktivit a sexuálního zneužití na osobnost nezletilých dívek. Část své teoretické práce věnuji úloze rodiny a školy v sexuální výchově a působnosti orgánů sociálně právní ochrany dětí v této problematice.

V části praktické předkládám podrobné případové studie obou zmiňovaných aktivit, na kterých je možno ilustrovat dopady na osobnost nezletilých. Shrnuji společné znaky rodinného prostředí nezletilých dívek a faktory, které ovlivňují rozdílné dopady na vývoj osobnosti.

KLÍČOVÁ SLOVA

Předčasné zahájení pohlavního života, pohlavní zneužívání, vývoj osobnosti, rodina, škola, orgány sociálně právní ochrany dětí, hodnotový žebříček v oblasti sexuality.

ANNOTATION

This diploma thesis focuses on the issue of early sexual experiences and associated with sexual abuse and their impact on the personality development of underage girls. The theoretical part explains the role of family and school in the area of sex education. For a better understanding of the problematics, I follow up the personality development during adolescence by outlining the negative effects of early sexual activity and the personality issues associated with sexual abuse of underage girls.

Part of my thesis is devoted to the role of family and school in the area of sexual education and the effect of institutions for social and legal protection of children. In the practical part, I present detailed case studies of both activities mentioned above, using them as tools to illustrate the effects on the personality of minors. I summarize the common characteristics of the family environment of underage girl and the factors that influence different effects on personality development.

KEYWORDS

Early initiation of sexual activity, sexual abuse, personality development, family, school, institutions for legal protection of children, value scale in the area of sexuality.

OBSAH

ÚVOD.....	9
TEORETICKÁ ČÁST	12
1 SEXUÁLNÍ VÝCHOVA V RODINĚ.....	12
1.1 Současná rodina a její funkce	13
1.2 Rodičovská zodpovědnost	15
1.3 Role rodiny v oblasti sexuální výchovy	16
1.4 Charakteristika rodin, kde dochází k sexuálnímu zneužívání dívky	19
2 PŘEDČASNÁ SEXUÁLNÍ ZKUŠENOST A JEJÍ DOPADY NA VÝVOJ OSOBNOSTI	24
2.1 Vývoj osobnosti v období dospívání	25
2.2 Vliv předčasných sexuálních zkušeností na osobnost	29
2.2.1 Syndrom přizpůsobení se sexuálnímu zneužití.....	33
3 MOŽNÉ DOPADY PŘEDČASNÝCH SEXUÁLNÍCH AKTIVIT A SEXUÁLNÍHO ZNEUŽITÍ NA OSOBNOST NEZLETILÝCH DÍVEK	35
4 PREVENTIVNÍ VÝZNAM SEXUÁLNÍ VÝCHOVY VE ŠKOLE	38
4.1 Současný stav a postavení sexuální výchovy v kurikulu.....	38
4.2 Vzdělávací cíle	42
4.2.1 Cíle sexuální výchovy ve školách.....	43
4.3 Sexuální výchova jako prevence sexuálního zneužívání a předčasného zahájení sexuálního života	45
4.4 Nedostatky edukace sexuální výchovy.....	47
5 SEXUÁLNÍ ZNEUŽÍVÁNÍ A JEHO PRÁVNÍ ASPEKTY.....	50
5.1 Pohlavní zneužití.....	51
5.2 Oznamovací povinnost	54
6 ÚLOHA ORGÁNU SPOD V PROBLEMATICE PÉČE O NEZLETILÉ DÍVKY SE SEXUÁLNÍ ZKUŠENOSTÍ	56
6.1 Obecná úloha orgánu sociálně právní ochrany dětí	56
6.2 Úloha orgánu SPOD v problematice péče o nezletilé dívky se sexuální zkušeností	60
6.3 Úloha orgánu SPOD v problematice péče o nezletilé dívky jako oběti sexuálního zneužití	63
7 DILEMATA PRACOVNÍKA OSPOD, JEHO MOŽNOSTI, HRANICE A PŮSOBENÍ NA NEZLETILÉ DÍVKY SE SEXUÁLNÍ ZKUŠENOSTÍ	65
7.1 Dilema polyvalence a specializace.....	66
7.1.1 Dilema normativnosti.....	66
7.1.2 Dilema profesionalizace	67

7.2	Možnosti a hranice sociální práce v případech předčasných sexuálních zkušeností a sexuálního zneužití	68
7.3	Osobní dilemata v sociální práci s dívkami s předčasnou sexuální zkušeností	68
8	ZÁVĚR TEORETICKÉ ČÁSTI.....	70
	PRAKTICKÁ ČÁST	71
9	KASUISTICKÉ STUDIE VLIVU PŘEDČASNÉ SEXUÁLNÍ ZKUŠENOSTI NA OSOBNOST NEZLETILÝCH DÍVEK.....	71
9.1	Zásady k praktické části	72
10	PŘÍPADOVÁ STUDIE RODINY „A“	73
11	PŘÍPADOVÁ STUDIE NEZLETILÉ „B“	87
12	SPOLEČNÉ ZNAKY RODINNÉHO PROSTŘEDÍ DÍVEK S PŘEDČASNOU SEXUÁLNÍ ZKUŠENOSTÍ	95
	ZÁVĚR	97
	SEZNAM LITERATURY A ODBORNÝCH ZDROJŮ.....	101
	SEZNAM PŘÍLOH.....	104

SEZNAM ZKRATEK

OSPOD – orgán sociálně právní ochrany dětí

SPOD – sociálně právní ochrana dětí

PČR – Policie České republiky

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

RVP ZV – Rámcově vzdělávací programy základního vzdělávání

ČT – Česká televize

MŠMT – Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy

CSA (Child Sexual Abuse) – syndrom sexuálního zneužívání

DPA – dětská psychiatrická ambulance

ÚVOD

Potřeba zabývat se problematikou předčasné sexuální zkušenosti vznikla v souvislosti s mou profesí. Jako sociální pracovnice mám povinnost řešit domácí násilí, týrání a zneužívání dětí. S dívkami s předčasnou sexuální zkušeností a dívkami pohlavně zneužitými mimo vlastní rodinu se setkávám velmi často právě v rámci výkonu práce orgánu sociálně právní ochrany při městském úřadu obce s rozšířenou působností, do jejíž kompetence výkon sociálně právní ochrany dětí spadá. Vzhledem k dlouholeté praxi jsem se již setkala s mnoha oblastmi sociální práce a posledních pět let patří do mé pracovní náplně problematika týraných a zneužívaných dětí. Po pětileté praxi v této sféře mohu konstatovat, že patří k nejtěžším ve výkonu sociálně právní ochrany dětí a stále jsem ještě zcela nepřivykla skutečnostem, se kterými se setkávám. Zjišťuji, že můj osobní rozhled a informace nejsou úplné a hledám další zdroje k pochopení okolností předčasných sexuálních zkušeností, jejich důsledků pro formování osobnosti dívek. V diplomové práci se proto snažím o ucelený pohled na uvedenou problematiku.

Diplomová práce má teoreticko-praktický charakter. Jejím cílem je popsat vliv předčasných sexuálních zkušeností a pohlavního zneužití na osobnost nezletilých dívek a jejich životní dráhu. Zmapovat úlohu rodiny, školy a orgánu sociálně právní ochrany dětí v sexuální výchově. Upozornit na úskalí možností podpory, kterou lze dívkám s předčasnou sexuální zkušeností nabídnout. Cílem praktické části je zpracování případových studií, na kterých lze ilustrovat dopady a vliv předčasných sexuálních zkušeností na další vývoj nezletilých dívek, srovnat společné aspekty rodinného prostředí případů a popsat faktory, které mají vliv na rozdílnost dopadů ve vývoji osobnosti.

Předčasná sexuální zkušenost souvisí s otázkou, do jaké míry je sexuální výchova efektivní. V poslední době je sexuální výchova předmětem zájmu nejen odborníků, ale i médií a laické veřejnosti. Především podoba výuky sexuální výchovy na školách je častým mediálně diskutovaným tématem. Dokonce i samotní pedagogové zastávají rozdílné názory a pohledy na tuto výuku a řadě z nich se jeví velmi nepopulární. Podle Schneidera, s urychleným vývojem soudobé společnosti, dochází ke zrychlení lidského vývoje v některých oblastech. Mladí lidé vstupují do krizového období mnohem méně připraveni a vybaveni. Předčasným pohlavním zráním a především podněcováním zájmu o sexualitu je dítě konfrontováno

s tématem, k němuž ještě nemá žádný vztah.¹ Po Listopadové revoluci došlo nejen k velké demokratizaci společnosti, ale také se objevil velmi otevřený přístup k samotné sexualitě. Je však třeba připomenout, že velká otevřenost a tolerance určitých jevů nepřispívá vždy k úplně správnému chápání podstaty.

Jistě i v minulosti se problematika předčasných sexuálních zkušeností a pohlavního zneužití vyskytovala, ovšem byla mnohem méně diskutována veřejností a řešena institucemi a byla považována především za soukromou záležitost. Dokonce v samotných rodinách byly otázky sexu často výrazně tabuizovány a informace se dostávaly k dětem z různých zdrojů. V současné době díky velkému vlivu médií a nových informačních technologií jsou informace o různých tématech mnohem snáze dostupné, a proto děti, pro něž je virtuální svět již plně integrovanou částí reality, mají mnohdy mnohem více poznatků o dané problematice než rodiče. Ve škole i v rodině je tedy třeba počítat s tím, že dostupnost informací pro děti a mládež je zajištěna z mnoha zdrojů.

Pohlavní zneužívání a zahájení předčasného sexuálního života může mít dle mého názoru negativní vliv na vývoj sebepojetí jedince a na postoj k vlastnímu rodičovství.

Problematika předčasných sexuálních zkušeností se začala objevovat v sociální praxi v několika posledních letech a v mnohých případech byla zjištěna s nástupem dívek do různých typů zařízení, jako jsou výchovné ústavy, dětské domovy a psychiatrické léčebny, kde při příjmu do zařízení je nezletilá dívka vyšetřena i gynekologem. Často na tuto problematiku upozorňuje škola, která je svědkem projevů nezletilých dětí. Rodina tuto záležitost řeší jen v krajních případech, kdy se jedná o přímé ohrožení samotného dítěte.

Sociální pracovník, ať už specialista nebo pracovník obvodu, se poslední dobou s předčasným zahájením sexuálního života u dospívajících setkává stále častěji. Mnohdy zjišťuje, že i přes velkou dostupnost informací poskytuje základní informace dítěti právě on sám. Dítěti chybí základní poznatky o lidské sexualitě jako takové, jeho poznatky v této oblasti jsou velmi omezené a následky předčasného zahájení sexuálního života nezná vůbec. Jde především o dívky z rodin s nízkou socioekonomickou úrovní, ale zároveň se tato problematika dotýká i dívek z rozpadajících se rodin, s komplikovanými vztahy mezi rodiči, dívek frustrovaných, hledajících chybějící zázemí a pocit jistoty. Bohužel, sociální pracovník, jehož obvod má v evidenci okolo 350 i více rodin, se kterými řeší velmi různorodé problémy,

¹ SCHNEIDER, Johannes W. *O smyslu a důležitosti životních krizí*. Hranice na Moravě: Fabula, 2005, str. 79.

má jen velmi omezené možnosti působit na dítě a rodinu jako celek. Ve výhodnější situaci se nalézá pracovník specialista, jehož činnost je spojena většinou s řešením případů týraných a zneužívaných dětí a domácího násilí. Ten se pak může intenzivněji věnovat například poučení dítěte, a často i dospělého, a sledovat další vývoj dítěte v rodině. Dle mého názoru chybí adekvátní odborná pomoc dítěti a často i celé rodině. Nezřídka se stává, že rodina nemá zájem o řešení této problematiky a omezí se jen na zabránění početí dítěte a zajistí předepsání antikoncepce. Často však chybí i toto zajištění z důvodů finančních.

Vzhledem k mé profesi sociálního pracovníka se v diplomové práci zabývám úlohou rodiny, školy a orgánu sociálně právní ochrany dětí v problematice sexuální výchovy. Snažím se zjistit vliv předčasných sexuálních zkušeností a pohlavního zneužití na vývoj osobnosti nezletilých dívek, vysledovat společné aspekty rodinného prostředí v obou problematikách a odhalit faktory, které ovlivňují různost dopadů na jejich osobnost. Orgán sociálně právní ochrany má za úkol chránit děti před negativními jevy společnosti, hájit jejich zájem a blaho. Také upozorňovat na možná úskalí negativních společenských jevů a jejich dopadů na dítě. Faktem zůstává, že orgán sociálně právní ochrany dětí v žádném případě nemůže nahradit výkon rodičovské zodpovědnosti, ale může ve spolupráci s rodiči a ostatními institucemi pozitivně ovlivnit podmínky vývoje dítěte.

TEORETICKÁ ČÁST

1 SEXUÁLNÍ VÝCHOVA V RODINĚ

Podle Matouška je výchova dítěte v prvních letech života jen obtížně uskutečnitelná mimo rodinu. Stejný autor upozorňuje, že rodina je unikátní a nenahraditelná s ohledem na spojení osobního zaujetí dospělého na vzájemném prospěchu partnerů a dětí s univerzálním zájmem společnosti na stabilizovaném soužití mužů a žen a na socializaci občanů. Rodina je nenahraditelná instituce jak pro dospělého, tak pro dítě. Je velmi obtížné, aby se z dívky stala žena, když nemá před očima ženský vzor a totéž platí i pro druhé pohlaví. Dítě si nemůže osvojit dovednosti, postoje a hodnotovou orientaci, pokud nebude vystaveno trvalému vlivu dospělých angažovaných pečovatelů.² Výchova dítěte je základní funkcí rodiny. Matějček uvádí, že při výchově v rodině dochází k interakci, k vzájemnému předávání podnětů mezi dvěma nebo více lidmi, k výměně akcí a reakcí a působení jednoho na druhého, rodičů na dítě a dítěte na rodiče. Rodinná výchova je něco zcela jiného než škola a vyučování. Jde o osobitou, specifickou součinnost, z níž mají prospěch obě strany, neboť obě dávají a obě přijímají.³ „V dnešní době jsou rodiče ve svém výchovném působení velmi osamoceni a rodičovství se stává věcí soukromou. Výchova dětí a zabezpečení rodiny jsou v porovnání s výkonem zaměstnání chápány v celospolečenském kontextu jako méně přínosné a důležité. Rodiče jsou vystaveni vysokým nárokům na kvalitu výchovy dětí a péči o ně. Výchova, aby byla úspěšná, vyžaduje od rodičů obětovat nejen finanční prostředky k jejich materiálnímu zabezpečení, ale také osobní zralost, odhodlání postavit se negativním společenským jevům komplikujícím výchovu dětí a zejména pak dostatek času a osobního nasazení k tvoření kvalitního rodičovského vztahu, který dítěti umožní zdravý vývoj.“⁴

Sexuální výchova, jako nedílná součást výchovy, patří do kompetence rodičů. Školní výchova s výukou a výchovou v dalších institucích, nemůže nahradit podle mého názoru vliv výchovy rodinné. Základ děti získávají vždy v rodině, ostatní instituce, nevyjímaje orgány sociálně právní ochrany dětí, mohou jen doplnit a rozšířit poznatky v této oblasti, přiblížit dětem možná úskalí předčasné sexuální zkušenosti a doplnit jejich informace. Z mé praxe je

² MATOUŠEK, Oldřich a KOL. *Metody a řízení sociální práce*. : Portál, 2008. str. 183.

³ MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994, str. 40-43.

⁴ <http://www.mpsv.cz/cs/4>, [online] 2011 [cit. 2011-12-28]. Dostupné z WWW: </www.mpsv.cz>.

však často zřejmé, že dětem chybí základní informovanost od samotných rodičů. Výchovná funkce rodiny je klíčová. S ohledem na úroveň rodin se jednoznačně odráží na formování dítěte, na jeho postojích, chování, vzorech a přebírání rolí ve společnosti. V oblasti sexuálních vztahů a postojů k sexualitě jako takové má rodina svůj nenahraditelný význam.

1.1 Současná rodina a její funkce

Současná česká rodina se setkává s celou řadou společenských tlaků, kulturně hodnotových proměn a rozporů, které jsou doprovázeny vysokými nároky na výchovu a péči o děti. Tyto skutečnosti ztěžují bezproblémové fungování rodiny a v jejich důsledku dochází k obtížnějšímu naplňování potřeb rodiny. Již při zakládání rodiny jsou mladí lidé vystavováni řadě překážek, ke kterým patří finanční nedostupnost bydlení, obtížné zapojení na trhu práce a vybudování pracovní pozice. Vzrůstající požadavky na vzdělávání i zaměstnání pak velmi ovlivňují schopnost rozhodování o založení rodiny a početí dítěte. Dochází k odkládání sňatků i porodů do vyššího věku. Mladí lidé jsou vystaveni i současným protirodinným tlakům ve společnosti, a to prostřednictvím médií, která podporují hodnoty individualismu, výkonu a konzumu. Česká rodina stále staví na tradičních rodinných hodnotách a převážně inklinuje k tradičnímu uspořádání, avšak ve společnosti výrazně narůstají tendence k rozvolňování partnerských vztahů a k preferenci osobních zájmů v životě.⁵ Podle Matouška lze rodinu v dnešní době definovat jako instituci velmi rizikovou, nestabilní a křehkou. Pojetí původní rodiny se samozřejmě s vývojem společnosti mění. Tradiční pojem rodina dostává nový, velmi široký význam. V soudobé společnosti v zemích patřících k naší civilizaci, existuje velké množství různých forem rodinného soužití, které zahrnují všechny možné typy rodin. *„Dnešní rodiny se nezakládají z důvodu reprodukčního nebo jiných společenských důvodů, ale především z důvodu vlastního citového uspokojení, bohužel nikoli z uspokojení citových potřeb dětí. Stabilita rodin se odvíjí od uspokojování citových potřeb partnerských vztahů. Rodina se stále více stává soukromým podnikem.“*⁶ Zhruba do osmnáctého století byla evropská rodina společenstvím, které své členy zajišťovalo ekonomicky a sociálně. Péče v době nemoci a stáří byla samozřejmostí. Mimo rodinné společenství bylo velmi těžké přežít. Kdo v rodině nežil, byl pro společnost nepřijatelným. Původní výčet funkcí rodiny se stále zužuje, některé výrazně slábnou a lze předpokládat, že dojde k jejich vymizení. Podle

⁵ <http://www.mpsv.cz/cs/4>, [online] 2012 [cit. 2011-12-28]. Dostupné z WWW: </www.mpsv.cz>.

⁶ MATOUŠEK, Oldřich. a KOL. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2008, str. 181.

Matějčka je rodina nejstarší lidskou společenskou institucí. Ta vznikla kdysi v dobách, kdy se člověk ještě málo podobal tomu, jak ho známe dnes. Rodina vznikla nejen z pohlavního pudu, jenž vede k plození a rozmnožování daného živočišného druhu, ale především z potřeby své potomstvo ochraňovat, učit a vzdělávat, připravovat pro život.⁷ Matoušek uvádí, že v současné západní společnosti zůstávají na rodině především tyto funkce:

- podporování socializace
- vztahová podpora všech členů
- ekonomická podpora všech členů

V prvních dvou funkcích nebude význam rodiny nikdy nahrazen. Autor upozorňuje, že mnoho pokusů vychovávat dítě jinde než v rodině ukázalo na její nenahraditelnost. Jasná problematika je viditelná u dětí vyrůstajících v ústavním zařízení.⁸

Matějček poukazuje na to, že přes všechny změny, kterými soudobá rodina prochází, rodina je a zůstane základní jednotkou všech lidských společenství. Podoby rodiny se liší v počtu generačního soužití, rozdělení rolí a ojedinele v tom, s kolika partnery může dospělý jedinec současně žít. Odpověď na otázku, co je vlastně rodina, bude znít jinak podle toho, kdo bude odpovídat. Odpověď právníka bude jiná, než odpověď sociologa nebo odpověď samotného dítěte. Má-li se dítě vyvíjet příznivě a stát se zdravou osobností, která je přínosem pro společnost, potřebuje vyrůstat v prostředí stálém a citově příznivém. Takovým prostředím by měla být dítěti rodina.⁹ *„Rodina je těžko postradatelnou institucí pro dítě i dospělého člověka. Mít stálého partnera a mít děti jsou přední hodnoty lidského života. Dospělý člověk o ně opírá pocit vlastních hodnot, pocit smyslu svého života a existence a na nich také závisí jeho psychická pohoda a zdraví. Děti i partner zrcadlí člověku jeho chování a umožňují mu vidět se realisticky. Dobrá rodina dává každému, kdo do ní patří pocit bezpečí a jistoty.“*¹⁰

Vztahy, vzory, postoje v rodině, výchovné působení rodičů a kvalitní rodinné zázemí má dle mého názoru významný vliv na zahájení sexuálního života nezletilých dívek.

⁷ MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994, str. 15.

⁸ MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál, 2010, str. 14.

⁹ MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994, str. 15-17.

¹⁰ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 2003, str. 10.

S nefunkční rodinou souvisí velmi úzce i možnost vzniku deprivace dívky a následkem vzniklé deprivace, především v citové a emoční oblasti, i možné riziko hledání náhradního uspokojení, a tím i předčasné zahájení sexuálního života.

1.2 Rodičovská zodpovědnost

Důležitým pojmem vztahů mezi rodiči a dětmi v rodině je rodičovská zodpovědnost. Zákon o rodině definuje rodičovskou zodpovědnost jako souhrn práv a povinností při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, při zastupování dítěte a při správě jeho jmění. Rodiče jsou povinni důsledně chránit zájmy dítěte, řídit jeho jednání a vykonávat nad ním dohled, který odpovídá stupni rozumového vývoje nezletilce.¹¹

Podle Špeciánové, pokud hovoříme o právech rodičů, ve většině případů jsou tato práva i povinnostmi. Rodič má často povinnost uplatnit své právo. Pakliže rodiče nejsou schopni dohody, určí toto soud. Rodičovská zodpovědnost náleží oběma rodičům. Jestliže jeden z rodičů zemře, není znám či nemá způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, je nositelem rodičovské zodpovědnosti rodič druhý. Nezletilý rodič nemá plnou zodpovědnost k právním úkonům pro nedostatek věku. Rodičovská zodpovědnost může vzniknout, pokud nezletilá matka uzavře manželství nebo pokud nezletilý rodič dosáhne věku šestnácti let a má předpoklady pro výkon rodičovských práv a povinností. Na návrh je mu soudem přiznána rodičovská zodpovědnost ve vztahu k péči o dítě.¹² To je častým a typickým příkladem nezletilých dívek, které otěhotněly před patnáctým rokem věku a po dosažení šestnácti let věku žádají soud o přiznání rodičovské zodpovědnosti

S problematikou zahájení předčasného sexuálního života dítěte bezesporu rodičovská zodpovědnost souvisí, a to jak stanoví díkce zákona, rodič má povinnost pečovat o zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. Rodič je zodpovědný v první řadě za vývoj svého potomka. Předčasná sexuální zkušenost, neméně samotný akt pohlavního zneužití za aktivní účasti oběti, je jistě určitým ukazatelem funkčnosti rodiny samotné a jejím pohledem na sexualitu jako takovou. Neméně důležitým zákonným ustanovením je i paragraf 32 zákona O rodině, který uvádí, že rodiče mají být osobním životem a chováním příkladem svým dětem. Tato povinnost rodičů je právně nevymahatelná, rovněž tak jako ve vztazích mezi

¹¹ HOLUB, Miroslav a Hana NOVÁ. *Zákon o rodině*. 5.vyd. Praha: Linde, 2002, str. 66.

¹² ŠPECIÁNOVÁ, Šárka. *Právní manuál pro sociálně právní ochranu dětí*. 1.vyd. Praha: Linde, 2005, str. 12-13.

manžely, kde v § 18 je stanoveno, že muž a žena si mají být věrni.¹³ V dnešní společnosti, kde nevěra partnerů není ničím mimořádným a je společensky poměrně tolerovaným jevem, můžeme jen domýšlet následky vzorů z rodin, kde rodiče zmíněné paragrafy zákona O rodině nerespektují.

1.3 Role rodiny v oblasti sexuální výchovy

O sexuální výchově se v dnešní době uvažuje a hovoří s velkou intenzitou. Zdeněk Matějček poukazuje na to, že pokud jsou rodiče odpovědní za řádnou výchovu svých dětí a na dětech jim záleží, nemohou se vyhnout otázce, co a jak dělat, aby byly děti připravené na období vlastní rozvinuté sexuality, na dobu, kdy budou samy zakládat svůj rodinný život. Otázkou zůstává pravá míra v přílivu informací. S pouhým poučením a sebelepší instruktáží o antikoncepčních metodách není možné vystačit. Sigmund Freud vyslovil představu o osudové podmíněnosti našeho vývoje pouhou pudovou sexualitou. V dnešní době víme, že naše znalosti a vědomosti jsou uloženy v hlubších vrstvách naší osobnosti a do určité míry je lze ovládat, rozvíjet, usměrňovat tak, aby pracovaly k prospěchu řádného rozvoje lidské osobnosti. K silám, které pomáhají lidem sexualitu ovládat, patří rozum, inteligence a lidská prapůvodní společenská orientace, kterou nazýváme orientací prosociální. Význam tohoto výrazu spočívá v lidské tendenci s druhými více vycházet než jim škodit, což je nezbytné pro lidské přežití. Mimo samotné sexuální výchovy je především citová výchova v rodině tím, co v zásadě musí být postaveno nad pouhým poučením o sexu, nad informacemi, které jsou dobře míněné i včasné podané. Rodina by podle Matějčka ve výchově dítěte v oblasti sexuální výchovy měla zastávat tyto tři základní role - vztah, vzor a poučení.¹⁴ Důležitým úkolem rodičů podle Augustyna je doprovázení fyziologického vývoje dětí. Do poučování dospívajících je nutné zahrnout dostatečné informace o charakteristických tělesných a psychologických znacích druhého pohlaví. K tomu je bezpodmínečně nutné navázat s dospívajícími důvěrný vztah v duchu upřímnosti a otevřenosti. Pokud se rodič bude snažit navázat rozhovor na téma psychosociálního vývoje s dospívajícím proti jeho vůli, bude to dospívajícím vnímáno jako narušení jeho intimity.¹⁵

¹³ HOLUB, Miroslav a Hana NOVÁ. *Zákon o rodině*. 5.vyd. Praha: Linde, 2002, str. 32-33.

¹⁴ MATĚJČEK, Zdeněk. *Co, kdy a jak ve výchově*. Praha: Portál, 1999, str. 90-92.

¹⁵ AUGUSTYN, Józef. *Sexuální výchova v rodině a ve škole*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, str. 26.

Matějček dále uvádí, že mít dobré vztahy k lidem, je přáním každého odpovědného rodiče, který své dítě vede k porozumění, zdravé citovosti a ohledům k ostatním. Pokud bude dítě rozumět ostatním lidem, bude vstřícné i ke svým rodičům. Jde o to vychovat z dítěte člověka odpovědného, který dokáže porozumět sobě i ostatním, ovládá sám sebe a umí se radovat z radosti druhých a prožívá strasti s druhými. Tyto schopnosti se budují v dítěti prakticky od samého počátku soužití dítěte s jeho rodiči. Pokud mezi dítětem a jeho rodiči existuje správný citový vztah, má dítě rozhodně položen základ do budoucnosti ve vlastních citových záležitostech, k nimž patří i záležitosti sexuální.¹⁶ Domnívám se, že citové porozumění mezi dítětem a rodičem je základní stavební kámen položený pro celý budoucí život dítěte.

Zřejmě již v batolecím a kojeneckém věku dochází k utváření budoucího vztahu k ostatním lidem. Podle Matějčka to znamená, že na rovině základních citových vztahů vždycky dítě vychováváme i sexuálně, a to jak v oblasti vědomé tak i nevědomé. K citlivosti a citovosti je dítě vychováváno tehdy, když sami rodiče se chovají citově a citlivě, bezprostředně upřímně a bez lží. Výchovou dítěte k citovosti je vytvořen základ pro další část sexuální výchovy a tím je vzor. V rovině vzoru dítě přijímá velmi přirozeně modely chování svých rodičů. Podstatné je, jak se tyto vzory chovají, jak se na sebe usmívají, jak vzájemně mluví či nemluví, jak se dotýkají, jak se líbají, jak si dávají najevo svoji přitažlivost, náklonnost. K těmto náznakům patří i projevy vzájemné sexuální přitažlivosti. Velmi záleží na tom, co rodiče schvalují, nad čím se pohoršují, co kritizují, co se jim protiví, za co se stydí, za co se nestydí, o čem mluví a o čem nemluví. Výchovně je žádoucí, když si rodiče vzájemně projevují svoji mužskou a ženskou citovost. Samozřejmě by mělo být, aby rodičovské chování v oblasti sexuality děti neprovokovalo, ale bylo přirozené projevit před dětmi vzájemnou náklonnost způsobem, který je přijatelný. V takto vytvořené sexuální atmosféře se pak lépe vytváří třetí role rodiny – role sexuálního poučení. Poučení může dítě získat od rodičů, což by bylo ideální skutečností. Poučení může dítě získat pomocí dostupných informačních technologií, z knih, od vrstevníků a samozřejmě ze školy. Pokud se dítěti v rodině nedostane základního citového naladění, nemůže samotné poučení, byť kvalitní, stačit k plnohodnotnému vlastnímu sexuálnímu prožitku. Základ leží v modelovém sexuálním chování samotných rodičů.¹⁷ „*Pokud se staneme rodiči a ocitneme se v roli*

¹⁶ MATĚJČEK, Zdeněk. *Co, kdy a jak ve výchově*. Praha: Portál, 1999, str. 90.

¹⁷ MATĚJČEK, Zdeněk. *Co, kdy a jak ve výchově*. Praha: Portál, 1999, str. 92-93.

vychovatele, naše vlastní postoje k sexu, fantazii, soukromí a touze, proniknou do dětských raných dojmů velice hluboko“, jak uvádí ve své knize S. Brightová. „Pokud žádáme, aby mladí lidé měli odpovědný, zdravý sexuální život, je třeba, aby zdravý sexuální život vedli i jejich rodiče.“¹⁸

Ke kvalitní sexuální výchově podle Pondělíčkové-Mašlové nestačí jen dobrá vůle rodičů. Pokud má mít kladný vliv na vývoj dítěte, je třeba dodržovat v obecné rovině několik principů:

- princip spontánnosti - výchova v sexuální oblasti může být účinná jen za předpokladu, že rodič je sám přesvědčen o její důležitosti a přistupuje k ní se samozřejmostí, jako k ostatním otázkám života;
- princip přiměřenosti - rozdílně musí rodič přistupovat s vysvětlením dítěti, kterému je pět let, jinak k desetiletému a jinak k dospívajícímu;
- princip aktivní imunizace - v různých oblastech života zcela samozřejmě dospělí aktivně přenášejí své poznatky a zkušenosti na děti, ale v oblasti sexuality se tak neděje i když právě sexualita je oblastí, kde je tohoto potřeba nejvíce. S předáváním poznatků se formují postoje. Lidský pohlavní život je charakteristický citovým prožíváním a také odpovědností, která jej u dospělého a zralého člověka provází. Proto je třeba uvědomit si důsledky zákona vstřípivosti, kdy první vysvětlení se fixuje velmi intenzivně a často přetrvává až do konce života. Rodič by tedy měl dítěti dát první adekvátní informaci. Tato prospěšná imunizace je srovnatelná s očkováním, když se dítě setká s nemocí, poradí si s ní bez vážných následků;
- princip důvěry - rodiče nemívají zpravidla velký problém s důvěrou, háček je v tom, že je často pojmána jednostranně. Dítě má mít důvěru k rodiči, ale rodič často nemá důvěru k dítěti. V sexuální výchově to představuje, že dospívajícího není možné považovat za nemravného a ve chvíli, kdy prožívá první okouzlení ho podezírat z orgií při schůzce s opačným pohlavím. Znamená to nečíst deníky a dopisy, nezesměšňovat, ale také ne jen slepě důvěřovat. Kontrola je nezbytná, ale je třeba ji provádět přijatelně;

¹⁸ BRIGHTOVÁ, Suzan. *Otevřeně o sexu*. Praha: Euromedia Group, 2000, str. 116 – 118.

- princip pravdivosti - vždy odpovídat dítěti pravdivě je nezbytnou součástí celého výchovného působení;
- princip návaznosti - ve všech oblastech rozvíjíme poznání postupně a totéž platí i pro oblast sexuální výchovy;
- princip otevřenosti - o otázkách týkajících se sexuality je třeba hovořit otevřeně a s taktem, tak jako i o jiných oblastech lidského života;¹⁹

Z praxe a ze zpracovávaných ročních statistických výkazů, které jsou předepsány a předkládány MPSV (Ministerstvo práce a sociálních věcí) orgány sociálně právní ochrany dětí o dětech ohrožených týráním, sexuálním zneužíváním a zanedbáváním, je možné vysledovat, že především v rodinách s nižší socioekonomickou úrovní, v rodinách neúplných (především v rodinách bez stálého partnera matky), v rodinách konfliktních (domácí násilí, rozvodová problematika) nedochází k plnění rolí podle Matějčka (vztah, vzor a poučení) a k dodržování principů podle Pondělíčkové-Mašlové v oblasti sexuální výchovy, a tím vzniká velké riziko zahájení předčasného sexuálního života. V úvahu přichází i hrozba možnosti pohlavního zneužití v jakékoli jeho formě. Příkladem budou v následující praktické části zpracované kazuistiky.

1.4 Charakteristika rodin, kde dochází k sexuálnímu zneužívání dívky

V rodinách, u kterých je zvýšené riziko špatného zacházení s dětmi, jsou podle Clarka vychovávány děti s různým vrozeným poškozením, děti zaostávající ve vývoji a také děti, které se chovají v rozporu s očekáváním rodičů, děti nechtěné, trpící psychickými poruchami. K sexuálnímu zneužívání také disponuje pohlaví dítěte a u děvčat je sexuální zneužití pětikrát častější než u chlapců.²⁰

Podle Vaníčkové je zvýšená pravděpodobnost sexuálního zneužití především u dětí s nízkým sebehodnocením a se závislostí na svém okolí. Dívky, které si méně důvěřují a více spoléhají na názor svého okolí, jsou náchylnější k možnému zneužití. V rodině je vytvářen vlastní vztah k sexualitě a s ním souvisí riziko sexuálního zneužívání, kterým je nedostatečná sexuální výchova a informovanost dítěte. Stejný zdroj uvádí, že dívka, která je vychovávána

¹⁹ PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ Jaroslava. *Nezralá sexualita*. Praha: Avicenum, 1990, str. 29-31.

²⁰ CLARK in MATOUŠEK, Oldřich, KOLÁČKOVÁ, Jana a Pavla, KODYMOVÁ. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2005, str. 29.

v chladném, odmítavém, či jinak neuspokojivém prostředí a především dívka, která je citově deprivována, je mnohem častější obětí sexuálního zneužití. S ohledem na citovou deprivaci v zahájení předčasného sexuálního života hledá náhradu za citové strádání a je vedena představou, že pohlavním aktem nalezne ve svém partnerovi chybějící jistotu, zázemí a citovou náklonnost. V rodině disharmonické, kde není obecně dítěti věnován dostatečný dohled, může dojít k častějšímu ohrožení tímto jevem. Vaníčková dále upozorňuje, že i v rodinách funkčních, kde je dítě abnormálně chráněno před jakoukoli negativní zkušeností a je udržováno v závislosti na rodičích, není pak připraveno nepodléhat manipulacím ze stran ostatních osob.²¹

Jak bylo již zmíněno, významným faktorem této problematiky je citová deprivace v rodině. Podle Langmeiera a Matějčka je situace v rodině dítěte velmi komplikovaná s ohledem na citové postoje rodičů k dětem. V rodinách se vyskytují podmínky, při kterých děti trpí především psychickým nedostatkem. Tyto podmínky je možné rozdělit do dvou skupin. Do první skupiny řadíme takové okolnosti, kde z vnějších příčin chybí existence sociálně emočních podnětů, kterých je třeba pro řádný vývoj. Příkladem je rodina neúplná, rodina konfliktní, rodina s nízkou socioekonomickou úrovní, rodina, kde chybí vývojová stimulace. V druhém případě v rodinách tyto podněty existují, avšak z důvodu existence psychické bariéry brání v nasycení potřeb dítěte. Toto je v rodinách úplných, sociálně i ekonomicky dobře situovaných, ve kterých chybí citová zainteresovanost rodičů. Převážně v případě, kdy matka, která s dcerou zachází mechanicky, k ní nemá dostatečně citový vztah. Obě situace se mohou v praxi často překrývat. Příkladem může být velká zaměstnanost matky, kdy nemá čas se dceři dostatečně věnovat. Také dívka narozená mimo manželství, která postrádá otce, trpí odmítáním matky a ta na ni přenáší trpké postoje a zklamání ze své složité situace.²² Patří sem i matka, která si z dcery vytvoří důvěrnici a jejich vztah se ocitne na úrovni přítelkyň.

V neúplné rodině je dítě dle mého názoru častěji ohroženo deprivací. Pokud matka nebo otec vychovávají dítě bez stálého partnera a sami zajišťují veškerý chod domácnosti, leží na nich odpovědnost za ekonomický provoz a také za emocionální podporu. Často se stává, že rodič nemá dostatek sil a času pro zajištění všech důležitých funkcí rodiny. Langmeier

²¹ VANÍČKOVÁ, Eva a KOL. *Sexuální násilí na dětech*. Praha: Portál, 1999, str. 19-22.

²² LANGMEIER, Josef a Zdeněk MATĚJČEK. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1963, str. 93-94.

a Matějček uvádějí ve své publikaci, že dítě je v neúplné rodině častěji ohroženo deprivací, neboť není možné vždy plně zastoupit chybějící roli. Obecně pro vznik deprivace hovoří nepřítomnost matky v rodině, neboť matka je zdrojem naplňování duševních potřeb dítěte.²³

V případech předčasné sexuální zkušenosti, a tím i možného sexuálního zneužití dívky, je daleko častější situace absence otce v rodině. Pokud v rodině chybí otec, dívka častěji inklinuje k poruchovému chování. Pokud matka zůstává sama, často bývá tak vytížena, že na výchovu dcery nemůže mít dostatek času. Dcera se snáze dostává do problémů.

Je-li místo otce v rodině zastoupeno novým partnerem matky, mohou být karenní vlivy podle Langmeiera a Matějčka ztlumeny, avšak vzniká prostředí pro rozvoj různých dalších konfliktů. Dívky v rodinách rozpadlých rozvodem mají situaci poněkud odlišnou. K rozpadu rodiny nedochází náhle, ale pozvolna i v delším časovém úseku. Pokud dojde k rozvodu rodičů cestou dohody, bez zbytečných sporů, bojů a vzájemného ubližování, citová deprivace nemusí být pravidlem. V mnohých rozvedených rodinách vyrůstají děti duševně zdravé a společensky adaptované. Pokud je rozchod rodičů dlouhodobý, bouřlivý a plný vzájemné nenávisti, je možné, že dojde k citové deprivaci i u těchto dívek.²⁴

V dlouhodobých sporech rodičů jsou velmi často opomíjeny potřeby dětí. U dívek často dochází k postrádání citové a mravní jistoty, stávají se nedůvěřivými a trpí pocity méněcennosti. Náhradu pak hledají v aktivním navazování krátkodobých vztahů a v zahájení sexuálního života.

Jedna z možných příčin předčasných pohlavních aktivit je i nepříznivá socioekonomická úroveň rodiny. Podle Langmeiera a Matějčka je typickým příkladem rodina početná, kde dívka dostává jen díl pozornosti, které je jí třeba s ohledem na zdárný vývoj. Na počátku svého vývoje dívka strádá nedostatkem mateřské péče, později v oblastech otcovského vlivu, nedostatečným vedením a disciplínou. Důsledkem bývají často poruchy sociálního chování. Stav rodin je komplikován nedostatkem finančních prostředků, problematikou bydlení, špatnými hygienickými návyky a nízkým kulturním standardem.²⁵

²³ LANGMEIER, Josef a Zdeněk MATĚJČEK. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1963, str. 95-96.

²⁴ LANGMEIER, Josef a Zdeněk MATĚJČEK. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1963, str. 103-104.

²⁵ LANGMEIER, Josef a Zdeněk MATĚJČEK. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1963, str. 105-108.

Dívky hledají v náruči mužského pohlaví pochopení, jistotu a náhradu emocionálního strádání a taktéž vyhledávají partnery, u kterých mají mínění, že je ekonomicky zabezpečí.

Dalším typem rodiny podle Langmeiera a Matějčka, ve které může dojít k deprivaci a tím i k předčasnému zahájení pohlavního života a možnému sexuálnímu zneužití, je i rodina, která žije v ekonomickém dostatku, často i nadbytku, ale děti v ní strádají nedostatkem vedení a výchovy. Dle citovaných autorů nedostatek času rodičů, ať již plyne z jakéhokoli důvodu, z přílišné zaměstnanosti, či jiných společenských nebo kulturních zájmů, pak zájem o dítě odsouvá na podřadné místo. Stejní autoři zmiňují další charakteristiku popsaných rodin, jsou to rodiny, kde nedojde k vytvoření uspokojivého vztahu mezi rodičem a dítětem. Příčinou pak bývají psychologické zábrany na obou stranách, které mohou být velmi rozmanité. Vyplývají ze zájmové struktury, vzdělání a výchovy rodičů, společenského styku a také z nepochopení dětského světa. Neschopnost navázat kontakt s dítětem může mít příčinu i v osobnosti rodiče, a to v intelektové nebo smyslové poruše, častěji však v emoční a charakterové nevyzrálosti a nevyrovnanosti. Tyto zábrany mohou mít i hlubší charakter v neurotickém nebo psychologickém rázu. Příkladem mohou být hluboké deprese zejména matek. Některým rodičům chybí přirozená a bezprostřední sympatie k dítěti. Může nastat i situace, kdy je ze strany rodičů dobrý citový vztah k dítěti, ale bez schopnosti zásobit je kvalitními intelektuálními podněty. Často jde o problém slabomyslných, hluchoněmých a negramotných rodičů. Deprivace v rodině nabývá rozličných forem a je velmi obtížené ji analyzovat, je velmi nebezpečná pro vývoj dítěte a stojí na počátku celé deprivací historie.²⁶

„Nejintimnější prostředí, které dítě obklopuje je rodina, aby rodina uspokojila základní potřeby dítěte, především potřebu ochrany před nebezpečím, musí mít příznivé vnější i vnitřní předpoklady. K vnitřním předpokladům patří funkční vztahy mezi jejími členy, k vnějším patří místo, kde rodina žije, s kým se dostává do vzájemné interakce prostřednictvím obyvatel a institucí.“²⁷

Z uvedených charakteristik je zřejmé, že rodiny s rizikem předčasné sexuální zkušenosti u dívek jsou především rodiny, které selhávají ve svých funkcích z různých příčin, tedy rodiny dysfunkční, ve kterých působí mnoho multifaktoriálních vlivů. Jako zásadní se mi

²⁶ LANGMEIER, Josef a Zdeněk MATĚJČEK. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1963, str. 109.

²⁷ PÖTHE, Petr. *Dítě v ohrožení*. Praha: G plus, 1996, str. 53.

osobně jeví nedostatek empatie a vzájemného citového porozumění mezi rodiči a ve vztahu k dítěti, kdy jednoznačně selhává vztahová podpora všech členů.

2 PŘEDČASNÁ SEXUÁLNÍ ZKUŠENOST A JEJÍ DOPADY NA VÝVOJ OSOBNOSTI

Vývojem osobnosti se zabývá vývojová psychologie, která se orientuje na poznání a pochopení vývojových změn v jednotlivých oblastech lidské psychiky. Podle Vágnerové je vývoj osobnosti chápán jako interakce biologických, psychosociálních a genetických vlivů, které se uplatňují v různé míře a jsou závislé na určité psychické funkci, typické pro dané vývojové období. Pochopení zákonitostí vývojové psychologie výrazně přispívá k vlastnímu porozumění osobních zkušeností z dětství a uvědomění si vlastních reakcí a pocitů prožívaných dospívajícím jedincem a zároveň k možnému pochopení chování a jednání druhých. *„Duševní vývoj je možné popsat jako proces vzniku změn a vlastností psychických procesů v rámci diferenciací a integrace osobnosti. Psychický vývoj jedince je výslednou interakcí dědičných a sociokulturních vlivů. Probíhá prostřednictvím zrání a učení. Zrání je nutnou podmínkou pro učení a učení je proces, jehož projevem je určitá změna psychických pochodů a vlastností, která je navozena účinkem zkušenosti. Pro jednotlivé vývojové fáze jsou typické změny, jež chápeme jako vývojové mezníky. K rozvoji některých kompetencí je jedinec předurčen v určitém období a je vnímavější k podnětům, které vývoj této oblasti podporují.“*²⁸

Podle Macka do oblasti rizikového chování adolescentů lze mimo jiné zařadit i sexuální rizikové chování včetně předčasného mateřství a rodičovství.²⁹ Oblast sexuálních zkušeností je právě nejvýrazněji ovlivněna v době dospívání, která jsou jednotlivými autory vymezována různě. Například Langmeier a Krejčířová vymezují dospívání na období pubescence 11 – 15 let a období adolescence, které je ukončeno okolo 20. roku a někdy i po 20. roce.³⁰ Trpišovská uvádí jednotlivá dělení duševního vývoje na pubertu 10 - 12 let u dívek a chlapců 14 -16 let. Období adolescence přibližně od 15 (16) do 20 (21) let. V tomto období je završeno dospívání po stránce psychické. Dolním vývojovým mezníkem je dosažení pohlavní zralosti, popřípadě ukončení povinné školní docházky, horním mezníkem je dosažení dospělosti.³¹ Kňourková

²⁸ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum, 2005, str. 35.

²⁹ SMÉKAL, Vladimír a Petr MACEK. *Utváření a vývoj osobnosti*. Brno: Barrister&Principal - studio, s.r.o. 2001, str. 194.

³⁰ LANGMEIER, Josef a Dana, KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. Praha: GraGA, 1998, str. 139.

³¹ TRPIŠOVSKÁ, Dana. *Vývojová psychologie pro studenty učitelství*. Ústí n/L: UJEP Ústí n/L, 1998, str. 73.

a Lisá uvádějí ve své publikaci členění na období prepubertální od 9 do 12 let, období pubertální od 12 do 17 let a období adolescence od 17 do 21 let.³²

Z dostupných publikací odborníků zabývajících se vývojem osobnosti člověka je zřejmé, že vývoj osobnosti je výrazně individuální a specifický u každého jednotlivce. Každý z nás prochází vymezeným vývojovým obdobím v trochu jiném časovém úseku s určitými aspekty vlastními pro konkrétního člověka. Obecná znalost vývojové psychologie by měla být nezbytnou profesionální výbavou každého sociálního pracovníka, který pracuje s dětmi a rodinou.

2.1 Vývoj osobnosti v období dospívání

Podle Trpišovské se vývojové změny psychiky i vznikající potřeby z praxe staly podnětem k členění vývoje člověka na určité časem ohraničené periody. Při členění vývoje na jednotlivé periody je problém stanovení kritérií jejich rozdělení. Jedinec v průběhu svého života prochází velkou řadou změn, které jsou výsledkem biologické, psychologické a sociální determinace. Základním srovnávacím kritériem periodiky uváděného rozdělení je chronologický věk. Podle tohoto členění lze stávající periodizační systémy rozdělit do čtyř skupin:

- biologické systémy, které rozlišují jednotlivá vývojová stadia podle zrání funkcí, anatomických a fyziologických znaků (vývoj dentice, výška, váha, změny v proporcích těla), tato jednostrannost vystihuje vnější stránku a opomíjí specifické lidské znaky;
- sociální systémy, které vycházejí ze vztahů jedince ke společnosti;
- pedagogické systémy, které se opírají o stávající organizační systém výchovně vzdělávacích institucí a následně pak jednotlivé etapy vývoje nazývají (věk jeslový, mateřské školy, mladší školní věk atd.);
- psychologické systémy, které člení duševní vývoj na základě vývoje jednoho nebo více psychických procesů (vývoje myšlení Piaget, Vygotskij) nebo se snaží postihnout psychický vývoj celku. Existují i tendence spojení při členění zřetelů

³² LISÁ, Lidka a Marie KŇOURKOVÁ. *Vývoj dítěte a jeho úskalí*. Praha: Avicenum, 1986, str. 206 – 213.

biologického, psychologického i sociálního. Příkladem tohoto pojetí je koncepce zpracovaná V. Příhodou,³³

V biologickém smyslu lze podle Langmeiera a Krejčířové období dospívání vymezit jako úsek ohraničený známkami pohlavního zrání a znatelnou akcelerací růstu a na straně druhé dovršením plné pohlavní zralosti a dokončení růstu.³⁴ S růstem a biologickým zráním těsně souvisí i změny v psychice jedince. Velmi typická je výrazná citová nestabilita spojená s nástupem vyspělého způsobu myšlení. V tomto období jde o dosažení vrcholu rozvoje osobnosti. Zmínění odborníci upozorňují, že dochází souběžně k novému sociálnímu zařazení jedince do společnosti. Pokud jde o chování a výkony, dochází ke změně pojetí vlastní role a sebepojetí. Tělesné, psychické a sociální změny v tomto období probíhají souběžně a navzájem závisle. Souběžnost a závislost není úplná a neznamena v žádném případě přímou příčinnou podmíněnost. Průběh psychických změn a sociálního postavení je ovlivňován řadou dalších proměnných faktorů. Změny spojené s pohlavním zráním mohou působit přímo, výraznými hormonálními pochody na nervový systém, ale i nepřímo tím, že dospívající pozoruje změny na svém těle.³⁵ Dospívající jsou v tomto období velmi citliví, všímají si změn v přístupu dospělých k jejich osobnosti a touží být uznáváni jako dospělí, ale zároveň je pro ně charakteristická určitá nejistota a výkyvy v jejich chování a prožívání. Významný vliv pro dospívající mají postoje rodičů a významných osob. Rovněž zanedbatelné nejsou sociální, ekonomické a kulturní faktory. Langmeier a Krejčířová poukazují na stav, kdy u mnoha dospívajících vzniká diskrepance mezi změnami somatickými, psychickými a sociálními, které jsou často označovány jako změny pubertální. Řada dětí nevykazuje žádné změny v pohlavním zrání, začínají myslet již vyspělým abstraktním způsobem a začínají být kritické vůči sobě i jiným. Na straně druhé jiní jedinci, kteří zřetelně pohlavně dospívají, jsou stále emočně, intelektuálně a sociálně dětinšší.³⁶

Období dospívání, jak již bylo zmíněno, je podle Vágnerové účelně rozděleno na dvě fáze – na ranou adolescenci a pozdní adolescenci. Raná adolescence zahrnuje prvních pět let dospívání a je časově ohraničena mezi jedenáctým až patnáctým rokem. Vágnerová si všímá dalších znaků této fáze, jimiž jsou tělesné dospívání spojené s pohlavním dozráváním. V této

³³ TRPIŠOVSKÁ, Dana. *Vývojová psychologie pro studenty učitelství*. Ústí n/L: UJEP Ústí n/L, 1998, str. 102-104.

³⁴ LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada 1998, str. 141.

³⁵ LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada 1998, str. 143-144.

³⁶ LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada 1998, str. 152-154.

souvislosti dochází ke změně zevnějšku, který se stává podnětem ke změně sebepojetí i reakce okolí. V rámci celkového vývoje dochází ke změnám způsobu myšlení, dospívající je schopen uvažovat abstraktně a hormonální proměny podporují změny v emočním prožívání, jehož časté výkyvy jsou typické pro toto období. Zde je stěžejní přátelství, první lásky a experimentace s partnerskými vztahy. Důležitým mezníkem je ukončení povinné školní docházky a výběr dalšího profesního zaměření.³⁷

Vztahy s rodiči nejsou z pohledu dospívajících prioritou, avšak tolerance, klid a pochopení dospívajících jsou nezbytně nutné pro toto bouřlivé vývojové období. Vágnerová uvádí, že změny spojené s dospíváním vedou ke ztrátám starých jistot a vyvolávají potřebu orientace v nových situacích a novou stabilizaci. V dětství saturovala potřeba jistoty závislost na rodině. V tomto období, pokud vývoj proběhl řádně, potřebuje dospívající změnit charakter této potřeby. Je třeba větší svobody v rozhodování o sobě samém, ale tím zároveň nastupuje u dospívajícího pocit ztráty jistoty, kterou měl. Dokazuje si, že nepotřebuje míru závislosti na rodičích a emancipací si podporuje rozvoj kompetencí, které mu slouží jako obrana proti nejistotě. S potřebou jistoty souvisí citová akceptace. Obecněji tuto potřebu Vágnerová nazývá potřebou přijatelné pozice ve světě. Toto širší pojetí zahrnuje i oblast výkonu a sociální akceptace. V době dospívání již není nikdo přijímán bez ohledu na chování. V době dospívání nastává mnoho výrazných změn a doposud bezpečný svět přináší dospívajícímu i nové poznání možných nebezpečí světa. Důležitým úkolem tohoto období je dosažení nové přijatelné pozice a potvrzení určité jistoty.³⁸ „*Pubertou vývoj jedince není ukončen, v dalším životním období nejsou výkyvy již tak znatelné, ale dochází k dokončování a zjemňování změn a uspořádání chaotického sledu pubertálních poměrů a hlavně jejich fixování.*“³⁹ Podle Vágnerové pozdní adolescence zahrnuje dalších pět let života od patnáctého zhruba do dvacátého roku, s určitou rozdílností zejména v oblasti psychické a sociální.⁴⁰ Rozdílnost je zřejmá i tím, že jednotlivé prameny uvádějí toto vývojové období v různých rozmezích. Například podle Lisé a Kňourkové trvá adolescence u dívek zhruba do 18 let u chlapců do 21 let.⁴¹ Vágnerová popisuje vstup do pozdní adolescence jako období biologicky vymezené

³⁷ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.* Praha: Karolinum, 2005, str. 323-324.

³⁸ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.* Praha: Karolinum, 2005. str. 350-357.

³⁹ LISÁ, Lidka a Marie KŇOURKOVÁ. *Vývoj dítěte a jeho úskalí.* Praha: Avicenum, 1986, str. 251.

⁴⁰ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.* Praha: Karolinum, 2005, str. 324.

⁴¹ LISÁ, Lidka a Marie KŇOURKOVÁ. *Vývoj dítěte a jeho úskalí.* Praha: Avicenum, 1986, str. 251.

pohlavním dozráváním, pro které je typická první sexuální zkušenost. Zmíněné období podle stejné autorky přináší komplexnější psychosociální proměnu, mění se osobnost i společenská pozice. Mezníkem je ukončení profesní přípravy a zařazení na pracovním trhu.⁴² Lisá a Kňourková poukazují na další sociální role, které na sebe dospívající bere, a to role vycházející z pracovních vztahů. Pracovní role se odlišují strukturou pracovní náplně a vzděláním. S poukazem na stále vyšší technickou dokonalost jsou problémy adolescenta ve výrobní profesi jiné než u oborů studijních.⁴³ „Pracovní činnost má významný vliv na utváření celé další perspektivy adolescenta, ovlivňuje zájmovou činnost, vytvoření systému hodnot, morální a estetické citění. Všechny tyto tendence vyplývající z pracovní činnosti, ovlivňují sociální a citové zrání adolescenta.“⁴⁴

Se zařazením do pracovního procesu je spojeno dosažení samostatnosti. Pro naši společnost je typické kritérium dospělosti v přímé souvislosti s ekonomickou nezávislostí. Ta se v praktickém životě mladých lidí oddaluje, zůstávají často z různých důvodů v domácnostech svých rodičů.

Podle Vágnerové je přijetí specifické adolescentní kultury a životního stylu v počátku tohoto období na vrcholu. Sdílení stejných hodnot zážitků slouží jako potvrzení příslušnosti k této věkové skupině a k potvrzení sociální identity. Emancipace ze závislosti na rodině je dokončena, vztahy s rodiči se stabilizují a zklidňují. Začínají se rozvíjet vztahy s vrstevníky a vztahy partnerské. Pozdní adolescence, jak uvádí Vágnerová, je ve své druhé fázi zaměřena na rozvoj a nalézání vlastní identity. Vlastní sebepoznání, které se realizuje prostřednictvím vrstevnických skupin, poskytuje možnost základního sebevymezení. Experimentací s partnerstvím, kdy se dospívající vžívá do svého protějšku, jsou získávány důležité poznatky. Významnou změnou je aktivní přístup k seberealizaci a vědomí možnosti ovládnutí svého života. Pokusy s různými variantami chování jsou užitečné, ale zároveň nebezpečné. Při hledání hranic vlastních možností jednají dospívající někdy i velmi extrémními způsoby. Smyslem pozdní adolescence je dát jedinci možnost a čas k porozumění sama sebe, výběru toho, čeho chce dosáhnout a osamostatnění se ve všech oblastech, ve kterých je osamostatnění

⁴² VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum, 2005, str. 324.

⁴³ LISÁ, Lidka a Marie KŇOURKOVÁ. *Vývoj dítěte a jeho úskalí*. Praha: Avicenum, 1986, str. 253-4.

⁴⁴ LISÁ, Lidka a Marie KŇOURKOVÁ. *Vývoj dítěte a jeho úskalí*. Praha: Avicenum, 1986, str. 254.

společností žádáno. Toto je častou příčinou napětí, neboť tempo biologického, psychického a sociálního vývoje bývá rozdílné a dospělost není v současné době přesněji definována.⁴⁵

Vývojové proměny období dospívání jsou viditelné především v oblasti tělesné, v oblasti vývoje poznávacích procesů, tedy v kvalitě myšlenkových operací a v oblasti emočního vývoje, neboli v citovém prožívání. Dochází k vývoji autoregulačních schopností, jako je sebekontrola a vytrvalost. Je více než jisté, že období dospívání je plné změn, zvrátů a hledání. Sexuální vývoj v tomto období se může projevovat velmi bouřlivě, ale své základy má již v předešlých vývojových obdobích. Pro plnohodnotný a kvalitní život v budoucnosti je zvládnutí dospívání velmi důležité.

2.2 Vliv předčasných sexuálních zkušeností na osobnost

Pro adolescenty není informovanost v sexuální oblasti o rozdílnosti pohlaví, jejich funkcích a reprodukčních schopnostech, ničím mimořádným. Lisá a Kňourková uvádějí, že zdravá sexualita je závislá na citovém zázemí, pohlavní zralosti a sociální zkušenosti. *„Sexualita je jednou z křižovatek, kdy se rodiče a děti setkávají na rozdílné věkové hranici i prožitkové rovině, ale se společnou touhou po šťastné lásce a životní vyrovnanosti.“*⁴⁶

Každý jedinec při svém vývoji musí zdolat řadu úskalí, která vyplývají z vnitřních podmínek lidského organismu a ze vztahů s okolím. Zralá osobnost je výsledkem součinnosti úsilí člověka samotného a vývojových proměn, které musí zdolat. Předčasná sexuální zkušenost není dle mého názoru žádoucí, neboť k ní dochází často bez výrazného citového prožitku a bez stabilního emočního pouta, velmi často jako náhrada nedostatečného citového zázemí v rodině. Pokud dochází k předčasným sexuálním zkušenostem z těchto důvodů, tedy hledání náhradního zdroje citového uspokojení, může dojít k narušení psychického vývoje, k poruchám emocionálního vývoje a k poruchovému chování.

Správné formování sexuality má vliv na celkově uspokojivý a vyrovnaný život. Sexualita má podle Pondělíčkové – Mašlové řadu funkcí:

- funkce reprodukční – prazákladní funkce. Heterosexuální pohlavní styk zajišťuje reprodukci druhu;

⁴⁵ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum, 2005, str. 346-349.

⁴⁶ LISÁ, Lidka a Marie KŇOURKOVÁ. *Vývoj dítěte a jeho úskalí*. Praha: Avicenum, 1986, str. 258.

- funkce slasti – jedinec prožívá intenzivní pocit slasti a štěstí. Zásada, která zde platí je, čím intenzivnější slast, tím větší potřeba a touha k opakování;
- funkce oblažující - lidská sexualita je především partnerský vztah. Touha oblažit druhého, udělat někoho šťastným a s někým se na tomto blahu podílet činí sexualitu lidskou;
- funkce komunikační – sexuální styk je nejintimnější komunikací, k níž mezi lidmi dochází;
- funkce redukování napětí – sexuální vzrušení s následným uspokojením jednoznačně redukuje psychické napětí, které je vyvolané zcela jinými vlivy. Sexuální akt přináší uvolnění a způsobuje restituci psychické rovnováhy a pocitu sebedůvěry;

Tyto základní funkce nemohou existovat izolovaně, ale jsou ve vzájemném vztahu. Jsou velmi závislé na morálce společnosti, na individuální společenské a rodinné výchově. V praktickém sexuálním životě se uplatňují kombinace těchto funkcí.⁴⁷

Pokud budu hodnotit funkce lidské sexuality z pohledu mladých lidí ve věku pod zákonem stanovenou hranicí pro zahájení pohlavního života nebo těsně nad touto hranicí, je zřejmé, že ať je dítěti 14 nebo 15 let, funkce, které lidská sexualita v tomto věku přináší, nemohou být diametrálně rozdílné. Z praktických příkladů, se kterými se setkávám, usuzuji, že jde často o redukci napětí u chlapců i dívek, funkci oblažující u některých děvčat a funkci slasti u chlapců. O rozvinuté a zralé sexualitě v této věkové kategorii nelze hovořit. Zralá sexualita v sobě zahrnuje prvek partnerského soužití, protože jedině dobrý a pevný partnerský vztah může být základem pro uspokojivý sexuální život.

První roky života mají mimořádný vliv na vývoj člověka. V době, kdy rodiče ani nepomyslí na cílevědomou výchovu, se formuje základní struktura pozdějších vlastností a potřeb v sociálním chování. Oblast sexuality nelze podle Pondělíčkové-Mašlové vyloučit. Uvedená autorka předkládá následující postřehy ohledně rozvoje sexuality: Sexuální vývoj může být poznamenán určitým způsobem výchovy nebo různými životními situacemi. Uplatňuje se vliv rodičů, ale i vztahy se sourozenci, vlivy jiných osob i mimořádné zážitky. Dochází k diferenciaci pohlavních rolí a doba, kdy si dítě uvědomí, ke kterému pohlaví patří,

⁴⁷ PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ, Jaroslava. *Nezralá sexualita*. Praha: Avicenum, 1990, str. 37-39.

nám ukazuje, jak brzo se formuje základní struktura osobnosti. Již v druhé polovině druhého roku života jsou rozdíly mezi pohlavím patrné a v pátém roce života je příslušnost k pohlaví plně vyhraněna. Dítě je v prvních letech života velmi tvárné a vliv osob, které má rádo je pro dítě zásadní. Určité zážitky a postoje se hluboce vtisknou do osobnosti dítěte a i když je zapomene, mohou se objevit v budoucnosti. V praxi se většinou podaří zmapovat zážitky, které ovlivnily jedince v době dospívání nebo v období blízském. V tomto období je přítomna již sexuální vzrušivost a pocity jsou vnímány jako příjemné. Konkrétní podnět spojený se sexuálním zážitkem může mít významný vliv i na budoucí život jedince. V těchto zážitcích mohou mít původ i různé odchylky v sexuálním prožívání.⁴⁸

Podle mého názoru je v této hrozbě možné spatřovat důvody, proč by dospívající neměl přicházet do kontaktu s pornografií a neměl zahajovat předčasně sexuální život, který je spojen s hrozbou pohlavního zneužití. Není totiž zcela možné odhadnout rizika nepříznivého zážitku pro vývoj osobnosti a možnosti budoucího trvalého poznamenání.

Každá osobnost je podle Pondělíčkové-Mašlové charakterizována vlastní sexuální vzrušivostí a sexuálním vzrušením. Konkrétní sexuální jednání – četnost sexuálních kontaktů, intenzita vzrušení, schopnost orgasmu, závisí na sexuální vzrušivosti. Jak upozorňuje autorka, vzrušivost je závislá na tělesných i psychických dispozicích člověka, na jeho výchově i životních zkušenostech a také na příznivých a nepříznivých okolnostech. Sexuální vzrušení a vzrušivost nastupuje v pubertě. U chlapců je její objevení náhlé, u dívek pozvolné. Výchovnou a společenskou ovlivnitelnost vzrušivosti je možno spatřovat především u žen. Konkrétní sexuální chování člověka je výsledkem hormonálního zásobení, nervových funkcí, výsledkem procesu učení v individuálním životě.⁴⁹

Jiný dopad na vývoj osobnosti má sexuální zneužití. Podle Finkelhora záleží na určitých okolnostech, které působí u sexuálního zneužití, a to především na věku v době zneužití, na opakovanosti zneužívání, na závažnosti a vztahu k pachateli. McFarlan uvádí, že pro další vývoj osobnosti je důležitá úroveň následné poskytnuté terapie, emocionální reakce rodiny dítěte na zneužití, tíha pocitu viny u dítěte, pohlaví dítěte, délka zneužívání a reakce rodičů.⁵⁰

⁴⁸ PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ, Jaroslava. *Nezralá sexualita*. Praha: Avicenum, 1990, str. 32-33.

⁴⁹ PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ, Jaroslava. *Nezralá sexualita*. Praha: Avicenum, 1990, str. 34.

⁵⁰ FINKELNHOR a MCFARLAN IN VANÍČKOVÁ, Eva a KOL. *Sexuální násilí na dětech*. Praha: Portál, 1999, str. 59-60.

Dopady na osobnost je možné spatřovat především v oblasti sebepojetí, v oblasti sociální a v oblasti chování nezletilých dívek. Pokud se budu zabývat oblastí sebepojetí u dívek, kde došlo k sexuálnímu zneužití, je podle Lengmeiera typickým následkem porucha sebeúcty spojená s pocity studu, viny, úzkosti a disociativními prožitky. Dlouhodobé následky přetrvávají právě v oblasti sebepojetí, a to především v pocitech méněcennosti, neschopnosti a sebeobviňování. V oblasti chování bývají projevy dívek pasivní, někdy však dochází i k sebepoškozování. V této složce osobnosti se zážitek sexuálního zneužití může projevit v předčasných sexuálních zájmech, v rizikovém sexuálním chování a promiskuitě. Na toto odkazuje i A. Train, který uvádí, že dítě, které se stalo obětí sexuálního zneužití, může ve svých hrách a vztazích k ostatním dětem projevovat nepřiměřený zájem o sex. Bude činit nevhodné sexuální poznámky a podněcovat sexuální kontakt s dospělými i dětmi.⁵¹ S ohledem na věk dítěte mohou v projevech chování nastat potíže ve škole, s učením a rovněž tak potíže s autoregulací, typické jsou útoky z domova a delikvence. Vaníčková ve své publikaci píše, že problémy s chováním se projevují externě nebo interně. Při internalizovaném chování jde o izolaci, nekomunikaci, úzkostnost a negativní sebehodnocení. U externalizujícího chování jde o agresi a destrukci.⁵² Podle téže autorky jde v sociální oblasti často o dívky z dysfunkčních rodin, kde chybí rodičovské dovednosti. Přístupy těchto rodin je možné spatřovat v izolaci od podpůrných systémů. Jde především o rodiny konfliktní, rozpadlé rodiny, rodiny s problematikou nezaměstnanosti, se závislostí na návykových látkách. Pokud je dívka v průběhu zneužívání a následně i vyšetřování naznačována, či dokonce vnučována její odpovědnost, zhoršuje se pocit viny. Dívky se s prožitým stresem vyrovnávají na první pohled více konformně, avšak s velkým rizikem poškození vlastního zdraví (disociace osobnosti) a somatických stesků.⁵³

O procesu traumatizace jako o reakci oběti na sexuální násilí pojednává ve své publikaci A. Bentovim, podle něho se traumatický stres objevuje jako reakce prvního stupně a traumatogenní dynamika je reakcí druhého stupně. Reakce jsou definovány jako internalizační nebo externalizační. Obě reakce odrážejí mužské či ženské způsoby chování. Pro dívčí způsob prožívání je typická reakce internalizační. Dívky mají pocit, že zneužívání je

⁵¹ TRAIN, Alan. *Nejčastější poruchy chování dětí*. Praha: Portál, 2001, str. 43-44.

⁵² VANÍČKOVÁ, Eva a KOL. *Sexuální násilí na dětech*. Praha: Portál, 1999, str. 60-61.

⁵³ FINKENHOR a MCFARLAN IN VANÍČKOVÁ, Eva a KOL. *Sexuální násilí na dětech*. Praha: Portál, 1999, str. 59-60.

jejich vina a navíc jsou často utvrzovány, že mají sexuální pozornost rády. Vytváří si o sobě velmi negativní úsudky. Dochází k narušení vazeb a tím ve sféře prožitků k úzkostnosti. Rovněž v oblasti sebepojetí dochází k negativnímu sebehodnocení, tedy k introjektivnímu přisouzení viny. Dívka se identifikuje do role oběti a dochází k jejímu podřizování. V chování a reakcích nastupují sebezničující tendence, jejichž příkladem jsou deprese, úzkosti a často také bulimie či anorexie. Traumatické dopady na osobnost dívky souvisejí s mírou zneužití a také s tím, zda je dívka rodičem přijímána, vlídně vychovávána a zda jí je věřeno. Starším dívkám není často věřeno a tyto reakce posilují traumatické účinky způsobené zneužitím. Jisté je, že zneužívané dítě je velmi zranitelné.⁵⁴

Z praxe mohu uvést, že z drtivé většiny dívek, které zahájily svůj pohlavní život předčasně, je mnohem větší procento těch, které nemají viditelné problémy. V mnohem menší míře jsou odhaleny případy sexuálního zneužití, které má za následek výše uvedené projevy. Tento fakt může významně souviset s tím, že sexuální zneužití není odhaleno nebo je zjištěno až po dlouhé době, kdy výše uvedené příznaky předcházejí samotné odhalení příčiny – sexuální zneužití. Příkladem negativních dopadů na osobnost dívky bude případová studie nezletilé A.

2.2.1 Syndrom přizpůsobení se sexuálnímu zneužití

Špeciánová ve své publikaci odkazuje na popis pěti fází syndromu přizpůsobení se sexuálnímu zneužití amerického psychiatra R. Summita. Fáze první zahrnuje utajení sexuálního zneužití, pachatel psychicky působí na dítě a vytváří s dítětem jakési spojení. Spojovacím článkem je navozený pocit společného tajemství. V dítěti je vyvoláván pocit, že tajemství se nesmí nikomu sdělit, protože by se stalo něco zlého. Zastrasování dítěte a v něm vyvolávání pocitu bezmoci je druhá fáze syndromu dětského přizpůsobení sexuálního zneužití. Tato fáze mnohdy přerůstá do fáze třetí svedení a přizpůsobení. Zneužívání nebývá většinou skončeno jedním aktem, ale často v něm bývá pokračováno a jediným způsobem vyrovnání se se situací je přizpůsobení a podřízení se dalším atakům. Fáze čtvrtá je charakteristická trápením a intenzivním vnitřním konfliktem dítěte, jehož důsledky jsou projevy psychopatologie, závislosti, sebetrestání nebo dokonce narušení osobnosti. Dítě se snaží být hodné a podrobuje se zneuživateli. Tímto postojem jde především o snahu získání lásky a přijetí, avšak za cenu rozštěpení morálních hodnot. V poslední fázi může dojít

⁵⁴ BENTOVIM, Aron. *Týrání a sexuální zneužívání v rodinách*. Praha: Grada, 1992, str. 53-56.

k opožděnému a nepřesvědčivému odhalení sexuálního zneužití. Dítě pak věc oznamuje s velkou časovou prodlevou, dostává se do obtížné situace, působí velmi nevěrohodně a často dochází k odvolání původní výpovědi. Prvotní vztek dítěte se mění ve strach, pocit viny a obavu ze zavržení rodičem, zničení rodiny, z opožděných výsledků, z toho, že mu není věřeno. Taktéž je velmi výrazná obava z reakcí pachatele. Proto je výrazným a častým jevem, že dítě opakovaně uvádí, že si věc vymyslelo a je velmi výrazná pravděpodobnost, že pachatel pak bude v páchání trestné činnosti pokračovat i nadále. V praxi je třeba hledět na tento aspekt a při šetření událostí je nutné dítěti poskytovat psychickou oporu. Není na místě dávat najevo, že si dítě vymýšlí, a to především z důvodu vzniku 5. fáze syndromu dětského přizpůsobení.⁵⁵

V praxi orgánů činných v trestním řízení je třeba, aby vyšetřování vedl zkušený specialista, který je vzdělán i v oblasti vývojové psychologie a zná možné aspekty právě popsaného syndromu. Velmi důležité je vést výslech nezletilých dívek řádně tak, aby nemusel být opakován. Při součinnosti specialisty policisty a sociálního pracovníka je velmi častým dilematem v případě dívky měnící výpověď vědomí, že dívce může být i nadále ubližováno, pokud zůstává v blízkosti pachatele a fakt, že vývoj její osobnosti je ohrožen.

⁵⁵ ŠPECIÁNOVÁ, Šárka. *Ochrana týraného a zneužívaného dítěte*. Praha: Linde, 200, str. 22-23.

3 MOŽNÉ DOPADY PŘEDČASNÝCH SEXUÁLNÍCH AKTIVIT A SEXUÁLNÍHO ZNEUŽITÍ NA OSOBNOST NEZLETILÝCH DÍVEK

Petr Weiss se zabývá otázkou norem týkajících se sexuálního chování. Podle něho sexuální normy, tedy určení chování, jež je v daném kulturním a společenském kontextu považováno za normální či nenormální, se neustále vyvíjejí. Nejde jen o pojem normality a nenormality sexuálního chování, ale i zahájení pohlavního života. Jednou z uváděných norem je norma biologická. Její podstatou je, že normální sexuální chování vede k potencionální reprodukci.⁵⁶ V této souvislosti je třeba zmínit věkovou hranici zahájení prvních pohlavních styků a s nimi spojené riziko nechtěného těhotenství. Podle Weisse sexuální chování musí zachovávat kontext s dobou a kulturním prostředím.⁵⁷ *„Za normální lze považovat takové souhlasné sexuální aktivity, které se odehrávají mezi psychosociálně a somatosexuálně dostatečně zralými a pokrevně v přímé linii nespřízněnými partnery, které nevedou k jejich psychickému nebo tělesnému poškození.“* V současné době dochází k urychlenému tělesnému vývoji, avšak nezletilí nejsou připraveni ani psychicky ani sociálně na důsledky předčasných sexuálních aktivit. Rizikem je nejen předčasné těhotenství, možnost nákazy pohlavně přenosnými chorobami, ale i důsledky v psychické oblasti, a to především v hodnotovém systému v oblasti sexuality. S tím je spojen především výběr partnera, stálost partnerských vztahů, vytvoření a zachování rodiny v budoucím životě nezletilých a také stálost a funkčnost rodiny jako takové a výchova další generace k rodičovství a partnerství.

Pokud se budu zamýšlet nad dopady rizikového sexuálního chování nezletilých dívek, nad vývojem jejich osobnosti, musím připomenout faktory, které ovlivňují vznik rizikového chování. Šafářová uvádí, že především rodina je jedním z faktorů, který má vliv na rizikové chování. Dalším faktorem je socioekonomická situace v rodině. Podle Bláhy má ekonomická situace „značnou odpovědnost za dětskou provinilost“.⁵⁸ Nezaměstnanost a chudoba značně zatěžují život rodiny. K dalším faktorům patří modely rizikového chování v rodině, výchovný

⁵⁶ WEISS, Petr. Sborník Sexualita & drogy. *Normalita a anormalita v sexuologii*. Sananim 2011, str. 9-10.

⁵⁷ WEISS, Petr. Sborník Sexualita & drogy. *Normalita a anormalita v sexuologii*. Sananim 2011, str. 11.

⁵⁸ BLÁHA IN SMÉKAL, Vladimír a Petr MACEK. *Utváření a vývoj osobnosti*. Brno: Barrister&Principa - studio, 2002, str. 197.

styl rodičů, přítomnost či nepřítomnost rodiče v rodině a škola.⁵⁹ Všechny tyto faktory významně působí na případné negativní dopady předčasných sexuálních aktivit, či dokonce sexuálního zneužití, na osobnost nezletilé dívky.

Obecně mohu shrnout, že pro oba typy výše uvedených sexuálních zkušeností je společné, že dívky, které touto zkušeností projdou, mají odlišný hodnotový žebříček v oblasti sexuality. U dobrovolného předčasného zahájení pohlavních aktivit jsem se ve své praxi setkala s tím, že děvčata hovoří o své sexualitě zcela bez zábran a ostychu. Velmi otevřeně líčí své sexuální zážitky se všemi podrobnostmi. Projevy nezletilých děvčat budí dojem, že prožité sexuální zážitky nemají na vývoj jejich osobnosti vliv. Mým vypozerovaným jevem je také to, že na přímý dotaz, jaký mají pocit ze sexuálních aktivit, odpovídají, že vlastně „*ani neví a že to chtěly jen zkusit*“. Je tedy možné usuzovat, že jde o velmi nezralé sexuální chování.

Hanušová ve své publikaci uvádí, že je třeba si uvědomit, že sexuální zneužívání nemusí být vždy spojeno s utrpením. Mladistvý pachatel často nezletilé dívky vzrušuje a vzbuzuje v nich předčasnou sexuální aktivitu. Následky sexuálního zneužití mohou mít velmi individuální projevy a příznaky. Příkladem je úzkost, deprese, agresivita, neodpovídající sexuální chování, zvýšená sexualita, emoční labilita. Je třeba také připomenout, že významný vliv má i ta okolnost, co se s nezletilou stane po ohlášení zneužití. Tatož autorka zmiňuje následky syndromu sexuálně zneužitého dítěte a upozorňuje na fakt, že dlouhodobé následky CSA (syndrom sexuálního zneužívání) není možné univerzálně shrnout. Někteří autoři podle Hanušové následky sexuálního zneužívání dělí na:

- krátkodobé – bolest, smutek, lítost, pláč, vztek, hněv, zloba, úzkost, panika, obava, agrese;
- dlouhodobé – obranné reakce, somatické stesky, depresivní symptomatologie, sociální izolace, snížení úspěšnosti ve škole, sociální patologie, poruchy příjmu potravy, snížené sebehodnocení, negativní sebepojetí, problémy ve vztazích, autodestruktivní a suicidiální chování;

K nejtragičtějším následkům podle stejné autorky patří onemocnění, které může provázet oběť i do dospělosti. Jde o takzvanou netypickou schizofrenii. Jedná se o zvláštní

⁵⁹ ŠAFÁŘOVÁ IN SMÉKAL, Vladimír a Petr MACEK. *Utváření a vývoj osobnosti*. Brno: Barrister&Principal - studio, 2002, str. 196-199.

formu úniku, kdy se postižený převtěljuje do jiné osobnosti, hračky, zvířete. To, co se odehrává s jeho tělem, pozoruje oběť zpovzdálí, dochází k jakémusi rozštěpení osobnosti, které dítě pak v krizových situacích využívá jako svou obranu.⁶⁰

Vím ze své praxe, že není nijak mimořádným názorem mezi odborníky z řad policie, že nezletilá se s problémem srovná velmi dobře. Tento názor je často vysloven po výsledku, kdy nezletilá neměla problém otevřeně o věci hovořit, barvitě líčit své zážitky. Avšak je třeba si uvědomit, že právě toto barvitě líčení sexuálních zážitků, jakýsi postoj být středem pozornosti, přeseexualizované chování, je právě důsledek negativního dopadu na vývoj osobnosti nezletilé. Toto chování je často spojeno i s dalšími výše uvedenými projevy a to především s problémy ve škole, problémy se školní docházkou, problémy vztahové, a to mezi vrstevníky i v rodině, krádeže, útěky atd.

⁶⁰ HANUŠOVÁ, Jaroslava. *Sexuální zneužívání*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006, str. 18-21.

4 PREVENTIVNÍ VÝZNAM SEXUÁLNÍ VÝCHOVY VE ŠKOLE

Informace, poznatky a vědomosti o sexualitě jsou součástí školního vzdělávání. Sexuální výchovu vyučují pedagogové v rámci předmětu přírodopisu, prvouky, občanské nauky a rodinné výchovy. Poskytované informace, jichž je škola zprostředkovatelem, se týkají především biologicky orientovaných informací o pohlavním dospívání, početí, těhotenství, mateřství, porodu, zabránění těhotenství a ochraně před pohlavně přenosnými chorobami. Význam sexuální výchovy spočívá nejen v předávání informací, ale i v možnostech ovlivnění postojů dětí k sexualitě, což má významný preventivní vliv na rizikové chování dospívajících a přístup ke zdravé sexualitě v dospělosti. Otázka sexuální výchovy ve škole je velmi diskutována mezi odborníky v oblasti pedagogické i mezi rodiči.

Dle zkušenosti s dětmi a rodiči v mé praxi existuje v současné době řada rodin, kde se o sexualitě nehovoří a škola je institucí, která veškeré poznatky z této oblasti předává dítěti a supluje tak rodinu. Ve výsledku dítě vstupuje do dospělosti s výbavou, která nepostačuje a hrozí problémy v budoucím partnerském životě. Častým jevem je, že i pracovníci orgánu sociálně právní ochrany dětí, včetně pracovníků PČR, poskytují dívkám základní informace, které chybí z rodinného prostředí. Škola i orgány sociálně právní ochrany dětí mohou být pomocníky při sexuální výchově, avšak roli rodiny nahradit nemohou. Kvalitní sexuální výchova v rodině i škole je základem prevence před možným sexuálním zneužitím.

4.1 Současný stav a postavení sexuální výchovy v kurikulu

Sexuální výchova je ministerstvem školství mládeže a tělovýchovy garantována ve všech stupních základního vzdělávání a je začleněna do učebních osnov. Pedagog má ve svých kompetencích až 30% vlastní inovační činnosti vyučovaného předmětu. Podle Täubnera je nutností při výuce sexuální výchovy se zaměřit na tyto základní úrovně: kognitivní, emocionální a konativní.⁶¹ V souladu s principy kurikulární politiky jsou kurikulární dokumenty vytvářeny na úrovni státní a školní. Státní úroveň představuje Národní program vzdělávání a rámcové vzdělávací programy. Úroveň školní představují školní vzdělávací programy, podle nichž je uskutečňováno vzdělávání na jednotlivých školách. Základní vzdělávání navazuje na předškolní vzdělávání a na výchovu v rodině, která tvoří základ vzdělanosti člověka. Základní vzdělávání na prvním stupni usnadňuje přechod žáků

⁶¹ TÄUBNER IN WEISS, Petr a KOL. *Sexuální zneužívání pachatelé a oběti*. Praha: Grada, 2000, str. 48.

z předškolního vzdělávání a rodinné péče do povinného systematického vzdělávání. Je založeno na poznávání, respektování a rozvíjení individuálních potřeb, možností a zájmů každého žáka. Základní vzdělávání na druhém stupni pomáhá žákům získat vědomosti, návyky a dovednosti, které umožňují samostatné učení a utváření hodnot a postojů, které vedou k uvážlivému a kultivovanému chování, k zodpovědnosti a respektu. V průběhu základního vzdělávání žáci získávají takové kvality osobnosti, které umožňují pokračování ve studiu, zdokonalování ve zvolené profesi a zakládají další vzdělávání podle svých možností aktivní účasti na společenském životě.⁶² Rámcově vzdělávací programy jsou dokumenty, které formulují úroveň vzdělávání stanovenou pro všechny absolventy jednotlivých etap vzdělávání.

Vzdělávací obsah základního vzdělávání je v současné době v RVP ZV (Rámcově vzdělávací program základního vzdělávání) orientačně členěn do devíti vzdělávacích oblastí:

- Jazyk a jazyková komunikace (Český jazyk a literatura, Cizí jazyk)
- Matematika a její aplikace (Matematika a její aplikace)
- Informační a komunikační technologie (Informační a komunikační technologie)
- Člověk a jeho svět (Člověk a jeho svět)
- Člověk a společnost (Dějepis, Výchova k občanství)
- Člověk a příroda (Fyzika, Chemie, Přírodopis, Zeměpis)
- Umění a kultura (Hudební a Výtvarná výchova)
- Člověk a zdraví (Výchova ke zdraví, Tělesná výchova)
- Člověk a svět práce (Člověk a svět práce)

Jednotlivé oblasti jsou charakterizovány svým postavením a významem. Na charakteristiku navazuje cílové zaměření vzdělávacích oblastí. Ty se snaží vést žáka k postupnému dosažení klíčových kompetencí. Praktické propojení vzdělávacího obsahu s klíčovými kompetencemi je dáno tím, že si každá škola na podkladě cílového zaměření vzdělávací oblasti stanovuje ve školských vzdělávacích plánech výchovné a vzdělávací strategie vyučovacích předmětů. Vzdělávací obsah oborů je tvořen očekávanými výstupy a učivem. Očekávané výstupy jsou prakticky zaměřené, využitelné a ověřitelné. Vymezuji

⁶² <http://www.msmt.cz/vzdelavani/ucebni-dokumenty>, 2012 [cit. 2012-03-28]. Dostupné na <<http://www.msmt.cz>>.

způsobilost využít osvojené učivo v praxi. Učivo je strukturováno do témat a je chápáno jako prostředek k dosažení očekávaných výstupů. Vzdělávací obsah jednotlivých oborů škola rozčlení do vyučovaných předmětů, rozpracuje a doplní v učebních osnovách podle potřeb, zájmů a nadání žáků, a to tak, aby došlo ke směřování žáka k získání a rozvoji klíčových kompetencí. Z jednoho vzdělávacího oboru může být vytvořen jeden nebo více vyučovacích předmětů. Vyučovací předmět může vzniknout integrací vzdělávacího obsahu více oborů. RVP ZV umožňuje propojení vzdělávacího obsahu na úrovni jednotlivých témat a tematických okruhů. Prvotním záměrem je, aby docházelo ke spolupráci, propojování témat a posilování nadpředmětového přístupu ke vzdělávání.⁶³

Z dostupných školských předpisů je zřejmé, že otázka sexuální výchovy na jednotlivých základních školách je, jak již bylo zmíněno v úvodu této kapitoly, vyučována v několika předmětech s jistou specifikou, kterou do vyučování přináší pedagog svým vlastním přístupem k této otázce. Podle Täubnera jsou organizační formy vázány rozvrhem vyučovacích hodin a právě růzností předmětů. Nejčastěji je v praxi využívána forma hromadného vyučování, jejímž problémem je omezenost komunikace. Jednoznačně je v převaze jednosměrná komunikace a využitelnost je v omezeném počtu témat informativního charakteru.⁶⁴

Otázky sexuální výchovy jsou zakomponovány ve vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět, která jako jediná oblast RVP ZV je koncipována pouze pro první stupeň. Tato oblast v sobě zahrnuje obsah týkající se člověka, rodiny, společnosti, vlasti, přírody, kultury, techniky a zdraví. Člověk a jeho svět je členěn do pěti tematických okruhů a je v praxi možné vytvářet různé varianty vyučovacích předmětů. V tematickém okruhu Člověk a jeho zdraví žáci poznávají především sebe na základě pochopení člověka jako živé bytosti, která má své biologické a fyziologické funkce a potřeby. Poznávají vývoj člověka od narození do dospělosti, co je pro člověka vhodné a nevhodné z hlediska denního režimu, hygieny, výživy, mezilidských vztahů. Základy sexuální výchovy je možné spatřovat v očekávaných výstupech, které jsou stanoveny pro toto téma. K očekávaným výstupům v této oblasti patří například uplatnění základních hygienických, režimových a jiných preventivních návyků a využití základních znalostí o lidském těle, v obezřetném chování při setkání s neznámými jedinci, odmítnutí nepříjemné komunikace, umění požádat o pomoc pro sebe i druhé,

⁶³ <http://www.msmt.cz/vzdelavani/ucebni-dokumenty>, 2012 [cit. 2012-03-28]. Dostupné na <<http://www.msmt.cz>>.

⁶⁴ TAUBNER IN WEISS, Petr a KOL. *Sexuální zneužívání pachatelé a oběti*. Praha: Grada, 2000, str. 50.

uplatnění ohleduplného chování k druhému pohlaví, orientace v bezpečných způsobech sexuálního chování mezi chlapci a děvčaty, uplatnění základních dovedností a návyků souvisejících s podporou zdraví a preventivní ochranou, využití poznatků o lidském těle, rozlišení jednotlivých etap lidského života a vývojových etap. Vzdělávací oblast Člověk a zdraví pro žáky druhého stupně v RVP ZV zahrnuje obor Výchova ke zdraví. Výchova ke zdraví přináší základní poznatky o člověku v souvislosti s prevencí ochrany zdraví. Učí žáky aktivně rozvíjet a chránit zdraví v propojení jeho složek (sociální, psychické a fyzické) a být za ně odpovědný. Navazuje na oblast Člověk a jeho svět. Žáci jsou vedeni k upevnění hygienických, stravovacích, pracovních a jiných zdravotně preventivních návyků, k rozvoji dovednosti odmítat škodlivé látky. Rozšiřují a prohlubují své znalosti o rodině, škole, společnosti, přírodě a člověku i vztazích mezi lidmi a učí se dívat na vlastní konání z hlediska zdravotních potřeb a životních perspektiv. K očekávaným výstupům tohoto vzdělávacího oboru v rámci sexuální výchovy patří v souvislosti se zdravím, etikou, morálkou a životními cíli, přijímání odpovědnosti za bezpečné sexuální chování, optimální reakce na fyziologické změny v období dospívání a kultivované chování k opačnému pohlaví. Výchova ke zdraví vysvětluje na příkladech přímé souvislosti mezi tělesným, duševním a sociálním zdravím, vztahy mezi uspokojováním základních lidských potřeb a hodnotou zdraví, uplatňuje osvojené preventivní způsoby rozhodování, chování a jednání v souvislosti s přenosnými chorobami, projevuje odpovědný vztah k sobě samotnému v období dospívání. Na základě svých znalostí a zkušeností vyhodnotí žáci možnou manipulaci vrstevníků, sekt a médií, uplatní osvojené dovednosti komunikační obrany proti manipulaci a agresi. Sexuální dospívání a reprodukční zdraví, kam patří i otázky předčasných sexuálních zkušeností, je zahrnuto v učivu Změny v životě člověka a jejich reflexe.⁶⁵

Täubner uvádí, že výuka sexuální výchovy na školách by měla být úzce spojena s výukou etiky a její realizace by měla probíhat v souladu s osobnostně sociálním rozvojem žáka.⁶⁶ Sexuální výchovu na školách je možné najít mimo uvedené vzdělávací obory v průřezových tématech jako je Osobnostní a sociální výchova. Průřezová témata reprezentují v RVP ZV okruhy aktuálních problémů současného světa, jsou nedílnou součástí základního vzdělávání a tvoří jeho povinnou součást. Osobnostní a sociální výchova v základním vzdělávání respektuje formativní prvky, orientuje se na subjekt i objekt, je praktická a má

⁶⁵ <http://www.msmt.cz/vzdelavani/ucebni-dokumenty>, 2012 [cit. 2012-03-28]. Dostupné na <<http://www.msmt.cz>>.

⁶⁶ TÄUBNER IN WEISS, Petr a KOL. *Sexuální zneužívání pachatelé a oběti*. Praha: Grada, 2000, str. 50-51.

každodenní využití v běžném životě. Respektuje osobnost žáka, jeho individuální potřeby i zvláštnosti.⁶⁷

Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy bylo vydáno metodické doporučení k výuce sexuální výchovy, které mělo upozornit na širší souvislosti sexuální výchovy, na její sociální, psychologické, biologické i etické aspekty. Současně s metodikou měla být do škol distribuována příručka Sexuální výchova - vybraná témata.⁶⁸ V materiálu jsou témata sexuální výchovy rozčleněna do jednotlivých ročníků s ohledem na věk žáka. V této oblasti je význam kladen i na spolupráci rodiny a školy. Po odvysílání diskusního pořadu ČT (Česká televize) „Máte slovo“, na téma sexuální výchova, se zvedla velká diskuze a materiál byl ze stránek MŠMT (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy) stažen. Příručka je zpracována kolektivem odborníků a obsahuje upozornění, že příspěvky jednotlivých autorů nemusí nezbytně odrážet oficiální politiku MŠMT. Jedním z příspěvků jsou Didaktické náměty, jejichž autorem je Pavel Petroušek. Tento příspěvek zahrnuje i didaktické náměty pro učitele, kteří mají zájem sexuální výchovu vyučovat. Velmi diskutovanými se staly například náměty motivačních her, které jsou v příspěvku uvedeny.

Příručka Sexuální výchova - vybraná témata je v současné době nedostupná, ze stránek MŠMT byla stažena a k získání je pouze v některých pedagogicko-psychologických poradnách, kde si ji stáhl pracovník, který se zabývá prevencí. Osobně jsem příručku prostudovala, její zpracování si mi jeví jako pochopitelné a v praxi využitelné. Příručka obsahuje i návrh učiva vzhledem k věkovým zvláštnostem žáků. Kontroverzní příspěvek Didaktických námětů a předložení jedné z možných motivačních her KOMPOT, která rozbouřila vlnu diskuze, je podle mého názoru jen možným příkladem, a je na zvážení pedagoga, zda jej v praxi využije. Domnívám se, že je možné výuku přizpůsobit jak žákům, tak i osobnosti pedagoga, který by měl svými odbornými kompetencemi zvolit formu výuky, tak, aby vyhovovala oběma stranám.

4.2 Vzdělávací cíle

Vzdělávací cíle představují komplex záměrů a orientací, které se odrážejí v pedagogické činnosti učitele a následně se promítají v souladu s předpoklady, možnostmi a individuálními zvláštnostmi žáka do celkového osobnostního profilu jedince. Představují kvalitativní,

⁶⁷ <http://www.msmt.cz/vzdelavani/ucebni-dokumenty>, 2012 [cit. 2012-03-28]. Dostupné na <<http://www.msmt.cz>>.

⁶⁸ KOL. AUTORŮ. *SEXUÁLNÍ VÝCHOVA - vybraná témata*. Praha: MŠMT ve spolupráci s VÚP v Praze, 2009.

hodnotový rámec základního vzdělávání. Integrují vzdělávací podněty a situace ve vyučování a ve stylu života školy. Odrážejí očekávání žáka, rodiče, školy i společnosti. Formulace vzdělávacích cílů vychází z komplexního chápání vzdělávání v komplexu poznávací, činnostní, kompetenční a hodnotové stránky. Toto komplexní chápání se promítá do úrovně absolventa, v kvalitě vědomostí, dovedností a kompetencí v jeho postojích k sobě samému i ke společnosti. Snahou pedagogického působení je naplňovat poznávací cíle, vytvářet dovednosti a kompetence žáků a utvářet hodnoty a postoje žáků. Základem hodnotové stupnice, o které se základní vzdělávání opírá, je okruh mravních hodnot, které se odrážejí v evropské humanistické tradici a vztah žáka k sobě samému, ke své individualitě a pravidlům zdravého životního stylu. K základním vzdělávacím cílům patří:

- umožnit žákům osvojit si strategie učení a motivovat je pro celoživotní učení;
- podněcovat žáky k tvořivému myšlení, logickému uvažování, k řešení problémů;
- vést žáky k všestranné, účinné a otevřené komunikaci;
- rozvíjet schopnosti spolupracovat, respektovat práci a úspěchy vlastní i druhých;
- vytvářet u žáků potřebu projevovat pozitivní city v chování, jednání a v prožívání životních situací, rozvíjet vnímavost a citlivé vztahy k lidem, prostředí i přírodě;
- učit žáky aktivně rozvíjet a chránit fyzické, duševní a sociální zdraví a být za ně odpovědný;
- vést žáky k toleranci a ohleduplnosti k jiným lidem, jejich kulturám a duchovním hodnotám, učit je žít společně s ostatními lidmi;
- pomáhat žákům poznávat a rozvíjet vlastní schopnosti v souladu s reálnými možnostmi a uplatňovat je spolu s osvojenými vědomostmi a dovednostmi při rozhodování o vlastní životní a profesní orientaci;⁶⁹

4.2.1 Cíle sexuální výchovy ve školách

Podle Pondělíčkové-Mašlové dnešní mladá generace je v mnohém jiná, než generace předchozí a z těchto důvodů je také třeba ji jinak výchovně vést. Urychlený vývoj v sexuální oblasti znamená, že se prodloužilo rizikové období, kdy jsou mladí lidé schopni sexuálně žít a jejich zájem o sexualitu umocňují zlepšující se životní podmínky, méně fyzické námahy

⁶⁹ <http://www.msmt.cz/file/21592>, 2012 [cit. 2012-03-28]. Dostupné na <<http://www.msmt.cz>>.

a méně povinností. Dnešní děti i dospívající mají ve všech oblastech mnohem více informací než předchozí generace. Složitosti přístupů k dětem a dospívajícím je také dána oddálením jejich psychické a sociální zralosti a naopak zrychlené zralosti tělesné.⁷⁰ Cílem celé sexuální výchovy od dětství až k branám dospělosti je snaha vybavit mladé lidi vědomostmi, vybudovat v nich správné postoje, které jim umožní zaujmout odpovídající místo muže a ženy v partnerství, rodině i celé společnosti. Cílem není jen předávání faktů a informací, ale i vštěpení a osvojení morálních principů, formování postojů a jednání jedince v sexuální problematice, rozvoj citové oblasti a důsledná příprava na řádné zaujmutí role muže a ženy.

Kubrichtová uvádí, že „základní vzdělání má žáku pomoci utvářet a rozvíjet klíčové kompetence a poskytnout spolehlivý základ všeobecného vzdělání s orientací na situace blízké životu a na praktické jednání“.⁷¹

Základní cíle sexuální výchovy na školách je možné vysledovat z RVP ZV v tematickém okruhu pro první stupeň základního vzdělávání Člověk a jeho zdraví:

- v poznávání a chápání rozdílů mezi lidmi, kulturním a tolerantním chování a jednání na základě společně vytvořených a přijatých nebo obecně uplatňovaných pravidel soužití, v plnění povinností a společných úkolů;
- v přirozeném vyjadřování pozitivních citů ve vztahu k sobě i k okolnímu prostředí;
- v poznávání podstaty zdraví i příčin nemocí, k upevnění preventivního chování;
- v samostatném a sebevědomém vystupování a jednání, v efektivní, bezproblémové a bezkonfliktní komunikaci i v méně běžných situacích, v poznávání a ovlivňování své jedinečnosti, možností a limitů;

Pro druhý stupeň vzdělávání, kdy je sexuální výchova realizována prostřednictvím vzdělávacího oboru Výchova ke zdraví můžeme spatřovat tyto cíle sexuální výchovy:

- poznání zdraví jako nejdůležitější životní hodnoty;
- poznávání člověka jako biologického jedince závislého v jednotlivých etapách života na způsobu vlastního jednání a rozhodování;

⁷⁰ PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ, Jaroslava. *Nezralá sexualita*. Praha: Avicenum, 1990, str. 40-41.

⁷¹ KUBRICHTOVÁ, Lenka. *RVP ZV z pohledu sexuální výchovy*. Sexuální výchova příručka pro učitele. Praha: MediaDIDA s.r.o. Olomouc, 2009, str. 7.

- pochopení zdraví jako vyváženého stavu tělesné, duševní i sociální pohody;
- získávání základní orientace v názorech na to, co je zdravé a co může zdraví prospět i to, co zdraví ohrožuje a poškozuje;
- propojování činností a jednání, které souvisejí se zdravím a zdravými mezilidskými vztahy a se základními etickými a morálními postoji;⁷²

Domnívám se, že RVP ZV dávají velké pole působnosti k uchopení výuky sexuální výchovy. Velmi záleží na skladbě třídy a osobnosti pedagoga, který má ve svých rukách významnou možnost působení v této oblasti. Jistě je v praktické činnosti pedagoga velmi náročné, s ohledem na strukturu třídního kolektivu, zvolit ve výuce sexuální výchovy metody, které budou přijatelné pro všechny žáky. Sexuální výchova je náročná disciplína, u pedagogů méně oblíbená.

4.3 Sexuální výchova jako prevence sexuálního zneužívání a předčasného zahájení sexuálního života

Jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách, sexuální zneužívání může mít na psychiku a vývoj dítěte za výskytu určitých okolností negativní vliv a následky. Rizikem je negativní vklad a s ním spojené problémy v budoucím životě jedince. Velmi důležitou úlohu má prevence samotného sexuálního zneužití a s ním spojené i zahájení předčasných sexuálních zkušeností. Täubner zpracoval přístupy prevence do pedagogického projektu prevence sexuálního zneužívání. Primární prevencí se rozumí podle definice Světové zdravotnické organizace strategie vedoucí k předcházení neblahého společenského jevu způsobem, který potlačuje jev v jeho zárodku a nemá tím žádné podmínky pro svůj vliv. Podle Täubnera je součástí primární prevence i obecná pedagogická strategie vychovatele, která v dítěti utváří identifikované vědomí sebe sama, vědomí svých práv a schopnosti obrany svých práv. S tím souvisí formování právního vědomí celé populace z hlediska páčání násilí na dětech, včetně pedagogické kultivace chování dospělého vůči dítěti. Významná součást prevence je vzdělávání učitelů v problematice sexuálního zneužívání dětí.⁷³

V rámci Zákona o sociálně právní ochraně dětí pracují Komise sociálně právní ochrany dětí, které jsou zvláštním orgánem starosty obce s rozšířenou působností. Mezi činnosti

⁷² <http://www.msmt.cz/vzdelavani/ucebni-dokumenty>, 2012 [cit. 2012-03-28]. Dostupné na <<http://www.msmt.cz>>.

⁷³ TÄUBNER IN WEISS, Petr a KOL. *Sexuální zneužívání pachatelé a oběti*. Praha: Grada, 2000, str. 42.

komise, které zákon uvádí, patří i šíření různých programů podporujících omezení negativních vlivů na děti. Zde spatřuji možnou spolupráci pracovníků OSPOD (orgán sociálně právní ochrany dětí) s pedagogy. V rámci jednání komisí, složených z odborníků, kteří se zabývají nezletilými, je možné spolupracovat s pedagogy na konkrétních případech problematických rodin a vzájemně si předávat informace a praktické zkušenosti.

Täubner začlenil do primární prevence i strategie, které vedou k eliminaci a minimalizaci ohrožujícího chování možného pachatele. Jde o široké a osvětové působení na dospělou populaci. Za sekundární prevenci považuje vytipování rizikových skupin obyvatelstva a rizikových životních situací, za kterých může docházet k sexuálnímu zneužívání. V pedagogickém pojetí jde o omezení podmínek, při kterých dochází, nebo může docházet, k sexuálnímu zneužití. V terminologii psychologie lze hovořit o endogenních podmínkách (vlastnosti dítěte) a podmínkách exogenních (prostředí rodiny). V praxi jde o chování dítěte a prostředí, ve kterém se dítě nachází. V těchto strategiích se objevuje cílená sekundární prevence, jež představuje působení tak, aby se riziko sexuálního zneužití snížilo na minimum. Terciální prevencí rozumí Täubner chování odborníků, které musí dítě v nouzi vyhledat. Jde především o lékaře, pedagogy, sociální pracovníky, policisty, rodiče atd. Cílem je nepokračovat v dalším poškozování dítěte. Do této oblasti patří i publicita zdrojů a pomoci.⁷⁴

Orgány sociálně právní ochrany dětí mohou významně vstoupit do terciální prevence sexuálního zneužívání v rámci komunitního plánování obce. V rámci zpracování komunitních plánů je jednou z možností například distribuce letáků, které předávají různé kontakty a zdroje pomoci. Především samo dítě je totiž nositelem obecné koncepce prevence sexuálního zneužití.

Výchova podle Täubnera zahrnuje vzdělávání a výchovu mravní, sexuální, estetickou, tělesnou atd. Jde o zásadní sociální projekt rozvoje dětské osobnosti, která se rozvíjí, kultivuje a připravuje pro společenské fungování. V koncepci výchovy je odborněji používán termín edukace, který v sobě má začleněn komplexnější pojem učení. Edukativní (výchovně vzdělávací) proces stojí v základu prevence sexuálního zneužívání dítěte. V druzích učení nalézáme působení vědomé a působení bez záměru na formování osobnosti dítěte. Prevenci

⁷⁴ TÄUBNER IN WEISS, Petr a KOL. *Sexuální zneužívání pachatelé a oběti*. Praha: Grada, 2000, str. 43-44.

sexuálního zneužívání je z pedagogického hlediska možno chápat jako součást obsahu výchovy či edukace dítěte.⁷⁵

V oblasti sexuální výchovy je nutné pedagogicky koncipovat cíle primární prevence sexuálního zneužívání, obsahy intencionálního výchovného působení a organizační formy, pedagogické metody a prostředky, kterými jsou cíle dosahovány. Dle mého názoru je třeba i individuálního přístupu k jednotlivým žákům. Tato oblast se týká rodičů i pedagogů, a proto je nezbytná participace obou těchto subjektů. Působení jedné složky bez podpory druhé je nedostačující. Praktickým příkladem může být požadavek třídní učitelky nezletilé třináctileté dívky směrem k orgánu sociálně právní ochrany dětí, kdy na OSPOD zaslala ofocenou část školního sešitu s doplňováním vět. Ve větách se objevila slova se sexuální tematikou vulgárně podanou. Po předvolání matky na úsek SPOD (sociálně právní ochrana dětí), bylo zjištěno, že učitel na toto téma s matkou vůbec nehovořil, pouze jí věc prostřednictvím žákovské knížky oznámil. Dítěti také nebylo podáno žádné vysvětlení, pouze to, že se nevhodně vyjadřuje. Matka sdělila, že dceři „vynadala“. Orgán SPOD pak hovořil s matkou dítěte i třídní učitelkou. S ohledem na výchovné prostředí nezletilé volil vhodný přístup k rodičům, dítěti a třídní učitelce, které předal základní informace o prostředí, ve kterém dítě vyrůstá.

4.4 Nedostatky edukace sexuální výchovy

V současné době je podle Mádrové nedílnou součástí výchovného působení školy rodinná a sexuální výchova. Ta je nezbytným předpokladem pro řádný rozvoj dítěte. Systém vzdělávání formou Rámcově vzdělávacích programů počítá se systematickou výchovou k ochraně zdraví ve všech jeho komponentech. Podle zmíněné autorky začíná sexuální výchova hned po narození, pocit bezpečí a projevovaná láska ovlivňují vývoj dítěte i v sexuální oblasti a přispívají k harmonickému rozvoji dítěte. Nejvhodnějším prostředím pro sexuální výchovu je nesporně dobře fungující rodina. Rodina však často není pro sexuální výchovu připravena a škola zde pak nabízí pomocnou ruku. Současné pojetí sexuální výchovy ve škole, jak uvádí Mádrová, spočívá v tom, že rodinná a sexuální výchova má provázet dítě od vstupu do školy až po ukončení povinné školní docházky. Realizována by měla být v takovém rozsahu a takovými prostředky, aby odpovídala potřebám a věku žáků. Řádně praktikovaná sexuální výchova není možná bez spolupráce rodičů. Rodiče by měli být

⁷⁵ TÄUBNER IN WEISS, Petr a KOL. *Sexuální zneužívání pachatelé a oběti*. Praha: Grada, 2000, str. 45.

seznámení s obsahy výuky a měli by mít možnost spolupodílet se na výukovém programu v dané skupině žáků.⁷⁶

Při vnímání sexuální výchovy jako takové nemohu nezmínit publikaci Melvina Anchella „Důvody proč neučit sexuální výchovu.“ Předmluva vydavatele této publikace upozorňuje na nadčasovost uvedených informací. Dle R. Ucháče, autora předmluvy, zavedení sexuální výchovy je doporučeno především jako prevence pohlavně přenosných onemocnění, nechtěného těhotenství, sexuálního zneužívání a má sloužit k přijímání homosexuálního chování. Společným jmenovatelem negativních jevů je podle něho promiskuita. Tu však sexuální výchova neřeší, ba naopak ji předpokládá. Navržená sexuální výchova dle zmíněného autora ignoruje psychodynamiku lidského vývoje a navíc mlčky předpokládá řadu ideologických představ, které jsou v rozporu s lidskou přirozeností. „*Cílem sexuální výchovy je tak v podstatě návod jak žít neplodný promiskuitní život bez zdravotních následků.*“⁷⁷ Při vedení ke zdravé sexualitě autor rozumí působení školy tak, aby vyvažovala komerční tlak časopisů, filmů a internetu, než aby jejich vliv zesilovala. Děti jsou poměrně dost informované o pohlavních chorobách, antikoncepci, homosexualitě, ale chybí jim poznatky o tom, že láska není jen citová zamilovanost, že mužská a ženská sexualita jsou velmi rozdílné, že intimita a stud jsou nezbytné a zdravé prvky, které k ní patří, že existuje důstojnost a nedotknutelnost těl. Přijetí dítěte by mělo obohatit jejich život, ale je nutné, aby člověk dozrál. Sexuální výchova v rodině by měla jít ruku v ruce s výchovou ve škole, aby byla nalezena společná řeč bránit promiskuitě a komerčním snahám vytvořit z dětí konzumenty produktů erotického průmyslu.⁷⁸

Samotná Anchellova publikace vychází z programů sexuální výchovy ve Spojených státech a z psychoanalytických faktů týkajících se lidské sexuality. Freud popisuje tři vrozená fakta, která se týkají lidské sexuality:

- sexualita je intimní záležitost;
- pohlavní instinkt se skládá ze dvou složek citové a tělesné;

⁷⁶ <http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cisloclanku=2006062701>, [online] 2012 [cit. 2012-05-13]. Dostupné z WWW: </www.planovanirodiny.cz>.

⁷⁷ UCHÁČ IN ANCHELL, Melvin. *Důvody, proč neučit sexuální výchovu*. Hnutí pro život ČR. 2010, str. 5-7.

⁷⁸ UCHÁČ IN ANCHELL, Melvin. *Důvody, proč neučit sexuální výchovu*. Hnutí pro život ČR, 2010, str. 7-10.

- lidé na rozdíl od jiných tvorů dosahují pohlavní zralosti až po prožití třetí fáze pohlavního vývoje;

Fáze první začíná narozením a trvá do pátého roku života, fáze druhá probíhá mezi šestým a dvanáctým rokem a fáze třetí začíná kolem třinácti let a pokračuje do rané dospělosti.⁷⁹ Anchell uvádí, že programy sexuální výchovy nerespektují intimitu, zdůrazňují především fyzický aspekt pohlavního styku. Na základech psychoanalýzy pak popisuje nevhodnost praktikované sexuální výchovy v mateřských a základních školách v návaznosti na fáze vývoje pohlavního života.⁸⁰

Zastávám názor, že zmíněné poznatky o pojmech lásky, zamilovanosti, rozdílech mezi mužskou a ženskou sexualitou, intimitou, důstojností a dozrávání člověka jsou skutečně v dnešní době předkládány dospívajícím jen velmi okrajově. V praxi bude asi obtížné tato témata do zdravotní výchovy či jiných předmětů vřadit a nalézt formy, jak informace směrem k dospívajícím předávat. Určitou možnost spatřuji ve větším důrazu edukace v oblasti morálních hodnot, otázek vůle člověka, vnímavosti k potřebám druhých.

Jednou z okrajových možností působení orgánů sociálně právní ochrany dětí je pořádání víkendových pobytů, kam je možno zařadit zmíněná témata, a to formou diskuze nebo formou různých sociálně pedagogických her, které je možné s dětmi realizovat. Zkušenost z této oblasti máme s věkovou kategorií od 7 do 13 let, kdy pravidelně dvakrát ročně vyjíždíme na víkendové pobyty, kde zmíněné diskuze probíhají, a hry realizujeme. Děti jsou hry velmi pozitivně přijímány. Možné další působení vidím v pořádání víkendových pobytů i s rodiči dětí a rovněž tak se domnívám, že i v rámci školy by bylo možné pořádat pobyty za účasti dětí a rodičů a nad uvedenými tématy společně pracovat. Problém realizace je především ve finančním zajištění. Pokud pobyty pořádají orgány sociálně právní ochrany dětí, je možné jejich realizaci uskutečňovat z finančních prostředků obce a žádat podporu formou dotací z ministerstev a následně z projektů vypisovaných krajskými úřady. V současné době je na mnoha úřadech zaměstnán pracovník, který má na starosti žádosti o dotace z různých zdrojů.

⁷⁹ FREUD IN ANCHELL, Melvin. *Důvody, proč neučit sexuální výchovu*. Hnutí pro život ČR, 2010, str. 19-21.

⁸⁰ ANCHELL, Melvin. *Důvody, proč neučit sexuální výchovu*. Hnutí pro život ČR, 2010, str. 19-21.

5 SEXUÁLNÍ ZNEUŽÍVÁNÍ A JEHO PRÁVNÍ ASPEKTY

Pokud se zabýváme možným vlivem předčasných sexuálních zkušeností na osobnost jedince, je třeba rozlišit typy předčasných sexuálních zkušeností. Rozdílné dopady zaznamenané u každého jedince. Je třeba vymezit i klasifikaci sexuálního zneužívání. Právní legislativa uvádí několik forem možného sexuálního zneužívání. Ve své práci se zabývám především pohlavním zneužíváním jako jednou z možných forem sexuálního zneužití. Každý pohlavní styk, uskutečněný před patnáctým rokem, porušuje stávající právní legislativu. Samozřejmě, z hlediska právního, záleží na okolnostech tohoto protiprávního činu a následně tedy na způsobu jeho vyhodnocení. Ve stávající praxi dochází i k odložení případů, kdy dívka mladší patnácti let, má intimní styk a pak je na policii posoudit společenskou škodlivost tohoto počínání. Zde je tedy prostor pro hodnocení a nahlížení na proběhlé pohlavní aktivity a zvážení všech okolností a dopadů, které při skutku působí na jedince a ovlivňují jeho chování a vnímání. Hanušová hovoří ve svém článku v časopise *Právo a rodina* o sexuálním zneužívání dětí a nutnosti jasné definice tohoto jevu. Definice Rady Evropy z června 1992 považuje sexuální zneužívání dítěte za nepatřičné vystavení dítěte sexuálnímu kontaktu, činnosti či chování. Zahrnuje jakékoli sexuální dotýkání, styk či vykořisťování kýmkoli, komu bylo dítě svěřeno do péče, anebo kýmkoli, kdo se s dítětem dostane do nějakého styku. Takovou osobou může být rodič, příbuzný, přítel, odborný či dobrovolný pracovník či cizí osoba.⁸¹

Trestné činy, které jsou jediným základem trestní odpovědnosti, je možné třídit podle různých hledisek. Především podle typové škodlivosti, podle zájmů chráněných trestním zákoníkem - takzvaného objektu trestného činu, podle formy jednání, podle druhu následku, podle subjektu trestného činu a podle formy zavinění. Objektu trestného činu odpovídá řazení do takzvaných skupinových objektů v třinácti hlavách trestního zákoníku. Rozdělení hlav vychází z hodnotového systému, podle forem jednání a podle druhu následku. V hlavě třetí trestního zákoníku jsou zařazeny trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti a v hlavě čtvrté trestné činy proti rodině a mládeži. Hlava III. zvláštní části trestního zákoníku upravuje všechny sexuální trestné činy, kterým je společností věnována ochrana. Důraz je

⁸¹ HANUŠOVÁ, Jaroslava. *Syndrom CSA- syndrom sexuálně zneužívaného dítěte*. Právo a rodina. 2006, ročník 8 č. 3. ISSN 1212-866X.

kladen zejména na ochranu žen a dětí. V této hlavě jsou obsaženy skutkové podstaty trestných činů proti lidské důstojnosti ve sféře pohlavní.⁸²

Je zřejmé, že problematika sexuálního zneužívání je velmi široká. Cílem této práce je věnovat se jednomu z aspektů sexuálních aktivit, a to předčasnému zahájení sexuálního života v kontextu možného zneužití nebo zahájení pohlavních aktivit před patnáctým rokem věku bez možných důsledků na vývoj osobnosti.

5.1 Pohlavní zneužití

Paragraf 187 trestního zákoníku vymezuje trestný čin pohlavního zneužití. Dikce zákona uvádí, že kdo vykoná soulož s osobou mladší než patnáct let nebo kdo takové osoby jiným způsobem pohlavně zneužije, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až osm let. Odnětím svobody na dvě léta až deset let bude potrestán ten, kdo spáchá čin na dítěti mladším patnácti let svěřeném jeho doзору, zneužije závislosti nebo svého postavení a z něho vyplývající důvěryhodnosti nebo vlivu. Odnětím svobody na pět až dvanáct let bude potrestán ten, kdo způsobí tímto činem těžkou újmu na zdraví. Odnětím svobody na deset až osmnáct let bude pachatel potrestán, způsobí-li svým činem smrt.⁸³ Pachatelem tohoto trestného činu může být jak muž, tak i žena, a nerozhoduje ani pohlaví zneužívaných osob. Ustanovení paragrafu 187 chrání dívky i chlapce mladší patnácti let, před škodlivými zásahy do jejich pohlavní sféry. Objektem tohoto trestného činu je mravní a tělesný vývoj dětí, a pokud budeme hledět i na širší souvislosti tohoto trestného činu, pak objektem je i lidská důstojnost. Zákon rozlišuje dvě základní formy, a to soulož a pohlavní zneužití, které je vykonáno jiným způsobem. Za jiný způsob jsou považovány intenzivnější zásahy do pohlavní sféry. Trestný čin pohlavního zneužití je dokonán jiným způsobem, než vykonáním soulože. Velmi důležité je pro účel posouzení trestnosti, že trestný čin je dokonán i při aktivním jednání poškozené osoby. Trestnímu stíhání nemůže zabránit ani fakt, že k pohlavnímu zneužití došlo při vzájemné citové náklonnosti, či dokonce když sama poškozená osoba byla aktivnější v jednání a souhlasila s pohlavním stykem. Tyto skutečnosti mají v praxi významný vliv při posuzování míry nebezpečnosti tohoto jednání pro společnost, tedy zda je splněna materiální podmínka, aby zmíněné jednání mohlo být posuzováno jako trestným čin. Pohlavní

⁸² NOVOTNÝ, František a Josef SOUČEK. *Trestní právo hmotné. 3. rozšířené vydání*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o. 2010, str. 356.

⁸³ ÚZ TRESTNÍ PŘEDPISY. č. 768, Horní: Sagit, a.s. 2010, str. 53.

zneužívání je řazeno mezi takzvané dolózní trestné činy a pachatelův úmysl se musí vztahovat i k okolnosti, že jde o osobu mladší patnácti let. K přísnějším postihům je třeba, aby byly splněny dvě podmínky, které zvyšují nebezpečnost jednání pachatele. Pokud se dopustí pohlavního zneužití vůči osobě mladší 15 let, která je svěřena jeho doзору a zároveň zneužije postavení oběti, která je v dané situaci na pachateli závislá. Tyto případy se vztahují především na manžela matky, který není biologický rodič dítěte, ale žije společně s dítětem, tedy ve společné domácnosti. Stačí fakt, že pachatel oběť vychovává. Zákonný znak trestného činu je spatřován i v případech, kdy matka svěřuje dítě útlého věku opakovaně na kratší dobu pachateli, na něhož je dítě zvyklé, má pro ně postavení přítele matky a ten pak takto vzniklé situace zneužije. Stejně se pak posuzuje jednání pedagoga ve škole nebo na táboře. Je-li způsobena smrt při páčání trestného činu pohlavního zneužití, posuzuje se jednání podle § 187 odst. 4, pokud byla smrt způsobena z nedbalosti. Pokud byla smrt způsobena úmyslně, jde o souběžný trestný čin pohlavního zneužití a vraždy. Za zvlášť nebezpečného recidivistu je považován pachatel, který znovu spáchal zvlášť závažný úmyslný trestný čin, pro který byl již potrestán.⁸⁴

Špeciánová konstatuje, že společně s trestným činem pohlavního zneužívání může pachatel naplnit i další skutkové podstaty trestných činů, jako je trestný čin vydírání, ohrožování mravní výchovy a trestný čin soulože mezi příbuznými.⁸⁵ Dle statistik PČR (Policie České republiky) patří pohlavní zneužití k velmi časté trestné činnosti a častým jevem je, že je páčána osobami, které jsou blízkými postižených. Tataž autorka definuje sexuální zneužívání jako vystavení dítěte sexuálnímu kontaktu, aktivitě či chování. Sexuální zneužívání zahrnuje jakékoli dotýkání se dítěte se sexuálním podtextem, vykořisťování dítěte kýmkoli v sexuální rovině, či samotný pohlavní styk s dítětem. Osobou zneužívanou může být rodič, přítel, známý, příbuzný, ale i cizí osoba. Sexuální zneužívání dělíme na bezdotykové a dotykové formy.

Mezi bezdotykové formy patří:

- exhibicionismus;
- obscénní telefonické hovory;

⁸⁴ NOVOTNÝ, František a Josef SOUČEK. *Trestní právo hmotné. 3. rozšířené vydání.* Aleš Čeněk, s.r.o. 2010, str. 356 -7.

⁸⁵ ŠPECIÁNOVÁ, Šárka. *Ochrana týraného a zneužívaného dítěte.* Praha: Linde, 2003, str. 22-23.

- přinucení dítěte k fotografování a obnažování, prohlížení si pornografických časopisů;
- harassmant, jako je zneklidňování, znepokojování dítěte slovními výpady, poplácáváním po intimních místech, tisknutím k sobě, pokud toto chování dospělého má sexuální podtext;

Mezi dotykové formy patří:

- znásilnění, které spočívá ve vynuceném vniknutí do vagíny, konečníku či úst dítěte penisem;
- incest;
- pohlavní styk mezi stehna;
- komerční sexuální zneužívání;
- jednání, při kterém je dítě dospělým obtěžováno, líbáno, osaháváno na erotogenních zónách a často bývá doprovázeno slovními útoky;
- sexuální útok, kdy se dospělý, za užití síly a při obraně oběti, dítěte dotýká na erotogenních zónách, mazlí se s ním a poškozuje ho tím, že do něj vniká předměty, rukou či jazykem;

Další možné dělení sexuálního zneužití je s ohledem na způsobené trauma:

- intrafamiliární – sexuální zneužívání v rodině – otec, matka, adoptivní otec, dědeček, sestra, bratr, nevlastní sourozenec, strýc, teta;
- extrafamiliární sexuální zneužívání mimo rodinu – učitel, soused, osoba známá dítěti nebo rodině, jiný příbuzný, přítel matky nebo otce atd;

Při jednorázovém zneužití bývá osoba pachatele pedofilem nebo mentálně retardovanou osobou, zřídka i psychotickou. Nejčastěji se jedná o osobu cizí.

Podle původu abusora je možné sexuální zneužívání rozdělit:

- abusor je osoba cizí;
- abusor pochází z rodiny oběti;

Průběh a podobu sexuálního zneužívání určuje pachatel a o tom, co se děje po odhalení sexuálního zneužívání, rozhodují osoby z nejbližšího rodinného okolí oběti.⁸⁶

5.2 Oznamovací povinnost

Lékař gynekolog, který při výkonu své činnosti často zjistí, že jeho pacientka již zahájila pohlavní život, je často na rozpacích, s ohledem na blížící se patnáctý rok věku, jak naložit se zjištěnou skutečností, zda ji oznámit či neoznámit. Ze Zákona č. 356/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí vyplývá zdravotnickým zařízením povinnost oznámit obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností (orgánu sociálně - právní ochrany dětí) případy dětí, na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění, nebo pokud je podezření ze spáchání takové činu.⁸⁷ Pokud dívka však navštíví gynekologa těsně po patnáctém roku věku, zpráva z vyšetření často zní, že není možné určit, kdy nezletilá pohlavní život zahájila.

Legislativně je oznamovací povinnost upravena Trestním zákoníkem v § 368, kde jsou taxativně uvedeny trestné činy, které je každý povinen oznámit policii nebo státnímu zastupitelství. V tomto paragrafu není uvedeno znásilnění ani pohlavní zneužití. Zatímco v § 367, který hovoří o nepřekážení trestného činu, pohlavní zneužití i znásilnění obsaženo je. Pohlavní zneužívání a znásilnění jsou tedy trestnými činy, které nepodléhají oznamovací povinnosti, ale podléhají povinnosti překážení trestné činnosti.⁸⁸ V praxi přináší tento výklad legislativy rozpaky lékařů gynekologů, jak se zjištěním naložit. Dle mého názoru je významná především otázka překážení trestné činnosti, tedy jakým jiným způsobem, než oznámením skutečnosti, může lékař zajistit překážení této trestné činnosti. Osobně se domnívám, že lékař gynekolog by měl každé zjištění hlásit orgánu sociálně právní ochrany dětí.

Zákon o sociálně právní ochraně dětí ve svém § 7 odstavci dva uvádí, že každý je oprávněn upozornit orgán sociálně právní ochrany dětí na porušení povinnosti nebo zneužití práv vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti, na skutečnost, že rodiče nemohou plnit povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti, nebo na skutečnosti uvedené v § 6 odst. 1 písmene b) až h). Paragraf 6 pak vymezuje, na jaké děti se sociálně právní ochrana vztahuje.

⁸⁶ ŠPECIÁNOVÁ, Šárka. *Ochrana týraného a zneužívaného dítěte*. Praha: Linde, 2003, str. 22-23.

⁸⁷ NOVOTNÁ, Věra a Eva BURDOVÁ. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*. 3. vyd. Praha: Linde, 2007. str. 33-38.

⁸⁸ ÚZ TRESTNÍ PŘEDPISY. č. 768, Horní. Sagit, a.s. 2010, str. 93-94

Písmeno e) tohoto paragrafu hovoří o dětech, na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, svobodu, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění, nebo je podezřelý ze spáchání takového činu. Orgán sociálně právní ochrany dětí, podle paragrafu 51 o povinnostech orgánů sociálně právní ochrany dětí při sdělování údajů, má povinnost, uloženou odstavcem 5 písmena d) orgánu činném v trestním řízení, oznamovat skutečnosti nasvědčující tomu, že byl spáchán na dítěti trestný čin, že dítě bylo použito ke spáchání trestného činu, že dochází k násilí mezi rodiči, jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte a dalšími fyzickými osobami v domácnosti obývané dítětem nebo není plněna vyživovací povinnost.⁸⁹

Z výše uvedených skutečností je zcela zřejmé, že na straně orgánu sociálně právní ochrany dětí je jednoznačně nutné oznámení směrem k policii nebo státnímu zastupitelství o zachyceném pohlavním zneužívání nezletilých dívek pod patnáctým rokem věku.

Z platné právní legislativy je zřejmé, že právní řád České republiky se ochranou sexuální oblasti zvláště nezletilých dětí důkladně zabývá. Ochrana důstojnosti v sexuální oblasti je dle mého názoru dostatečně ošetřena Trestním zákoníkem. Ochrana nezletilých dětí je dále posílena i Zákonem o sociálně právní ochraně dětí, jehož prioritou je hájit zájmy a blaho dětí.

⁸⁹ NOVOTNÁ, Věra a Eva BURDOVÁ. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*. 3. vyd. Praha: Linde, 2007, str. 231-244.

6 ÚLOHA ORGÁNU SPOD V PROBLEMATICE PÁČE O NEZLETILÉ DÍVKY SE SEXUÁLNÍ ZKUŠENOSTÍ

Jak plyne z přílohy č. 1, je zřejmé, že sociální pracovník orgánu sociálně právní ochrany dětí se musí orientovat v mnoha právních předpisech, které se někdy dotýkají práce orgánu sociálně právní ochrany jen okrajově. Práci těchto orgánů můžeme obecně nazvat výkonem sociálně právní ochrany dítěte. Sociálně-právní ochrana dítěte představuje zajištění práva dítěte na život, jeho příznivý vývoj, na rodičovskou péči a život v rodině, na identitu dítěte, svobodu myšlení, svědomí a náboženství, na vzdělání, zaměstnání, zahrnuje také ochranu dítěte před jakýmkoliv tělesným či duševním násilím, zanedbáváním, zneužíváním nebo vykořisťováním.⁹⁰

Ochrana dítěte je širším pojmem než sociálně-právní ochrana a zahrnuje ochranu rozsáhlého souboru práv a oprávněných zájmů dítěte a je upravena v různých právních odvětvích a v právních předpisech různé právní síly. Výkon sociálně právní ochrany dětí je činností celé řady orgánů, právnických a fyzických osob, a to především v závislosti na jejich působnosti.

6.1 Obecná úloha orgánu sociálně právní ochrany dětí

Podle Zákona o sociálně právní ochraně dětí, Listiny základních práv a svobod, Úmluvy o právech dítěte je rodina základní jednotkou společnosti a přirozené prostředí pro růst a blaho všech svých členů a zejména dětí, které musí mít nárok na potřebnou ochranu a takovou pomoc, aby mohla plnit svou úlohu. Dítě tak ve smyslu těchto mezinárodních dokumentů potřebuje pro svou tělesnou a duševní nezralost zvláštní záruky, péči a odpovídající právní ochranu před narozením a po něm. Listina základních práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku České republiky, věnuje pozornost dětem a rodině v článku 32 tak, že dává rodičovství a rodinu pod ochranu zákona, dětem a mladistvým zaručuje zvláštní ochranu. Zákony proto také respektují jeden ze základních principů fungování rodiny, a to právo a povinnost rodičů společně vychovávat a pečovat o děti, a pokud je toho třeba, požadovat pomoc. Jakékoliv zasahování do soukromí a rodinného

⁹⁰ NOVOTNÁ, Věra a Eva BURDOVÁ. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*. 3. vyd. Praha: Linde, 2007, str. 17-22.

života je možné teprve tehdy, jestliže rodiče nebo osoby odpovědné za výchovu dětí o to požádají anebo se o děti nemohou nebo nechtějí starat.⁹¹

Konkrétní pojem sociálně-právní ochrany dětí je upraven v Zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, který vymezuje sociálně-právní ochranu dětí jako ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění a působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny. V zákoně o SPOD (sociálně právní ochrana dětí) jsou upravena jen některá opatření směřující k ochraně dětí, další jsou obsažena ve specifických právních předpisech. Předním hlediskem poskytování sociálně-právní ochrany dětí je hlavní zájem, prospěch a blaho dětí. Sociálně-právní ochrana se poskytuje všem dětem bez rozdílu, bez jakékoliv diskriminace podle rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního, etnického nebo sociálního původu. Je poskytována bezplatně a všem nezletilým dětem mladším 18 let, pokud zletilosti nenabývaly dříve. Stát je odpovědný za ochranu dětí před tělesným nebo duševním násilím, za ochranu jejich zdravého vývoje z hlediska fyzického, psychického a mravního a za ostatní aspekty integrity dítěte jako nositele práv daných Ústavou, Listinou základních práv a svobod a práv vyplývajících z mezinárodních závazků ČR (Česká republika). Stát však nenahrazuje plnění povinností a odpovědnost rodičů, ani nezasahuje do jejich postavení nositelů rodičovské zodpovědnosti, nejsou-li práva nebo vývoj dítěte ohroženy.⁹²

Orgány sociálně právní ochrany dětí jsou orgány určené zákonem o SPOD, tj. obecní úřady, obecní úřady obce s rozšířenou působností, ministerstvo práce a sociálních věcí, krajské úřady a ve vztahu k zahraničí Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí v Brně. Sociálně-právní ochranu dětí zabezpečují též kraje a obce v samostatné působnosti a fyzické a právnické osoby, které mají pověření k výkonu sociálně právní ochrany. Prvotním pravidlem pro činnost orgánů sociálně právní ochrany je princip preventivního působení na rodinné vztahy, jsou-li zasaženy tak, že přichází v úvahu působení veřejné moci.⁹³

V Zákoně o sociálně právní ochraně dětí jsou opatření sociálně-právní ochrany hierarchicky uspořádána v celek, umožňující volbu nástrojů podle konkrétní situace, v níž se

⁹¹ <http://www.mpsv.cz/CS/7243>, [online] 2012 [cit. 2012-03-27]. Dostupné z WWW: <www.mpsv.cz>.

⁹² <http://www.mpsv.cz/CS/7243>, [online] 2012 [cit. 2012-03-27]. Dostupné z WWW: <www.mpsv.cz>.

⁹³ NOVOTNÁ, Věra a Eva BURDOVÁ. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*. 3. vyd. Praha: Linde, 2007, str. 22-23.

dítě nachází, a také podle míry ohrožení dítěte. Důraz je kladen na ochranu dětí před sociálně patologickými jevy. Děti, které nemohou setrvat dočasně nebo vůbec ve svém rodinném prostředí, mají právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem v podobě některé z forem náhradní výchovy. Při výběru řešení je nutno brát zřetel na kontinuitu ve výchově dítěte a na jeho etnický, náboženský, kulturní a jazykový původ. V případě osvojení dítěte do ciziny je nezbytné respektovat princip subsidiarity, tj. považovat osvojení dítěte do ciziny za náhradní způsob péče o dítě teprve tehdy, jestliže dítě nemůže být předáno do výchovy v rodině osvojitele nebo o ně nemůže být pečováno jiným vhodným způsobem v zemi jeho původu. Pro tuto situaci jsou mezinárodními smlouvami a zákonem o SPO uceleně formulována pravidla pro kontakt s cizinou ve věcech sociálně právní ochrany dětí.⁹⁴

„Orgánům sociálně-právní ochrany dětí se ukládá povinnost sledovat výkon ústavní nebo ochranné výchovy, aniž by zasahovaly do řízení a provozu zařízení, kde se vykonává ústavní nebo ochranná výchova. Cílem sledování je dodržování práv dětí, rozvoj duševních a fyzických schopností dětí, zda trvají důvody pro pobyt dítěte v zařízení a jak se vyvíjejí vztahy mezi rodiči a dětmi. Cílem sociálně-právní ochrany dětí je taktéž pomoc při znovuoobnovení funkcí rodiny.“⁹⁵

Působnost těchto orgánů je velmi široká. Při výkonu sociálně právní ochrany dětí je třeba postupovat v mezích zákona a jsou nutné určité zkušenosti a dovednosti každého sociálního pracovníka, jeho osobitý přístup, zainteresovanost, takt, pochopení a přehled při řešení jednotlivých případů. Pokud to pracovní podmínky dovolují, potom pro oblast týraných a zneužívaných dětí, kam patří problematika pohlavního zneužívání a násilí, je třeba volit člověka zkušeného, který zvládá komunikaci s oběťmi tohoto trestného činu. Je třeba pracovníka, který je vzdělán nejen v metodách sociální práce, ale i v psychologii a pedagogice. Problematika pohlavního zneužívání, pokud je řešena pracovníkem specialistou, je na řadě úřadů spojena s výkonem sociálně právní ochrany týraných a zneužívaných dětí. Zamyslíme-li se nad výkonem této agendy, je zcela jisté, že se jedná o práci velmi náročnou, nejen na samotný um sociálního pracovníka, ale především na jeho psychiku.

⁹⁴ NOVOTNÁ, Věra a Eva BURDOVÁ. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*. 3. vyd. Praha: Linde, 2007, str. 120-125.

⁹⁵ <http://www.mpsv.cz/CS/7243>, [online] 2012 [cit. 2012-03-27]. Dostupné z WWW: </www.mpsv.cz>.

Konkrétní činnosti, které sociální pracovník v rámci výkonu sociálně právní ochrany vykonává, jsou šetření v domácnostech, zjišťování údajů v místech bydliště, ve školách a školských zařízeních, zdravotnických zařízeních i v jiném prostředí, kde se dítě zdržuje. Pohovory s dětmi jsou nedílnou součástí práce orgánu sociálně právní ochrany dětí, a to i pohovory bez přítomnosti rodičů na půdě orgánů SPOD, ve školách, školkách či domácnostech. Při výkonu sociálně právní ochrany je v mnoha případech nutné pořizovat obrazový i zvukový materiál dítěte a prostředí, v němž dítě žije.

Sociální pracovník využívá k usměrňování péče o dítě programů, které jsou nabízeny různými institucemi a jsou vhodné pro konkrétní problematiku v rodině, sleduje výchovná opatření uložená soudem nebo obecním úřadem pro ochranu dítěte, sleduje nepříznivé vlivy působící na děti a mladistvé a zjišťuje příčiny jejich vzniku. O dítěti je vedena spisová dokumentace, jejíž obsah a způsob zakládání je z důvodů ochrany zájmů dítěte upraven zákonem. Orgány SPOD vedou evidenci dětí, která je vymezena zákonem. Obsahem činnosti pracovníků orgánů SPOD je poradenská pomoc rodičům, spolupráce se soudy a účast při soudních a notářských jednáních, policejních výsleších, jednáních přestupkových komisí, které rozhodují o záležitostech týkajících se nezletilých dětí. Sociální pracovníci navštěvují děti v ústavních zařízeních a věznicích. Zajišťují sociálně právní ochranu dětí cizinců, které se ocitly na našem území bez doprovodu rodičů. Pořizují záznamy o činnostech a podávají zprávy o poměrech dítěte a rodiny orgánům a institucím, které uvádí zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Také rozhodují na základě písemné žádosti o nahlédnutí do vedené spisové dokumentace, pokud tato je v souladu se zájmem dítěte. Ke kompetence orgánu SPOD patří i odmítnutí nahlédnutí do spisu rodičům, nebo osobě, která má dítě svěřeno do péče, pokud je to v rozporu se zájmem dítěte. Pole působnosti a výkonu SPOD je značně složité a rozmanité, a proto je vždy konkrétní práce určitým způsobem specifická a jedinečná s nutností respektovat zvláštnosti daného případu. Je nutné volit metody sociální práce tak, aby byly pro daný případ vhodné a rodina byla podpořena ve svých základních funkcích a rozvoj dítěte byl řádně zajištěn.⁹⁶

⁹⁶ NOVOTNÁ, Věra a Eva BURDOVÁ. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*. 3. vyd. Praha: Linde, 2007, str. 251-256.

6.2 Úloha orgánu SPOD v problematice péče o nezletilé dívky se sexuální zkušeností

Problematika sexuálních zkušeností nezletilých dívek se k sociálnímu pracovníkovi dostane především oznámením gynekologa, upozorněním školy, zdravotnického zařízení, které při nástupu klientů provádí i gynekologické vyšetření přijímaných dívek. Nejedno oznámení je spojeno již se zjištěnou graviditou nezletilé. V menší míře pak dochází k samotnému oznámení zákonných zástupců nezletilé policii nebo orgánu sociálně právní ochrany dětí. Mnohdy je časná sexuální zkušenost nezletilých odhalena v důsledku jiných projevů chování.

Pokud je oznámení jednoznačné a ze zprávy lékaře je zřejmé, že došlo k sexuální aktivitě nezletilé, je orgánem sociálně právní ochrany dětí učiněno oznámení na PČR. Současně s oznámením je navštívena či předvolána nezletilá dívka a její zákonní zástupci. Se zákonnými zástupci je projednána situace a sociální pracovník v první řadě zjišťuje postoj rodiny k celé záležitosti. Po zjištění postoje rodičů a zmapování rodinné situace je proveden pohovor s nezletilou dívkou, které je dáno poučení o nevhodnosti sexuálních aktivit pod patnáctým rokem věku, je jí vysvětlen postup všech orgánů, které se v dané záležitosti budou angažovat.

Zástupce orgánu sociálně právní ochrany dětí se dále účastní výslechu nezletilé před orgánem činným v trestním řízení a dojde-li k podání obžaloby, je pracovník orgánu SPOD ustanoven opatrovníkem nezletilé v trestním řízení před soudem. Převážná většina případů je odložena pro nízkou společenskou škodlivost. Nevelké procento případů pak končí před soudem odsouzením pachatele. Sama nezletilá i její zákonní zástupci jsou pak v průběhu vyšetřování i soudního jednání vedeni k zodpovědnosti a nutnosti abstinence pohlavních aktivit. Za předpokladu, že nebudou doporučení dodržována, jsou zákonní zástupci vedeni k učinění preventivních opatření a podávání antikoncepce. Z praxe je pak zřejmé, že odborník gynekolog se nezdráhá antikoncepci předepsat, pokud k pohlavní aktivitě nezletilé již došlo. Předepsání antikoncepce je opatření, jež má zabránit nežádoucí graviditě nezletilé. Avšak ve výsledku se mívá s veškerým pedagogickým působením na postoj nezletilé k odmítání sexuálních aktivit pod patnáctým rokem věku. Většina dívek pak v naprostém klidu i nadále provozuje pohlavní styky jen s tím rozdílem, že si dávají velký pozor, aby nedošlo ke zveřejnění těchto aktivit. Nezletilé jsou si totiž plně vědomy následků, které nastupují směrem k jejich partnerům v pohlavních aktivitách po odhalení.

Při laxním přístupu zákonných zástupců se pak nezletilým otvírají možnosti dalších sexuálních aktivit prakticky bez právních následků. Nezletilá dívka je stavěna vždy do postavení oběti, i když z praktických poznatků je možné usuzovat, že v řadě případů je mnohem aktivnější právě sama oběť, a to ať už s ohledem na předešlé zkušenosti nebo samou podstatou osobnostního vybavení nezletilé. Není ničím netypickým, pokud dojde k oznámení pohlavních aktivit dívky těsně před patnáctým rokem, kdy rodina má podezření, že jejich dcera již žije pohlavním životem a čeká na dovršení věku patnácti let nezletilé a okamžitě je s dívkou navštíven gynekolog a předepsána antikoncepce. Pakliže se dotazuje orgán sociálně-právní ochrany dětí lékaře specialisty, zda je možné zjistit, jak dlouho nezletilá již pohlavním životem žije, většinou je podávána zpráva odborníkem koncipována tak, že délku pohlavních aktivit nelze odhadnout. Pokud u dívky nedošlo ke graviditě, prakticky není možné problematiku předčasných aktivit ze strany orgánu sociálně-právní ochrany dětí řešit. Řada rodičů je připravena řešit záležitosti svých dcer jen tehdy, dojde-li k jejich přímému ohrožení a zveřejnění problému. Pokud je záležitost zveřejněna, rodina spolupracuje s odborníky, policií a s orgánem SPOD. Vlastní pohled rodiny na skutečnost předčasných pohlavních aktivit je často v rozporu s tím, co je dívkám vykládáno mimo rodinu. V rodině se o věci mnoho nemluví, všichni chtějí, aby vyšetřování bylo co nejdříve u konce a samozřejmě nenásledovala gravidita nezletilé. Jinak nemají potřebu situaci dále rozebírat a řešit. Často se stává, že pokud orgán SPOD po výsledku nezletilé pozve rodiče k dalšímu jednání i s nezletilou, nemají rodiny vůli spolupracovat a do spolupráce jsou tlačeny upozorňováním na možnou represi ze strany orgánů sociálně právní ochrany dětí.

Dalším problémem je i nízká socioekonomická situace rodin nezletilých dívek a možnost pořízení antikoncepce. Výdaj za úhradu antikoncepčního prostředku je pro některé rodiny nadstandardním a bez možnosti ho uhradit. Zde nastává velké riziko gravidity, dalšího ekonomického problému v rodině a následně navazující problém s péčí nezletilé matky o dítě. Jedním z možných řešení je úzká spolupráce orgánů sociálně právní ochrany dětí a Úřadů práce, které vyplácejí dávky v hmotné nouzi. Orgány sociálně právní ochrany dětí mohou požádat Úřad práce o spolupráci a poskytnutí mimořádné okamžité pomoci. Tyto finanční prostředky je možné poskytnout právě na zakoupení antikoncepce. Na základě doporučení orgánu SPOD, je možné, aby rodič požádal o poskytnutí mimořádné okamžité pomoci. Zákon o hmotné nouzi však jednoznačně nepředkládá možnost poskytnutí mimořádné pomoci na zakoupení antikoncepčních prostředků, a tudíž velmi záleží na osobním posouzení situace pracovníci dávek hmotné nouze. Je třeba si uvědomit, že v případech nezletilých dívek

z rodiny s velmi nízkou socioekonomickou úrovní, je forma této pomoci účinná. Je třeba spatřovat, že pokud dojde k narození dalšího dítěte do četné rodiny, bude stát zatížen daleko většími výdaji v podobě dávek státní sociální podpory, než poskytnutím mimořádné okamžité pomoci na případné antikoncepční prostředky.

V praxi je velmi důležité umět kooperovat a spolupracovat se všemi institucemi tak, aby bylo možné řešit případ rodiny v komplexním pohledu všech ohrožujících faktorů a umět rodině nabídnout pomoc. Velkou pomocí pak mohou v praxi být i pořádané případové konference k jednotlivým rodinám, kde mezi zúčastněnými odborníky pracují i zástupci Úřadu práce, kteří vyplácejí dávky hmotné nouze. Ti se mohou seznámit s projednávaným případem a nahlédnout na problematiku komplexněji, a tím nevnímat žádosti o dávky jen jako možné zneužívání finančních prostředků pomoci v hmotné nouzi. Tento pohled bohužel u málo motivovaných pracovníků oddělení dávek hmotné nouze často převládá.

Současná změna legislativy i celkové změny v koncepci fungování státních dávek v rámci reformy dané situaci vůbec nepřispívají. Zůstává pak velmi problematické umět rodinu motivovat ke spolupráci a nastavit režim pomoci rodině tak, aby byl účinný.

Samotná práce sociálního pracovníka s dívkou s předčasnou sexuální zkušeností spočívá ve vedení rozhovoru. Rozhovor je nástrojem práce s dívkou. Po zmapování postoje rodiny k dítěti a vnímání situace, která nastala, může sociální pracovník zvolit formu rozhovoru jak se samotným dítětem, tak i s jeho rodiči. Principy vedení rozhovoru spočívají v objasnění všech následků skutku, vysvětlení postavení dívky v řízení před PČR, upozornění na platnou legislativu a motivující rozhovor k zamezení předčasných pohlavních aktivit. Dívce je třeba vysvětlit bez zbytečného moralizování stav věci, možná rizika a taktéž rodičům nastínit možnost, jak k dítěti přistupovat bez zbytečných negativních emocí, odsuzování a moralizování. V rámci poradenství pak může nabídnout samotné dívce nebo rodičům odbornou pomoc. Nabídka odborné pomoci nebývá v těchto případech rodinami využívána. Další problém je i ta skutečnost, že v naší lokalitě je velmi obtížné nabídnout rodině odpovídající kvalitní službu. V naší působnosti je velmi malá nabídka odborné psychoterapeutické, krizové, socioterapeutické pomoci. V působnosti města Loun pracuje jedna poradna pro mezilidské vztahy, jeden dětský psycholog a jeden soukromý dětský psycholog. *„Rodinné prostředí poskytující dítěti oporu, povzbuzující i při se zráním dítěte narůstajících nárocích jeho sebevědomí a sebedůvěru, je oním klimatem, které napomáhá ke klidnému vývoji a chápání okolního světa přinejmenším ne jako nepřátelského, ne-li přímo*

vlidného.“⁹⁷ Z uvedeného citátu Jiřího Pelikána je zřejmé, že zvládnutí situace je úlohou rodiny a ta, pokud má zájem situaci dívky řešit, najde si odpovídající službu a dojíždí i mimo město ve snaze vyřešit problém. Bohužel v praxi se ukazuje, že tímto způsobem postupuje jen velmi malé procento rodin. Běžnějším postupem je, že po ukončení řešení případu orgány činnými v trestním řízení se o celé záležitosti v rodině přestane hovořit a přestane se řešit. Snahou je zapomenout na nepříjemnou záležitost a vytěsnit skutek. Pokud je rodina dívky funkční, je zvládnutí situace bez následků pro dívku možné. Pokud je rodina nefunkční, může častěji dojít k negativním dopadům na sebepojetí a hodnotový systém v sexuální oblasti nezletilé dívky.

6.3 Úloha orgánu SPOD v problematice péče o nezletilé dívky jako oběti sexuálního zneužití

Úloha orgánu SPOD v práci s dívkami sexuálně zneužitými je postavena především na účasti při výsleších na PČR a u soudu. V další fázi pak na samotném rozhovoru s nezletilou a její rodinou a případné nabídky či zprostředkování další odborné pomoci nezletilé a rodině. Rozhovor je postaven na stejných principech jako u nezletilých dívek s předčasnou sexuální zkušeností, avšak s tím rozdílem, že je třeba vést rozhovor podpůrný. Rozhovor je veden k podpoře nezletilé, je nabídnuta odborná pomoc a vysvětlena celá situace. Důležité je ujišťování, že nezletilá za situaci nemůže a ke skutku nedošlo její vinou.

Spurný uvádí ve své publikaci, že vedle hlavních aktérů vyslychajícího a vyslychané se účastní výslechů i další osoby uvedené v trestním zákoníku. Jde především o obhájce obviněného pachatele, státního zástupce, soudce, znalce, tlumočníka, zákonného zástupce a v případě dívky mladší patnácti let pedagoga nebo jiné osoby mající zkušenost s výchovou mládeže (pracovníka orgánu sociálně právní ochrany dětí). Smyslem účasti těchto osob je optimalizovat průběh výslechové interakce tak, aby byl naplněn účel trestního řízení. Z role všech účastníků slyšení vyplývají cíle, které se naplňují a sledují.⁹⁸

Z role účasti orgánu sociálně právní ochrany při výsleších nezletilé sexuálně zneužité dívky, vyplývá zajištění pedagogické a psychologické pomoci při vedení výslechu osoby mladší patnácti let. S ohledem na situaci, kdy psychologickou pomoc v těchto případech

⁹⁷ PELIKÁN, Jiří. *Hledání těžiště výchovy*. Praha: Karolinum, 2007, str. 100-101.

⁹⁸ SPURNÝ, Joža. *Psychologie výslechu*. Praha: Portál: 2003, str. 58-59.

v praxi zajišťuje policejní psycholog, který má vzdělání a je odborníkem na poskytnutí psychologické pomoci, orgán sociálně právní ochrany dětí působí především sociálněpedagogicky. Toto pojetí práce sociálního pracovníka je možné vymezit jako pomoc nezletilé dívky, která se dostala do složité životní situace a vnímat problém ve smyslu výchovy celé její rodiny. Sociálně pedagogické působení by mělo být zaměřeno nejen na akutní pomoc nezletilé – podporu při výslechu, ale i na integraci zpět do rodiny a mezi vrstevníky a především na stabilizaci a odvrácení selhání. Tady nastupuje forma následného rozhovoru s nezletilou a rodinou a nabídka či zprostředkování další odborné pomoci. Velmi významná úloha je opět na rodině, a to na její spolupráci, či nespolupráci. Bez zájmu rodiny řešit problém bývá v praxi častým případem izolace rodiny od nabídek ke spolupráci a řešení situace vlastními zažitými způsoby – vytěsněním, neřešením problému, bagatelizací možných následků, v některých případech i vinění samotné oběti sexuálního zneužití. Tento postup pak výrazně posílí negativní dopady na osobnost nezletilé dívky. Situace bude popsána v případové studii rodiny A.

V současné praxi sociálních pracovníků orgánů sociálně právní ochrany dětí chybí metodika postupů tohoto orgánu při řešení problematiky sexuálního zneužití a zahájení předčasných sexuálních aktivit nezletilých dívek.

7 DILEMATA PRACOVNÍKA OSPOD, JEHO MOŽNOSTI, HRANICE A PŮSOBNÍ NA NEZLETILÉ DÍVKY SE SEXUÁLNÍ ZKUŠENOSTÍ

Podle Navrátila je z historie sociální práce zřejmé, že v průběhu jejího vývoje dochází k výrazné změně v pojetí a v průběhu 20. století k nárůstu řady protichůdných tendencí – vývojových dilemat. Vývojem sociální práce došlo k vytvoření etického kodexu, metodiky práce s klientem a formálního způsobu výuky. V praktickém výkonu sociální práce dochází k častým změnám organizačním i koncepčním. Mezi soudobá dilemata v sociální práci se řadí polyvalence a specializace. Ta vznikla s organizací a zavedením sociálních služeb. Sociální pracovník v rámci svých územních kompetencí poskytuje služby různým skupinám klientů v jejich rozličných životních situacích. Specializace v sociální práci pak znamená, že sociální pracovník se věnuje určité problematice nebo určitým aspektům sociálního problému.⁹⁹

V rámci organizační struktury orgánů sociálně právní ochrany dětí není taktéž legislativně zpracována a jednotně vedena problematika týraných a zneužívaných dětí. Některé organizační struktury městských úřadů a městských částí mají svého specialistu na úsecích sociálně právní ochrany dětí na řešení problematiky týraných a zneužívaných dětí, kam spadá i řešení problémů pohlavního zneužívání. Jiné orgány SPOD řeší tuto problematiku právě na obvodech terénními sociálními pracovníky. Ti pak musí v rámci svého působení na svém územním celku řešit veškerou problematiku rodin s dětmi, která se zde vyskytne. V současné době je častým jevem právě vyskytující se problematika pohlavního zneužívání. Otázkou zůstává míra vhodnosti řešení těchto případů specialistou nebo pracovníkem v rámci obvodu. Problematika týraných a zneužívaných dětí bývá v praxi často řešena s výkonem problematiky domácího násilí v rodinách s dětmi. Domácí násilí se stává díky zakotvené legislativě, více viditelnější a je možné je lépe postihnout a nabídnout jeho obětem více služeb a pomoci. Spojením těchto činností bývá v praxi velmi zátěžové a předpokládá od sociálního pracovníka velkou profesionalitu a značnou psychickou odolnost. Současné komplikované společenské poměry jednoznačně vyžadují odbornou přípravu vysoké kvality. Není možné vystačit s talentem, empatií a určitými dosaženými znalostmi, ale je třeba neustále rozšiřovat vědomosti a znalosti, schopnosti pracovat s novými poznatky a především získané umění uplatňovat v praxi. To vynakládá na sociálního pracovníka nemalé

⁹⁹ NAVRÁTIL IN MATOUŠEK, Oldřich a KOL. Praha: Portál, 2007, str. 183- 192.

nároky zvládnout náročnost svého povolání, zvládnout své osobní poměry, zvládnout náročnost dalšího vzdělávání a studia.

7.1 Dilema polyvalence a specializace

O otázce polyvalence a specializace je možné uvažovat jako o praktické obtíži výkonu sociální práce. Z výkonu sociální práce je možné usuzovat, že se může jednat o praktickou obtíž a otázkou zůstává vnímání této problematiky sociálními pracovníky. S novými pohledy na výkon sociální práce, individuálním plánováním, hodnocením ohroženého dítěte a rodiny právě v kontextu péče o dítě, se může jevit pracovník specialista v sociální práci jako žádoucí odborník. Je však nezbytně nutné plně využívat rodinných a případových konferencí k plánování kontrolovatelných postupů práce s rodinou. Při případových konferencích, za účasti jednotlivých odborníků, kteří mají co do činění s problematikou dítěte, je pak možné lépe, odborněji a zodpovědněji posoudit konkrétní případ a vyhodnotit výstupy a postupy práce s ohroženým dítětem. K praktické obtíži je možné řadit i získání zainteresovaných odborníků, kteří jsou ochotni se na řešení problematiky dítěte podílet.

7.1.1 Dilema normativnosti

Podle Navrátila v souvislosti s dilematem normativnosti vyvstává otázka pojmů kontroly a pomoci.¹⁰⁰ Samotní sociální pracovníci řeší otázku rozložení těchto činností ve své práci a prolínání rolí kontroly a pomoci v rámci jednoho případu. V praxi je častým jevem problém jednotlivého sociálního pracovníka, jak rozložit práci s klientem, aby nedocházelo k nabízení pomoci a zároveň k provádění kontroly. Pro klienta je tento přístup, kdy není jasné, co pro něho sociální pracovník vlastně dělá, velmi problematické akceptovat. Je obtížné navázat vztah s klientem a přivést ho k řešení jeho problematiky. V oblasti pohlavního zneužívání může nastat tento rozpor kontroly a pomoci rovněž. Pokud bude s rodinou pracovat terénní pracovník, bude rodinu provázet celým problémem, samotným faktem pohlavního zneužití, rodinným zázemím, situací v rodině, vztahy v rodině, důvody proč k pohlavnímu zneužití došlo atd. V případě, že bude s rodinou pracovat pracovník specialista, převezme rodinu z obvodu a bude se zabývat především dítětem, které se ocitlo v této situaci. Samozřejmě, že bude nutné znát i rodinnou historii, ale bude jednodušší omezit se na řešení jedné problematiky, předat dítěti, rodině, ale i svému kolegovi sociálnímu pracovníkovi

¹⁰⁰ NAVRÁTIL IN MATOUŠEK, Oldřich a KOL. Praha: Portál, 2007, str. 183- 192.

informace o řešení daného problému a nastínit možnosti řešení a terapie pro samotné dítě. S kolegou pak probrat postupy a vytvořit tak individuální plán pro práci s rodinou, kde se ocitlo zneužívané dítě. Řešit složitý případ s pohlavním zneužíváním, kde pachatel tohoto trestného činu je rodič nebo někdo z rodiny, je třeba komplexně za spolupráce odborníků, účasti a ochoty rodiny dítěte. Možným řešením je případová konference, která je v současné době již mnoha orgány SPOD praktikována a její nutnost bude v některých případech přímo dána Zákonem o sociálně právní ochraně dětí, jehož novela se připravuje. Případové konference je možné i v současné době organizovat přes zvláštní orgán starosty – Komisi pro sociálně právní ochranu dětí, jejíž kompetence jsou i v současné legislativě dány. V těchto případech je prakticky lépe možné zvládnout rozdělení rolí pomoci a kontroly, a tím je samotná sociální práce s klientem produktivnější.

7.1.2 Dilema profesionalizace

Wilensky a Lebeaux definují profesionalizaci následovně: „*Profesionalizace určitého zaměstnání se vyznačuje několika charakteristickými procesy. Znamená, že profesionální skupina vyvíjí snahu kontrolovat, typizovat a standardizovat práci v okruhu své kompetence.*“¹⁰¹ V praxi řeší sociální pracovník rozpor mezi nabízenými dostupnými službami profesionálů a službami poskytovanými neodborníky – přáteli, rodinou atd. Výrazně dochází ke změnám v postavení sociálního pracovníka a klienta. Vznikají nové formy vztahů a změny v rozhodování o užití metod poskytovaných služeb. V neprofesní pomoci existuje celá řada mýtů, zaručeně dobrých rad, názorů a postojů. V problematice pohlavního zneužití kupříkladu to, že si o to nezletilá dívka řekla sama, že si to zasloužila, protože provokovala atd. Velmi často se výpovědi nezletilé nevěří, protože její výpověď působí nepřesvědčivě, mění ji, překrucuje. Bohužel však i z řad odborníků, kteří se zabývají touto problematikou, bývá výpověď dívky vyhodnocena jako nevěrohodná, což způsobuje nezletilé dívce, pokud jde o sexuální zneužití, prohlubování prožitého traumatu a vzniku možných negativních dopadů pro vývoj osobnosti.

¹⁰¹ WILENSKY a LEBEAUX IN MATOUŠEK, Oldřich a KOL, *Základy sociální práce*. Praha: Portál 2001, 2007, str. 190.

7.2 Možnosti a hranice sociální práce v případech předčasných sexuálních zkušeností a sexuálního zneužití

Sociální práce je charakterizována jako profese pomáhající. Z definic sociální práce pak jednoznačně plyne, že ve výkonu sociální práce jde o pomoc jedincům či skupinám stojícím mimo většinovou společnost. Jde o odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů, tedy problémů pro společnost nežádoucích, stojících na okraji. Sociální pracovník se při řešení problémů svých klientů pohybuje v některých případech i na hranici zákona. V případech řešení pohlavního zneužívání je významné, zda je pohlavní zneužití odhaleno, zda je rodina i dívka schopna se se situací vyrovnat tak, aby čin neměl následky. Záleží na tom, zda se pohlavní zneužití prokáže, jakou roli dívka v této situaci hraje, jaký je přístup rodiny, jak je dívka rodinou po odhalení přijata, jak se zařadí zpět do normálního života.

Častým oznamovatelem problémů dívek je škola, tedy pedagogický pracovník, který si všimne projevů dívky v rámci každodenního kontaktu. Je velmi žádoucí navázat odpovídající spolupráci pracovníka orgánu SPOD a pedagoga při dodržení všech dikcí zákona o mlčenlivosti, které vyplývají ze Zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Zároveň je třeba uvědomit si nutnost zpětné vazby k oznamovateli, pokud jde o instituci – školu - právě v důsledku další práce s dítětem a jeho zařazení do kolektivu. Jako velmi optimální se jeví osobní kontakt pedagoga se sociálním pracovníkem na půdě OSPOD, školy nebo případové konference, která se dítětem zabývá. V praxi bývá problémem navázání kvalitního vztahu sociálního pracovníka a pedagoga. Ve skutečnosti dochází k rozporům a obavám v rámci zachování mlčenlivosti pedagogických pracovníků a výtkám pedagogů k postupům orgánů SPOD. Určitý problém je možno spatřovat i v odlišnostech hodnotících kritérií k projevům dívek. Pedagog vnímá situaci jinak než sociální pracovník. Nalezení společného názoru k přístupům a postupům práce s rodinou je možné prostřednictvím případové konference, kterou zprostředkuje orgán sociálně právní ochrany dětí. Mimo jiné vidím jako velmi žádoucí zařazení sociálního pedagoga do škol. Tento by pak zprostředkoval kontakt mezi školou a orgánem sociálně právní ochrany dětí.

7.3 Osobní dilemata v sociální práci s dívkami s předčasnou sexuální zkušeností

Existuje mnoho osobních dilemat sociálních pracovníků. Jedním z nich je otázka morálky a náhledu na problematiku pohlavního zneužití. Velmi častým jevem soudobé

společnosti je, že pohlavní styk či jiné aktivity jsou provozovány na bázi dobrovolnosti nezletilých děvčat. V některých případech potencionální pachatelé vědí, kolik je dívky let, v jiných se na věk dívky neptají. Díky předčasnému pohlavnímu zrání a především podněcování zájmu o sexualitu je dívka konfrontována s tématem, k němuž ještě nemá žádný vztah.¹⁰² Problémem je i přístup institucí ve vyšetřování těchto trestných činů. Sociální pracovník poučí dívku o postupech všech orgánů. Vysvětlí dívce, že dle zákona ona není ničím vinna. Vina je na straně pachatele, pro kterého není omluvou ani to, že nevěděl, jak je dívka stará. Ve vyšetřování případů je pak dívka orgánem SPOD vedena k tomu, aby mluvila pravdu a sdělila všechny okolnosti skutku. Naopak pokud do řešení případu vstoupí advokát, zcela bez obalu dostane nezletilá výrazné poučení, že nemusí vypovídat, neboť pak trest pro pachatele nebude tak zásadní a vznikne naděje na odložení případu. Dochází k rozporu pojetí morálky, odpovědnosti za skutek, který se stal. Hranice pohlavních aktivit je dána trestním zákonem na 15 let, v praxi pak není ničím výjimečným, že k těmto aktivitám dochází mnohem dříve.

Ze své praxe mohu konstatovat, že se výrazně mění i pohled rodičů na sexuální aktivity dětí. Po veřejných diskuzích o snížení hranice trestní odpovědnosti se dokonce řada rodičů domnívá, že jejich děti mohou pohlavně žít již od 14 let. Často zjišťuji, že dívkám chybí základní poučení v sexuální oblasti. Sociální pracovník pak bývá se svým poučením o tom, že k pohlavním aktivitám nesmí docházet před patnáctým věkem dítěte jediným, kdo dítěti připomíná, o jaký problém se jedná. Domnívám se, že větší osvěta o možných následcích a rizicích předčasného zahájení sexuálního života pro různé skupiny nezletilých dívek by byla žádoucí.

¹⁰² SCHNEIDER, Johannes W. *O smyslu a důležitosti životních krizí*, Hranice na Moravě: Fabula, 2005, str. 85.

8 ZÁVĚR TEORETICKÉ ČÁSTI

Cílem teoretické části bylo zmapování významu úlohy rodiny, školy a orgánu SPOD v sexuální výchově. Popsání možností spolupráce zmíněných institucí a zjišťování možných dopadů na vývoj osobnosti nezletilých dívek. Jako prioritu je možné zdůraznit nezastupitelnou roli rodiny v sexuální výchově, pokud ta selhává, jen těžko ji může plně nahradit škola. Škola plní velmi důležitou úlohu v sexuální výchově, ale vždy by měla jít v souladu s výchovou v rodině. Orgán SPOD vstupuje do problematiky sexuálního zneužití až v případě, že k němu dojde. Škola a rodina však může svým působením předcházet předčasnému zahájení sexuálního života a eliminovat riziko pohlavního zneužívání i časného zahájení pohlavního života. V současném školském systému je dostatečný prostor pro výuku různých témat sexuální výchovy, která mohou být dětem předkládána. Problémem je to, že nedochází ke kvalitní kooperaci rodiny a školy a jen málo pedagogů má skutečný zájem se touto výukou zabývat. S ohledem na různou úroveň znalostí dětí z rodiny pak řada pedagogů musí suplovat roli rodiny. Děti mají dostatečný přehled o různých tématech sexuální výchovy, ale nedostatky je možné spatřovat například ve věcech vztahových, rozdílech mužské a ženské sexuality. Prostor pro spolupráci rodiny, školy a orgánu SPOD je dán v možnosti realizace případových konferencí, kde se dají hledat společná odpovídající opatření vhodná pro konkrétní řešený případ za spolupráce všech složek a odborníků, kteří mají kompetenci se k záležitostem dítěte vyjadřovat.

Dopady na vývoj osobnosti při předčasném zahájení sexuálního života a pohlavního zneužití spadají především do hodnotového žebříčku ve vztahu k sexualitě a do sebepojetí, tedy do psychické složky oblasti, do oblasti chování i do oblasti sociální. Negativní dopad předčasných sexuálních zkušeností je možno spatřovat i v opakujících se výsledcích nezletilých, čímž dochází k sekundární viktimizaci oběti a jako výrazný problém patří nedostatek motivace rodin k řešení problémů a využití následné odborné terapeutické pomoci celé rodiny oběti.

PRAKTICKÁ ČÁST

9 KASUISTICKÉ STUDIE VLIVU PŘEDČASNÉ SEXUÁLNÍ ZKUŠENOSTI NA OSOBNOST NEZLETILÝCH DÍVEK

Cílem praktické části diplomové práce je zpracování případových studií, na kterých lze ilustrovat dopady a vliv předčasných sexuálních zkušeností na další vývoj nezletilých dívek a srovnat společné aspekty charakteristické pro rodinné zázemí nezletilých. Za tímto účelem jsem použila jako výzkumnou metodu případovou studii, která se zaměřuje na podrobný popis a rozbor jednotlivých případů. V uvedených případových studiích jde o zachycení složitosti případu, o popis vztahů v jejich celistvosti. Užitým typem je osobní případová studie, kde podrobně zkoumám aspekt vlivu pohlavního zneužití a předčasných sexuálních aktivit na vývoj osobnosti nezletilých dívek a srovnávám společné aspekty charakteristické pro rodinné zázemí nezletilých a faktory, které ovlivnily rozdílné dopady na osobnost nezletilých dívek.¹⁰³

K získání relevantních informací jsem užila dalších metod: analýzu dokumentů (spisových dokumentací orgánu SPOD, zpráv PČR, zpráv škol, lékaře atd.), pozorování a rozhovory. S ohledem na moji profesi jsem měla možnost přímého pozorování jevů, a to při šetření v rodinách, při návštěvách členů rodiny na úseku SPOD a při účasti na výsleších PČR. Další metoda, kterou jsem použila, je rozhovor. Ten je základním nástrojem v případové sociální práci. S ohledem na situaci v jednotlivých případech jsem používala metodu rozhovoru strukturovaného při jednání na úseku s dětmi a rodiči, i nestrukturovaného při šetření v domácnostech a jednání na institucích. Rozhovory probíhaly s nezletilými, rodiči, širší rodinou, s učiteli, lékaři a dalšími odborníky, kteří se účastnili řešení uvedené problematiky.

První případová studie reprezentuje negativní dopady sexuálního zneužití na osobnost respondentky. Druhá případová studie ukazuje, že zmíněné rizikové sexuální chování nemusí mít vždy výrazné následky v integritě osobnosti. Případy mají reprezentovat dopady pohlavního zneužití a předčasného zahájení sexuálního života na osobnost nezletilé dívky.

¹⁰³ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum*. Praha:Portál, 2005, str. 104-107.

Výstupem praktické části je odhalení společných prvků vyskytujících se v uvedených rodinách a faktorů, které měly vliv na rozdílné dopady na osobnost nezletilých dívek.

9.1 Zásady k praktické části

V práci dbám o maximální možné zachování anonymity rodin v případových studiích. Nepoužívám jmen nezletilých, nepoužívám v textu žádná konkrétní určení místa ani času, uvádím pouze věk respondentů.

10 PŘÍPADOVÁ STUDIE RODINY „A“

Příběh nezletilé C nám ilustruje knižně popisované následky sexuálního zneužití, které mohou u obětí nastat. Popisuje vztahy v rodině, postup orgánu sociálně právní ochrany dětí, policie a odborných zařízení, které s problematikou přišly do styku. Nezletilá je v evidenci OSPOD od roku 2002, intenzivně sledovaná je od roku 2008, kdy byla ve věku 9 let, a sledována je až do současné doby. Tento příklad je specifický tím, že zcela ukázkově předkládá všechny negativní dopady předčasných sexuálních zkušeností a sexuálního zneužití na osobnost nezletilé, a to jak v oblasti chování, sebepojetí, tak i v oblasti sociálně pedagogické. Případ se bohužel nevyvíjí tak, aby následky sexuálního zneužití byly korigovány a nezletilá se dostala odpovídající pomoci. V tomto případě nefunguje rodinné zázemí nezletilé, které je pro zmírnění dopadů nezbytně nutné a hrozí riziko umístění nezletilé mimo rodinu, což dle mého názoru jen vzniklé negativní dopady prohloubí. Intervenci v rodině není možné zaměřit jen na nezletilou, ale na vztahy v celé rodině, což se bohužel nedaří. Rodina nezletilou v současné době nezvládá a odmítá její péči dále zajišťovat.

Rodinná anamnéza

Matka nezletilé je jednou rozvedená, věk 37 let. Z prvního manželství, s mužem o 13 let starším, se narodila nezletilá C. V současné době žije matka C s partnerem o 20 let starším a společně vychovávají polorodou sestru C, která je ve věku 1 roku. Partner matky je řidič kamionu, matka je na mateřské dovolené. Matka má základní vzdělání a do pracovního procesu byla zařazena jen velmi krátkou dobu. Rodina žije v pronajatém bytě ve městě. Matka je místní rodačka, sama přišla velmi brzy o oba své rodiče. Vychovávala ji i mladšího bratra starší sestra v bytě po rodičích, kde také později žila s bratrem a se svými partnery. O byt přišla díky dluhům bratra. Byt musel být prodán a dluhy umořeny. Současné bytové poměry jsou průměrné a obě nezletilé zde mají odpovídající zázemí. Současný druh matky pochází z jiného města, má polorodé sourozence. Jeden z jeho polorodých bratrů je odsouzen za sexuální zneužití a je ve výkonu trestu odnětí svobody. S nezletilou neměl přítel matky nikdy dobrý vztah. Ta na něho údajně nepřiměřeně žárlila a nakonec ho obvinila se sexuálního zneužití. Čin mu nebyl prokázán. Vlastní otec žije u svých rodičů a žije sám. Je jednou rozvedený, z prvního svazku má dva dospělé syny. Pracuje příležitostně a často požívá alkoholické nápoje. V rodině figurují prarodiče z otcovy strany, kteří se v případě C taktéž podíleli na její výchově, avšak ani oni výchovu nezletilé nezvládli.

Popis rodinné situace

Nezletilá C, věk 13 let, v současné době střídá výchovné prostředí matky s partnerem s prostředím u prarodičů a otce. S matčíným partnerem se nesnese, matku neposlouchá, požívá alkoholické nápoje, utíká z domova, opakovaně u ní dochází k různým oznámením ze sexuálního obtěžování. Sama nezletilá byla účastnicí sexuálního zneužití mentálně postiženého mladíka. Výchovu matka nezvládá, k dceři má velmi ambivalentní vztah. Neumí nezletilé nastavit hranice, být důsledná. Výsledkem je to, že C si dělá, co chce. V prostředí prarodičů má také výchovné problémy, nerespektuje pravidla, nevrací se domů, zůstává u různých kamarádů. Dokonce byly zaznamenány i drobné krádeže a požívání alkoholu. V současné době podala matka návrh na předběžné opatření k umístění nezletilé do ústavní výchovy. Prarodiče a otec si nezletilou nechťejí vzít do výchovy, jelikož její výchovu nezvládají.

Práce institucí a odborná intervence

Březen 2002: Matka podává návrh na úpravu práv a povinností k nezletilé, ta je rozsudkem svěřena do péče matky a otci se stanoví hradit výživné.

Únor 2004: Návrh matky na zvýšení výživného, rozsudkem otci uloženo hradit vyšší výživné pro vzrůstající potřeby nezletilé.

Říjen 2008: Babička nezletilé C se dostavila na úsek SPOD s oznámením, že její vnučka, žákyně třetí třídy, je svěřená do péče matky, ale nyní pobývá více u ní než u matky. Matka prarodičům nic nepřispívá, o nezletilou se moc nezajímá, jen telefonuje. Nezletilé se po matce stýská. Vnučka se babičce svěřila asi před týdnem, že v létě o prázdninách byla s matkou a jejím druhem někde na festivalu, kde ji měl ve stanu přítel matky sexuálně obtěžovat. Ptal se jí, zda nechce teploměr – vnučka tvrdila, že tak nazýval svůj pohlavní úd. Dále jí říkal, že to nesmí nikomu říci. Babička to nikde neřešila, přišla to oznámit na úsek SPOD.

Pracovníci OSPOD bylo babičce podáno vysvětlení, že věc prošetří. Nezletilá byla kontaktována a uskutečnil se pohovor ve škole, bez přítomnosti matky. Nezletilá C působila velmi vstřícně komunikativně, zcela bez ostychu vypověděla, že bydlí u své babičky. U matky je pouze tehdy, když není doma její přítel pan P. Toho nemá ráda, vyhrožuje jí, že ji zmlátí. Dříve na ni byl hodný, žije s mamkou asi 3 roky. V létě o prázdninách byla s mamkou a s panem P na festivalu. Mamka s P se tam opili a ji poslali spát do stanu. V noci za ní do

stanu přišel P, začal jí hladit, svlékl si kalhoty i trenky a ptal se jí, zda tam nechce strčit teploměr, že je horká. Nezletilá uvedla, že jí byla zima. Neřekl přesně kam, ale C to věděla, domyslela si to. Začala P odstrkovat a ten odešel. Ráno na ni byl ošklivý a ošklivý je na ni pořád. Nadává jí, že je mamán. Svěřila se mamce, ta jí však nevěří, také babičce a dědovi, kamarádce a paní učitelce ve škole. Také volala na Linku bezpečí a tam jí řekli, že to má nahlásit na sociálce. Po pohovoru s nezletilou bylo hovořeno s třídní učitelkou, která sdělila, že A se jí svěřila v září, poté nedávno vychovatelce v družině. Záležitost byla nahlášena výchovné poradkyni, která chtěla předvolat matku do školy. Škola byla poučena o oznamovací povinnosti.

Orgán SPOD žádá o zprávu školu s cíleným dotazem na okolnosti svěřením se nezletilé ve škole, na její prospěch, chování a povědomí o rodinném zázemí nezletilé. K jednání na OSPOD byla pozvána matka s druhem. Ti se k celé záležitosti vyjádřili tak, že nezletilá si celou věc vymyslela, protože žárlí na matčina druha. Ten ji na festivalu ve stanu hladil, ale jen ji zahříval, protože jí byla zima. V jeho jednání nebyl žádný sexuální podtext. Matka uvádí, že má s nezletilou potíže, ta ji jen málo respektuje, je svéhlavá, neposlouchá a především žárlí na pana P. Doposud spí s matkou v posteli. Když si vzpomene, že chce k babičce, tak sedne na autobus, nikomu nic neřekne a odjede. Nezletilá byla u babičky, protože ta matce nabídla, že když bude matka v práci, tak C pohlídá. Matka a pan P byli poučeni o rodičovské zodpovědnosti a bylo jim sděleno, že bude podáno oznámení na PČR. K péči o nezletilou bylo domluveno, že pokud bude druh matky v domácnosti, C bude v péči babičky. S ohledem na problémy nezletilé bylo matce doporučeno navštívit poradnu pro mezilidské vztahy, aby došlo k odborné pomoci v řešení postojů matky a dcery. Matka slíbila, že se s dcerou objedná.

V témže měsíci oznámila babička na OSPOD, že matka a druh matky C vyčítají, co způsobila, že si vše vymyslela ze žárlivosti. Nezletilá je v její domácnosti, po matce se jí stýská. Babička byla poučena o možnosti podání návrhu na změnu výchovy a byla dotazována na postoj otce k celé záležitosti. Babička uvedla, že otec bydlí u nich v domácnosti, je zaměstnaný a s péčí o C pomáhá. Žádat svěřením dcery do péče nehodlá. Orgán SPOD obdržel zprávu školy k nezletilé C a věc oznámil PČR. Učitelka ve zprávě charakterizuje C jako milé vstřícné děvčátko, které se svěřilo v září se svým zážitkem ve škole. Nezletilá sdělila paní učitelce, že věc již řekla mamince a babičce, pí učitelka nabídla nezletilé, že v případě problémů se může kdykoli paní učitelce svěřit. Dále zpráva uváděla, že se C ještě 9. října

svěřila pí vychovatelce z družiny, že ji pan P měl znovu obtěžovat. Zpráva školy byla společně s oznámením zaslána na PČR.

Listopad 2008: Sociální pracovníci bylo provedeno šetření u matky, ta uvedla, že s C má problémy. Nezletilá si usmyslela, že půjde k babičce. Babičce zavolala, a ta si pro ni přijela, nikoho se neptala a vnučku odvezla. Matka neví, proč to C dělá, neví si s dcerou rady. Opakovaně bylo matce doporučeno věc řešit objednáním do poradny. Matka přislíbila spolupráci. Matce bylo připomenuto, že do skončení šetření PČR by neměl druh matky do výchovy zasahovat a s nezletilou se stýkat. Na to matka uvedla, že tomu tak je, když je druh o víkendu doma, dcera je u babičky a otce. Otec se však nijak výrazně na její výchově nepodílí, spíše prarodiče. Při odchodu potkala sociální pracovnice nezletilou venku. Ta se k ní hned hlásila a sdělovala, že měla ten svůj záchvat a musela k babičce, protože se bála pana P. Na dotaz, proč se bála, když pan P nebyl doma, nezletilá neodpověděla.

PČR žádá doplnění zprávy OSPOD ve věci dalšího skutku, kdy škola podala informaci, že 9. října nezletilá ve škole sdělila, že ji měl pan P opět osahávat. Na toto téma na žádost PČR byl proveden pohovor s nezletilou, která pracovníci OSPOD sdělila, že to není pravda, že si celou věc vymyslela, doslova sdělila „abych byla zajímavá“. Toto stanovisko nezletilé bylo předáno PČR.

V polovině listopadu bylo pracovníci SPOD hlášeno po pracovní době na služební telefon, že nezletilá C se nachází v knihovně a odmítá jít domů, protože se bojí druha matky. Sociální pracovnice jela do knihovny, kde se setkala s nezletilou a její matkou, která C hledala, protože nebyla doma. Nezletilá C seděla paní knihovnici na klíně a poplákávala. S matkou se sociální pracovnice domluvila na chodbě, že bude nejlepší, když C přespí u babičky. Matka uvedla, že pan P přijel neočekávaně domů, ale C si ani nevšiml, ta si věci vymýšlí, protože ho nemá ráda. Matku sociální pracovnice poslala domů pro věci a mezitím domluvila s babičkou převoz C do její domácnosti. S nezletilou věc nerozebírala, ta však sama řekla, že jí pan P málem v létě znásilnil, že je o 20 let starší než mamka a to je divné. Projev dítěte působil velmi rozpolupně a zároveň se během chvíle přeorientoval na klidné chování. Nezletilá odjela s matkou k babičce, které byla předána a matka byla pozvána následující den na jednání na OSPOD. K tomu se matka dostavila a uvedla, že nezletilá vůbec neposlouchá, přinesla domů přes matčin zákaz myš a knihu o sexu, kterou si půjčila v knihovně. Pokud matka dceři něco řekne, ta ji neposlechne, matka se bojí dceru trestat, aby si „zase něco nevymyslela“. Matce byla dojednána návštěva v poradně.

Prosinec 2008: V poradně ověřeno, zda se matka s nezletilou dostavila. Zjištěno, že matka byla již na několika konzultacích i s nezletilou. Nezletilá je otevřená, povídává, velmi bezprostřední. Je zcela zřejmé, že bojuje o přízeň matky, je pod vlivem svých starších kamarádek. V poradně se nezletilá svěřila, že k incidentu s panem P došlo jen jednou. Doma u mamky viděla v televizi porno na kazetě a také jednu mamku a pana P „jak to dělají“. Věřohodnost výpovědi prozatím nelze hodnotit. V terapii se bude pokračovat.

Leden 2009: Na počátku měsíce se opakoval problém s knihovnou. C Opět odmítala odejít z knihovny. Pracovnice knihovny volala matce, aby si pro nezletilou přišla. Nezletilá ztropila v knihovně scénu, lehla si na zem a křičela, že domů nepůjde. Pan P v té době byl na služební cestě. Matka volala babičce, která si pro nezletilou přijela a vzala ji k sobě. Matka neví, proč se nezletilá takto chová. Matce bylo doporučeno objednat nezletilou k vyšetření dětským psychiatrem. Dále se matka svěřila, že je ve čtvrtém měsíci gravidity a nezletilá již oznámila, že bude mít sourozence. V témže měsíci byl proveden sociální pracovníci pohovor s nezletilou C, ta uvedla, že z knihovny nechtěla odejít, protože pan P na ni křičí. Při dotazu, kdy se s panem P vidí, neodpověděla. Nezletilé bylo vysvětleno, že své pocity může svěřit psychologce v poradně, kam dochází. Nezletilé zdůrazněno, že musí poslouchat a respektovat matku. C sdělila, že ostatní mají hodné maminky, ona ne, ta její čeká dítě, chce, aby to byla holka a doslova uvedla: „Na žádnýho blbečka nejsem zvědavá.“ V rodině jsou prováděna pravidelně jedenkrát týdně šetření, kdy je hovořeno s matkou i s nezletilou. Ta sděluje, že v týdnu je doma, o víkendu u babičky.

Únor 2009: Proběhlo první slyšení na PČR ve věci pohlavního zneužití nezletilé panem P. Nezletilá zcela bez ostychu popsala skutečnost, svoji původní verzi změnila jen v té oblasti, že když se bránila, dala panu P facku.

Březen 2009: OSPOD byl kontaktován PČR s tím, že škola oznámila na PČR další pohlavní zneužití nezletilé A, a že bude proveden výslech. Nezletilá byla vyzvednuta ze školy, kde paní učitelka sdělila pracovníci SPOD, že C našla kouřit na toaletě a C byla odvezena k výslechu na PČR. Zde uvedla, že ji měl zneužít bratr pana P, že chtěl, aby mu ho doslova sdělila „vyhonila“, což pod nátlakem činila, pak řekla, že už to nechce a on ji nechal být. Toto se dělo v noci, protože strejda ji vzal na výlet do aqvaparku a přespali v hotelu. C hovořila zcela bez zábran, u výslechu požádala o přestávku, šla se soc. pracovníci na toaletu. Měla namalované řasy a nehty, z tašky vyndala parfém a navoněla se. Uvedla, že potom se šla vysprchovat a šli se strejdou spát a už nic se nedělo. Při výslechu nezletilé byla

zároveň vyslechnuta i její matka, se kterou si pracovnice OSPOD domluvila návštěvu na oddělení. Matka uvedla, že výlet s bratrem pana P byl jednodenní a C si asi opět vymýšlí. Celá událost se měla uskutečnit okolo Vánoc roku 2008. Tento případ byl předán PČR v jiném městě, neboť skutek se stal mimo naši územní lokalitu. Vyšetřování případu probíhalo mimo působnost orgánu SPOD. OSPOD podává zprávu k nezletilé PČR, kde uvádí, že nezletilá matku nerespektuje, matce vyhrožuje Linkou bezpečí. Matka si na video v telefonu s C natočila scénu, kdy C vytrhla matce pletení z ruky a házela po matce pet lahev. Dále matka uvedla, že pokud se přece jen v domácnosti setká C s panem P, chová se C mnohem lépe, není drzá, poslechne. K případu druhého oznámení nezletilé matka uvedla, že C byla na výletě s panem K dvakrát. I podruhé se na výlet těšila a matce se s ničím negativním nesvěřila. Matka byla dotazována k osobě pana K, uvedla, že jde o polorodého sourozence pana P. Nestýkají se dlouho. On nabídl, že vezme C na výlet a C chtěla, matka tedy svolila.

Duben 2009: OSPOD kontaktuje poradnu, kam nezletilá stále dochází. Nezletilá C o pohlavním zneužívání vůbec nemluví, povídá si o běžných věcech, dotazuje se na dospívání, hledá různé poučení v těchto záležitostech. Matku stále poučuje, skáče jí do řeči, dožaduje se její pozornosti. Intervence poradny bude zacílena na obnovu zdravého vztahu matky a dcery.

Matka předává OSPOD vyšetření nezletilé C dětským psychiatrem. Závěr vyšetření je, že nezletilá má poruchu chování, její osobnost je nezralá a egocentrická, v rodině jsou narušené vztahy. Lékař se vyjadřuje, že nezaznamenává sexualizované projevy. Doporučuje spolupracovat i nadále s psychologem, nastavit hranice, neustupovat, nenechat se manipulovat. Mimo zprávu dodatečně podává telefonicky lékařka vysvětlení, že pokud lékař ví, věc pohlavního zneužití řeší PČR, nemají vyšetření na tuto záležitost zaměřovat. Nezletilá C v čekárně počmárala celou zeď, žárlí na matku, chce ji mít pro sebe.

Květen 2009: Provedeno šetření v rodině, matka vyjadřuje postoj, že intervence poradny a psychiatra se jí jeví jako bezvýsledná. C stále zlobí, chce s ní spát v posteli. V poradně matce radili dodržovat pravidla, nechat C spát v matčině posteli jeden den. Matce zdůrazněno, že je třeba vytrvalosti a důslednosti, chování nezletilé se nezmění okamžitě. Matka sdělila, že nezletilá jezdí pravidelně k babičce, C o druhovi matky nehovoří. Matka i pan P byli již na PČR u výsledku.

Červen 2009: probíhá výslech nezletilé C na PČR ve věci pohlavního zneužití druhem matky panem P. Nezletilá spontánně popisuje uvedenou záležitost, zcela bez ostychu líčí další

podrobnosti. Při výslechu pobíhá po vyšetřovací místnosti, přibližuje se k policistům, navazuje s nimi kontakt, ptá se na různé věci. Zároveň je matka s nezletilou v tomto měsíci předvolána k dalšímu šetření PČR mimo naši územní lokalitu, kde se začalo prověřovat další možné pohlavní zneužití nezletilé polorodým bratrem pana P. Tento výslech bude proveden za přítomnosti znalkyně z oboru zdravotnictví, odvětví dětská klinická psychologie. Účast orgánu SPOD PČR nežádá. Orgán SPOD kontaktuje psychiatra, v jehož péči se nezletilá nachází a žádá informaci o spolupráci. Lékařem je sděleno, že kontakty probíhají. Rodina je i nadále sledována, prováděno šetření. Matka sděluje další problémy nezletilé ve škole. C kradla peníze. Ve škole se chlubí, že má na policii kamarády, že to tam všechno dobře zná. Matka je unavená z problémů s dcerou, druh je dlouhodobě v zahraničí, domů nyní nejedí. V mezidobí matka potratila, asi z těch „nerváků“, které má s C.

Červenec 2009: OSPOD získává zpracovaný znalecký posudek k nezletilé C a informaci od PČR ve věci pohlavního zneužití polorodým bratrem pana P. Závěr znaleckého posudku je, že k pohlavnímu zneužití panem K. zřejmě došlo (ten je ve vazbě za pohlavní zneužití své vlastní dcery). K pohlavnímu zneužití panem P druhem matky dle závěru znalce nedošlo, neboť vyšlo velké skóre averze C vůči panu P a rovněž velké fixace na matku. Znalec se přiklání k názoru, že věc s panem P si nezletilá vymyslela.

Srpen a září 2009: v rodině provedeny návštěvy, matka udává, že se situace zklidnila, A už tolik nezlobí. Dotaz na kontroly na psychiatrii a v poradně. Matka sdělila, že s poradnou je domluvena po prázdninách, na psychiatrii jsou objednány k další kontrolní návštěvě.

Říjen 2009: Na OSPOD telefonuje pediatr nezletilé C, že k ní přišla nezletilá v doprovodu babičky. Stěžuje si na dlouhodobé bolesti břicha a hlavy. Nezletilá je odeslána k hospitalizaci v nemocnici. Lékař vyjadřuje údiv, že byl informován babičkou, že nezletilá byla pohlavně zneužita bratrem druhá matky. OSPOD sděluje, že o situaci v rodině je informován. Kontrolou a dotazem zjištěno v poradně, že matka se s dcerou opakovaně přeobjednala a na poslední konzultaci s nezletilou byla před prázdninami. Dále v souvislosti s hospitalizací byla nezletilá odeslána k vyšetření psychiatrovi. Ošetřující lékařka v nemocnici kontaktovala OSPOD s dotazem k rodinné situaci nezletilé. Lékařka dostala stručné sdělení o vývoji nezletilé C. Na konci měsíce matka přinesla na úsek SPOD propouštěcí zprávu z nemocnice a zprávu psychiatra. Zpráva nemocnice uvádí, že nezletilá má poruchu chování vázanou na vztahy v rodině, dochází u ní k psychosomatizaci a sekundární neurotizaci. Zpráva z psychiatrie potvrzuje zprávu nemocnice s tím, že nezletilá je osobnost nezralá,

impulzivní a egocentrická, v jejích projevech se neobjevuje přeseexualizované chování. Doporučení, která byla matce předána – pokračovat v terapii v poradně a doporučení kompletního psychologického vyšetření.

Prosinec 2009: Orgán sociálně právní ochrany dětí přizval k jednání otce nezletilé, který žije ve společné domácnosti s prarodiči. Otec uvedl, že o celé situaci je informován, že když je druh matky doma, nezletilá C je v domácnosti prarodičů. Ví, že stále probíhá šetření skutku ve věci pohlavního zneužití C druhem matky, a také ví, že polorodý bratr pana P je odsouzen za pohlavní zneužití své vlastní dcery a nezletilé C. Otec uvádí, že nezletilá má k matce silné citové pouto, ale jejího druhu přímo nenávidí. S otcem byla probrána nutnost zajištění komplexního psychologického vyšetření. Otec přislíbil spolupráci. Nezletilá C je v tomto měsíci přistižena při krádeži v drogerii. Odcizila balíček s pyrotechnikou v ceně 29,90 Kč. Rodiče i nezletilá jsou přizváni k pohovoru na úsek sociální prevence a kurátorů.

Leden 2010: Orgánem sociálně právní ochrany dětí je vyžádána zpráva ze školy. Ze zprávy podané školou je zřejmé, že nezletilá navštěvuje čtvrtou třídu, je živé extrovertní povahy, nikdy nelhala, v kolektivu je oblíbená. Je pracovitá a manuálně zručná. Matka je se školou v kontaktu, spolupracuje řádně. Na závěr se učitelka vyjádřila, že C potřebuje klidné, stále a pevné rodinné zázemí s velkým pochopením a zájmem o její osobu. Taktéž je třeba pečlivého dohledu nad školní přípravou.

Březen 2010: Matka přichází na úsek SPOD s tím, že je stále v kontaktu s psychiatrem. C bere léky a docházejí i do poradny. Jsou objednány k psychologickému vyšetření. Matka si stěžuje na chování dcery, která jí nadávala a vyjadřovala se vulgárně o paní učitelce. Matka uvádí, že vyšetřování jejího druhu ohledně pohlavního zneužívání C stále ještě neskončilo. Pan P s C není v kontaktu. Ta je stále u prarodičů, když pan P je doma.

Červen 2010: Matka oznamuje úseku, že C je hospitalizovaná v nemocnici, odvezla ji RZS (rychlá záchranná služba), C upadla do bezvědomí ve městě. Mimo jiné matka oznámila, že byla na PČR, kde předala video, které obdržela na mobilní telefon. Nezletilá na videu rukou sexuálně uspokojuje mentálně postiženou osobu mužského pohlaví.

Července 2010: Nezletilá je stále hospitalizována v nemocnici, v rámci pobytu proběhlo gynekologické vyšetření nezletilé, při kterém bylo jednoznačně zjištěno pohlavní zneužití. Věc byla oznámena na PČR. OSPOD kontaktoval psychiatr nezletilé s tím, že je třeba zajistit následnou péči a nezletilá bude převezena na dětskou psychiatrii k hospitalizaci.

Srpen 2010: Na konci měsíce obdržel OSPOD závěrečnou zprávu z dětské psychiatrie z dlouhodobého pobytu nezletilé. Je diagnostikována hyperkinetická porucha chování, poruchy přizpůsobení jako reakce na stres, opakované sexuální zneužití a epilepsie. Závěr lékařské zprávy zní, že došlo k celkovému zklidnění, pacientka bude vyžadovat dohled ze strany rodiny, s nutností kontroly nad volným časem, vhodné zapojit nezletilou do volnočasových aktivit. Další sledování v DPA je nutné.

Září 2010: K jednání na OSPOD pozváni oba rodiče i prarodiče nezletilé. Rodinní příslušníci přišli s návrhem, že nezletilá bude v péči prarodičů, kteří budou důsledně dodržovat dohled nad nezletilou. S ohledem na citové vazby matky a dcery bude udržován pravidelný kontakt. Nezletilá přejde na jinou ZŠ v místě bydliště prarodičů, budou jí zajištěny volnočasové aktivity a bude pokračovat spolupráce s odborníky. Změna výchovného prostředí bude po dohodě prozatím bez soudního rozhodnutí.

Říjen 2010: OSPOD obdržel komplexní propouštěcí zprávu z pobytu na psychiatrii. Ze závěrů zprávy lze konstatovat, že jsou nutné pravidelné kontroly v DPA, psychoterapeutické vedení je plně indikované, nutná strukturace denního programu, důsledná výchova, jasná pravidla a limity, posílení autokontroly chování, podpora interiorizace sociálních norem, emoční saturace. Velmi nutné je podporovat volnočasové zájmy nezletilé. Se závěrem zprávy orgán SPOD podrobně seznámil oba prarodiče při návštěvě v rodině. Vysvětlil postupy a doporučil spolupráci s poradnou, psychiatrem. Závěr zprávy z nemocnice obsahoval i doporučení dohledu OSPOD. V témže měsíci podává OSPOD návrh na uložení dohledu. Dále je orgán SPOD žádán o podání zprávy k nezletilé C s odkazem, že ta je důvodně podezřelá ze spáchání činu jinak trestného, znásilnění podle § 185 Tr. zákoníku tím, že využila bezbrannosti těžce mentálně postiženého a pokusila se s ním v jednom případě o soulož a v případě druhém mu třela penis. K této věci byla nezletilá v tomto měsíci PČR vyslýchána. Nezletilá zcela bez rozpaků při výslechu uvedla všechny podrobnosti skutku se slovy, že si to chtěla zkusit a udělat si legraci. V témže měsíci kontaktuje OSPOD babička s tím, že s C začínají problémy. Nezapadla do třídního kolektivu, kradla ve škole. Babička ve spolupráci s matkou domlouvá další hospitalizaci nezletilé na dětské psychiatrii. Matka oznamuje OSPOD, že je opět gravidní. Při předchozí graviditě matka potratila.

Listopad 2010: nezletilá nastupuje k hospitalizaci na dětskou psychiatrii.

Prosinec 2010: Hospitalizace nezletilé.

Leden 2011: Orgán SPOD kontaktuje matka, že nezletilá byla propuštěna a předkládá propouštěcí zprávu. Závěrečné doporučení zní: medikace, sledování nezletilé v DPA a na dětské neurologii, nutná psychoterapeutická podpora a zejména externí výchovná regulace a dohled je nutný. Při opakujících se potížích opakovaná hospitalizace.

Únor 2011: Nezletilá přechází do výchovného prostředí matky, nastupuje zpět na kmenovou školu. Matka uvádí pokračující spolupráci s poradnou a dětskou psychiatrií. U nezletilé však stále převládají výchovné problémy.

Březen 2011: OSPOD žádá zprávu školy. Škola podává zprávu, že nezletilá má mnoho omluvených hodin a již se objevily i hodiny neomluvené. Nezletilá C má výchovné problémy, které s věkem narůstají. Škola apeluje na pevné rodinné zázemí a pravidla, která ve výchově chybí. Nezletilá dochází pravidelně s matkou na kontrolní návštěvy na úsek SPOD. Orgánem SPOD je zdůrazňována spolupráce s odborníky a řádná výchova.

V témže měsíci je OSPOD informováno o zproštění obžaloby druha matky ve věci pohlavního zneužití nezletilé A a nad výchovou nezletilé je soudem uložen dohled. Okresní státní zastupitelství podává podle § 90 Zákona 218/2003 o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže návrh k soudu na uložení opatření podle § 93 odst. 1 písm. a) a to uložit nezletilé C výchovnou povinnost podrobit se ve svém volném čase programu Radar. V návrhu jsou citovány závěry znaleckého posudku k osobě nezletilé, který byl vyhotoven v šetření pohlavního zneužití nezletilé C polorodým bratrem matčina druha. Znalec uvádí, že struktura osobnosti je nezralá, C se chová zvláště hrubě a agresivně k matce, ta její výchovu nezvládá. C se snaží podobat starším dívkám, její emotivita je nezralá, málo stabilní. Podle znalce nelze vyloučit negativní následky jednání polorodého bratra druha matky na psychosexuální a etický vývoj nezletilé, a to ve smyslu zvýšení zájmu o sexualitu a snížení etických zábran.

Duben 2011: S ohledem na to, že nezletilá byla opakovaně přistižena při drobné krádeži, spisová dokumentace nezletilé je předána úseku kurátorů.

Květen 2011: Matce se narodila dcera J. Nezletilá C příchod polorodé sestry přijala pozitivně. Snaží se matce pomáhat, ale zároveň sděluje sociálním pracovníkům, že matka ji nechce sestru půjčovat, ani na koupání, ani na krmení. Matka sděluje, že samotnou A s nezletilou J nemůže nechat, protože C nevěří.

Červen 2011: Z rozhodnutí soudu bylo nezletilé C uloženo opatření ve věci páchání činu jinak trestného znásilnění podle § 185 Tr. zákoníku, navštěvovat program Radar. Úsek kurátorů podává zprávu k poměrům nezletilé a připojuje se k návrhu státního zastupitelství. Nezletilá dochází na pravidelné kontrolní návštěvy na úsek kurátorů. Její chování nejví výraznějších změn k lepšímu, spolupráce rodiny s odborníky probíhá, avšak problémem je časté přebjednávání, nepravidelnost. Vedení nezletilé v rodině stále postrádá důslednosti, komplexnosti a řádu. Příkladem je, že matka často poslouchá nezletilou C.

Září 2011: Chování nezletilé se doma i ve škole zhoršuje. Nezletilá utíká z domova, přespává u kamarádů, požívá alkoholické nápoje. Nezletilá navštěvuje program Raddar, který jí byl uložen soudem, avšak bez zjevných výsledků a zlepšení projevů nezletilé.

Listopad 2011: Úsek kurátorů podává k soudu návrh na nařízení ústavní výchovy nad nezletilou z důvodu nerespektování autorit, neschopnosti korigovat své chování a výrazných výchovných problémů. I nadále je chování nezletilé sledováno, je zvána na kontrolní návštěvy na úsek sociální prevence a kurately pro mládež.

Březen 2012: Matka navštívila úsek kurátorů s tím, že nezletilou C nezvládá a podala u soudu návrh na nařízení předběžného umístění nezletilé do ústavního zařízení. Soud návrh matky zamítá a nařizuje na začátek května řízení ve věci podaného návrhu na umístění nezletilé do ústavního zařízení.

Intervence policie a orgánu sociálně právní ochrany dětí

Orgán SPOD splnil povinnost uloženou zákonem a po oznámení možného pohlavního zneužití nezletilé celou věc postoupil k řešení orgánům činným v trestním řízení. Velkým dilematem bylo ponechání nezletilé v původní rodině s ohledem na citové vazby nezletilé k matce a zároveň riziko v podobě přítele matky. Situace byla řešena tak, že v době pobytu přítele matky v domácnosti, nezletilá pobývala v rodině prarodičů. S odstupem času je však nutné zkonstatovat, že ani toto řešení nebylo nejšťastnější. Nezletilá pobývala ve výchovném prostředí matky a prarodičů, ani jedno však neplnilo řádně svoji funkci. Snaha orgánu SPOD o motivaci celé širší rodiny k odborné terapeutické pomoci nebyla akceptována. Rodina spolupracovala s odborníky sporadicky a zcela nekonceptně, a to především s ohledem na vzájemné nepříliš dobré vztahy mezi matkou, otcem a prarodiči nezletilé. Všechny tyto okolnosti se bezesporu negativně odrazily na vývoji nezletilé. Zapojení odborníků, a to psychiatra, psychologa i odborné terapeutické pomoci, nemělo na projevy nezletilé vliv,

vzhledem k nekoncepčnosti a nedodržování rad ze strany rodiny. Působení orgánu SPOD skončilo jen na úloze kontroly, která ve výsledku neměla na zlepšení projevů nezletilé vliv.

Orgány činné v trestním řízení šetřily jednotlivá podání. Výrazný problém spatřuji v tom, že jednotlivé skutky se udály na různých místech, tudíž věci šetřily různé útvary PČR. I zde je možné vidět příčinu problémů, a to v předávání toku informací s různým časovým odstupem, následně možné různé opakované výslechy nezletilé, doplňování výpovědí a tím vzniku výrazné hrozby sekundární viktimizace nezletilé. Ta se častokrát musela opakovat a podávat vysvětlení ke svým pohlavním aktivitám.

Spolupráce základní školy

Za celé období, tedy od roku 2008, kdy je nezletilá C intenzivně sledována orgánem SPOD, škola sama neupozornila na chování a projevy nezletilé. Ke zprávám vždy bylo třeba žádosti orgánu SPOD, a to jak v kmenové škole nezletilé, tak i ve škole, kterou navštěvovala, pokud byla v péči prarodičů. Ze zaslaných zpráv je zřejmé, že C potřebuje citlivý a důsledný přístup matky, nastavit hranice a důsledně výchovně C vést. Zprávy charakterizují C jako citlivé dítě se sníženou autoregulací chování, avšak na straně druhé jako ochotnou pomáhat, tvořivou a ochotnou se zapojovat do pracovních aktivit. S třídním kolektivem hůře sžívá a má kamarádky mezi staršími děvčaty.

Spolupráce poradny pro mezilidské vztahy

Do poradny pro mezilidské vztahy začala C s matkou docházet v roce 2008, avšak v průběhu sledování případu jednoznačně vyplynulo, že dlouhodobá spolupráce navázána nebyla. Matka neviděla okamžité výsledky intervence, nepřístupovala k terapii z vlastního přesvědčení, chyběla motivace. Schůzky byly často přebjdnávány, nebo se na termín nedostavila. Nelze tedy hovořit o dlouhodobé terapii, která by byla na místě. Dle mého názoru chyběla dlouhodobá terapie rodinných vztahů. Problémem je i to, že práce v poradně pro mezilidské vztahy je nastavena především směrem k motivovaným klientům. Poradna pracuje na dobrovolně navázané intervenci. Přesto, že orgán SPOD má ze zákona možnost nařídít podle § 12 Zákona o sociálně právní ochraně dětí povinnost návštěvy poradenského zařízení dítěti a osobě odpovědné za výchovu dítěte, v praxi orgánů SPOD, bohužel, nebývá často toto ustanovení zákona užíváno, neboť poradny s ním nesouhlasí a preferují dobrovolné plnění nabídky ke spolupráci, což je pro výkon sociálně právní ochrany dětí problematické.

Spolupráce s odborníky z oboru lékařského

Nezletilá byla v péči dětského ambulantního psychiatra, byla hospitalizována na dětské psychiatrii, vyšetřena i psychologem. Společná doporučení, která se dají ze závěrů vysledovat, jsou nastavení režimu pro nezletilou, pravidel, zapojení do volnočasových aktivit, spolupráce s odborníky a rodinná terapie. Bohužel rodina nebyla schopna doporučení důsledně akceptovat a je nutno uvést, že zejména matka plně nerespektovala potřeby nezletilé a selhala ve výkonu rodičovské zodpovědnosti.

Spolupráce rodiny

I přes snahu motivace rodiny navázat kvalitní dlouhodobou spolupráci s terapeutem a tím pracovat na vztazích v rodině, především na vztahu matky a dcery, se tato intervence orgánu SPOD, směrem k rodině nepodařila. Rodina, a to i širší rodina, nebyla schopna reagovat na nabízenou odbornou pomoc, neměla dostatek trpělivosti a pro vlastní neshody v samotné rodině nebyla schopna hledět na zájem nezletilé C. Matka má s dcerou velmi ambivalentní vztah, otec se ve výchově neangažuje a prarodiče výchovu i s ohledem na svůj věk nezvládli. Matka má v současné době druhé dítě, kterému se plně věnuje a výchovu nezletilé C nezvládá, což ostatně zaznělo i ve znaleckém posudku, který se zpracovával v rámci šetření policie. Je nutno konstatovat, že funkce rodiny, především výchovná a emocionální, v případě nezletilé C naprosto selhaly. Dle mého osobního názoru je v soužití matky a jejího druha nejasná otázka pohlavního zneužití směrem k C, i když byl pan P zproštěn obžaloby. Matka jednoznačně preferovala svého druha před dítětem a vztahy C a pana P nebyly nikdy dobré.

Výsledky intervence a návrhy do budoucna

Situace nezletilé C skončí nejméně vhodným způsobem, a to je nařízením ústavní výchovy. Matka ani širší rodina nedokázala spolupracovat s odborníky tak, aby došlo k nápravě negativních vazeb mezi matkou a dcerou a tím i ke zlepšení negativních dopadů na osobnost nezletilé C. Orgán SPOD nepřiměl matku k motivované spolupráci s odborným zařízením, a ani důsledná kontrola ze strany SPOD, nepřinesla výsledky. Nezletilá navštěvovala poradnu pro mezilidské vztahy, psychiatra, opakovaně byla hospitalizována v DPL, opakovaně byla vyšetřena psychologem. Obecně ze závěrů všech vyšetření vyznělo, že je třeba důsledného rodinného výchovného vedení, zapojení nezletilé do volnočasových aktivit a odborného psychoterapeutického vedení. Matka však nebyla schopna nastavit

výchovný režim nezletilé tak, aby došlo, k zmírnění dopadů na osobnost nezletilé C. Domnívám se, že nařízení ústavní výchovy, nepřinese pro nezletilou nic pozitivního, ba dokonce může přinést ještě zhoršení dosavadních projevů. Otázkou zůstává i návrat C po dosažení zletilosti do původní rodiny, a tím i celý její budoucí vývoj, navazování partnerských vztahů a výchova vlastních dětí.

11 PŘÍPADOVÁ STUDIE NEZLETILÉ „B“

Příběh nezletilé B ilustruje dobrovolně předčasně zahájený pohlavní život ve třinácti letech. V evidenci OSPOD je B od roku 2007. Předčasné zahájení sexuálního života souvisí i s další problematikou v rodině, domácím násilím. Případová studie shrnuje rodinnou situaci nezletilé B. Ta i přes všechna úskalí, kterými v rodině prošla, není dle odborníka negativně ovlivněna ve svém vývoji. Dle mého názoru není prozatím možné usuzovat o následcích v budoucím partnerském životě nezletilé B.

Rodinná anamnéza

Matka nezletilé je svobodná manažerka ve věku 38 let. Nezletilá B pochází z družského poměru matky a otce Roma. Narodila se v době, kdy matce bylo 21 let. Rodiče nezletilé žili s různými přestávkami společně do roku 2007. Soužití rodičů bylo provázeno po řadu let fyzickým násilím a velmi ambivalentní výchovou. Matka má středoškolské vzdělání, otec je vyučen. Rodina byla poměrně ekonomicky stabilní, oba rodiče byli zaměstnáni. Bytové problémy rodina nikdy neřešila. Zpočátku řešila rodina otázku společenského zařazení a problém okolí vyrovnat se s faktem smíšeného partnerství. I širší rodina matky po čase matčina partnera přijala. S přijetím nezletilé neměla širší rodina nikdy problém. Matka i přesto, že zažívala, zřejmě delší dobu násilí ze strany partnera, měla vždy v okruhu svých blízkých příbuzných zastání a podporu. Odpoutání od partnera trvalo matce řadu let.

Popis rodinné situace

Nezletilá B, v současné době ve věku sedmnácti let, studuje střední školu a udržuje druhým rokem stálý partnerský vztah. I matka nezletilé žije v současné době s jiným partnerem. Otec se s nezletilou stýká nepravidelně, poskytuje jí luxusní dárky. Násilí ze strany otce vůči matce eskalovalo v roce 2010 a v současné době se situace již zklidnila.

Intervence orgánů:

Červenec 2007: Orgán SPOD poprvé zaznamenal hlášení PČR o výskytu domácího násilí. Pracovnice orgánu kontaktovala oba rodiče, poučila je o rodičovské zodpovědnosti, matce předala poučení, jak postupovat v případech opakujících se problémů a poučení o postupech zainteresovaných orgánů. Matka vypověděla, že soužití s partnerem ukončila, ten se odstěhoval a bude podávat návrh na výkon rodičovské odpovědnosti k nezletilé.

Červen 2009: V souvislosti se šetřením pohlavního zneužití jiné nezletilé byla vyslechnuta i nezletilá B. Z její výpovědi na PČR vyplynulo, že měla dobrovolný pohlavní styk s mladistvým P. Úřední záznam PČR byl postoupen orgánu SPOD. PČR žádala zprávu k nezletilé B. Od roku 2007 neměl orgán SPOD žádných poznatků o rodině.

Září 2009: V tomto měsíci došlo k provedení slyšení na PČR ve věci pohlavního zneužití nezletilé. Ta uvedla, že měla jedenkrát pohlavní styk s mladistvým P, pohlavní styk byl dobrovolný. Nezletilá uvedla, že vztah s mladistvým P měla od roku 2008. P věděl kolik je nezletilé let (13roků).

Pohlavní styk byl jeden a poté se rozešli. V rámci provedeného výsledku byla nezletilá poučena o nevhodnosti pohlavních aktivit před patnáctým rokem, matka o výkonu rodičovské zodpovědnosti.

Při pohovoru matka sdělila, že s otcem nezletilé nežijí společně, avšak soudně péče o nezletilou upravena není.

Říjen 2009: Vyžádána zpráva školy k osobě nezletilé. Škola nemá k péči rodičů ani k nezletilé žádných připomínek.

Listopad 2009: Pracovnice orgánu SPOD se na žádost policie účastní v době pracovní pohotovosti výsledku nezletilé B. Matka nezletilé podala trestní oznámení na pana O, který byl jejím přítelem, že dceru v říjnu pohlavně zneužil. Nezletilá vypověděla, že měla pohlavní styk s panem O, který je přítelem její matky. Styk byl zpočátku dobrovolný, později pod pohrůžkami, že se vše dozví matka. Ta přišla dceři na SMS zprávy v mobilu, kde se dozvěděla o celé situaci. Matka poslala dceru s přítelem na hory a zde došlo k pohlavnímu styku. Přítel matky věděl, kolik je nezletilé let.

V témže měsíci proběhl pohovor s nezletilou i s matkou. Ta uvedla, že již navázala spolupráci s psychologem, dceru ihned po zjištění nechala vyšetřit gynekologem a vyšetřit na přítomnost pohlavních chorob. Matka žádala pracovnice OSPOD o diskrétnost v případě otce nezletilé, který by údajně nezletilou i matku „zabil“, kdyby se o věci dozvěděl. Pracovníci SPOD bylo matce podáno vysvětlení, že PČR bude otce nezletilé ve věci kontaktovat při svém šetření a zjišťování skutečností trestné činnosti. Matce doporučena spolupráce s odborníky, protože matka vyjadřovala velké obavy z chování otce, byl matce vysvětlen i postup, pokud by ze strany otce došlo k násilí. Matce byl předán kontakt na IC, doporučeno, volat v případě napadení ihned PČR, a byla vysvětlena nutnost lékařského ošetření. Mimo

jiné bylo s matkou i s nezletilou řešeno zjištění, že nezletilá navštěvuje ve večerních a nočních hodinách místní klub, kde je ze záznamu kamer vyfocena ve spodním prádle. Matka k věci uvedla, že o tomto ví, že se jí nezletilá omluvila za své chování a slíbila, že se věc nebude opakovat. Matka i dcera byly důsledně poučeny o nevhodnosti návštěv nočních zařízení, požívání alkoholických nápojů atd. Matce bylo doporučeno zvýšit dozor nad nezletilou a taktéž sděleno, že orgán SPOD, bude činit opatření k nezletilé, a to omezení – zákaz návštěv restauračních zařízení, klubů a podobných podniků.

Otec byl kontaktován PČR a vyslýchán k záležitosti nezletilé B. Tím se dozvěděl o celé události. Po zjištění situace jel za dcerou do školy, kde jí před učitelkou fyzicky napadl, dal jí facku. Poté se jal situaci řešit s matkou, kterou napadl při odjezdu ze zaměstnání a rozbil jí přední sklo automobilu, tahal ji za vlasy. Tuto informaci poskytla orgánu SPOD matka při návštěvě na úseku. Také uvedla, že trestní oznámení na otce podávat nehodlá, že se situace již zklidnila.

Prosinec 2009: Otec poprvé kontaktoval orgán SPOD s tím, že se dozvěděl o situaci své dcery. Byl velmi rozčilený a arogantní a velmi vulgárně hovořil o matce nezletilé. Otec byl informován o tom, že matka s dcerou navštívila odborníka, dále byl informován o návrhu na uložení výchovného opatření omezení a také o tom, že orgán SPOD hodlá podat návrh na dohled. Otec vyjádřil přesvědčení, že matka na výchovu dcery nestačí. K incidentu fyzického napadení dcery uvedl, že se po zjištění situace rozčílil a dceři dal facku. Z projevů otce bylo zřejmé, že je velmi impulsivní povahy a nemá daleko k přímé agresi. Orgánem SPOD byl podán návrh na uložení výchovného opatření - dohledu. Orgán SPOD obdržel vyrozumění od PČR, že sama nezletilá B oznámila na PČR fyzické napadení ze strany otce. PČR věc posoudila jako přestupek a poslala k řešení na přestupkovou komisi. *S ohledem na to, že v těchto případech se vždy podle platné legislativy jedná o návrhový přestupek, tedy postižený je vyzván k podání návrhu, je v praxi častým jevem, že k podání návrhu nedojde, rovněž tak nedošlo k podání návrhu v tomto případě.*

Leden 2010: Matka kontaktuje orgán SPOD s tím, že se s dcerou domluvila a návrh na přestupek proti otci nezletilé podávat nebudou. Dále uvedla, že docházejí s nezletilou k psychologce. Nezletilá tuto spolupráci vítá. Nezletilou čeká výslech na PČR k věci pohlavního zneužití bývalým druhem matky. Taktéž je vyžádána zpráva školy, ze které nevyplývaly žádné negativní poznatky. Prospěch nezletilé je průměrný, nemá kázeňské problémy. Matka se ve škole na dceru pravidelně informuje.

Únor 2010: Orgán SPOD podává na nezletilou zprávu PČR, ve které uvádí uložená opatření směrem k nezletilé – dohled a omezení. Otec kontaktuje úsek SPOD s tím, že je mu známo, že dcera dochází k psychologce, má zájem o informace o dceři a hodlá kontaktovat psychologa. Uvádí, že dle jeho informací dcera chodí k psychologce, neboť se necítí psychicky dobře. Bude zvažovat svěřením dcery do své péče. Dle jeho názoru matka hrubě zanedbala hrubě dceřinu výchovu. V tomto měsíci došlo k rozhodnutí o nařízení dohledu nad výchovou nezletilé B. Nezletilá byla v podvečerních hodinách viděna pracovnící OSPOD, jak vychází z herny. Z těchto důvodů byla předvolána na úsek. Dostavila se i s matkou, ta o návštěvách dcery v tomto zařízení nevěděla. Matka i dcera byly opakovaně poučeny o účelu uloženého opatření - zákazu návštěv restauračních zařízení, heren a klubů. Matka k rodinné situaci uvedla, že podala u soudu návrh na úpravu rodičovské zodpovědnosti. Při jednání opět vyjádřila své obavy z otce nezletilé. Ten ji často kontaktuje mobilním telefonem, uráží a vyhrožuje. Dokonce proběhl incident u matčiny rodičů, kdy otec jim vlezl přes balkón do bytu. Policii však nikdo nekontaktoval. Matce opakovaně sdělen postup v případech napadání otcem. Kontaktovat IC, případně volat PČR. Matka dále uvedla, že ona sama i nadále dochází k psychologce, nezletilá již na další schůzku objednána není, nemá žádných problémů. Matce bylo doporučeno pokračovat v terapiích u psychologa.

Březen 2010: Orgán SPOD žádá k osobě otce zprávu PČR a přestupkové komise. Žádá zjištění zda, kolikrát a v jakých záležitostech byl řešen. Výsledkem je zjištění, že otec byl opakovaně řešen přestupkovou komisí pro dopravní přestupek, dále pro napadení spoluobčana a je řešen PČR pro trestný čin výtržnictví a poškozování cizí věci (rozbití čelního okna na matčině automobilu).

Duben 2010: Okresní soud zahájil řízení ve věci úpravy práv a povinností k nezletilé B. Jednání nařídil na měsíc květen.

Květen 2010: Řízení u soudu odročeno na neurčito z důvodu nemoci soudce.

Červen 2010: Vyžádána zpráva školy k nezletilé. Škola informuje OSPOD, že k nezletilé nejsou žádné připomínky, chování i prospěch v normě, matka se školou spolupracuje. Otec kontaktuje OSPOD s tím, že matka dceru zanedbává. Kontaktovala ho škola s tím, že nezletilá nechodí již měsíc do školy a je vidána každý den na koupališti a venku po restauracích. Otec se dozvěděl informaci, že nezletilá užívá THC. Dále předložil soupis neomluvených absencí, které mu předala třídní učitelka s tím, že nezletilá měla třetí stupeň z chování a matka ji vždy absenci omluvila. Otec byl seznámen s postupem školy

v případě záškoláctví a byly mu předloženy zprávy školy, které vždy zněly ve prospěch nezletilé. *Bohužel je také častým případem v praxi, že výběrové školy neinformují včas OSPOD o problémech žáků s tím, že nechtějí poškodit jméno zařízení.* Otec dále uváděl, že dle jeho informací matka hrubě zanedbala svoji rodičovskou zodpovědnost v případě zneužití dcery přítelem matky a bude žádat soud o svěření dcery do péče. Na dotaz, kdy se s dcerou viděl naposledy, uvedl, že asi před měsícem.

Červenec 2010: Škola byla písemně dotazována k údajné neomluvené absenci nezletilé B. Ve zprávě školy na konkrétní dotaz zaznělo, že u nezletilé se zvýšila absence, ale ta byla vždy dodatečně omluvena matkou. Se souhlasem matky byla kontaktována psychologka, ke které rodina docházela a žádána zpráva. Psycholog se vyjádřil k osobnosti nezletilé, že ta je bez psychosomatických a vegetativních obtíží, je v přechodném období mezi adolescencí a ranou dospělostí s tím, že se snaží respektovat výchovné pokyny matky. Díky prožitým událostem nedošlo k porušení integrity osobnosti. Avšak bylo by žádoucí pokračovat v speciálním psychoterapeutickém působení u odborníka se zaměřením na problematiku u předčasné dospělosti adolescenčního jedince s prožitou stigmatizující zkušeností. Psycholog poukazuje i na nevhodně zasahující agresivní chování otce vůči matce i nezletilé a na jeho nevhodné výchovné postupy.

Srpen 2010: Orgánem SPOD byly prošetřeny rodinné poměry matky, otce se bohužel opakovaně nepodařilo kontaktovat. Nereagoval na předvolání. S matkou při šetření probrána i stížnost otce na její výchovné postupy k omlouvání absencí nezletilé. K tomu matka uvedla, že třídní učitelka volala otcí, protože matku nemohla zastihnout. Věc se však vyřešila, matka uvádí, že dcera má vše řádně omluveno. *Podání matky dělalo na pracovníci OSPOD dojem, že matka problémy dcery omlouvá a zakrývá.* Dále matka k podanému návrhu na úpravu poměrů k nezletilé uvádí, že s otcem nežije od roku 2009. V době od roku 2007 obnovili soužití, a tedy výživné za tuto dobu nežádá. *Z podání matky vyšlo najevo, že už v roce 2007 byl první konflikt s domácím násilím a soužití trvalo až do roku 2009, kdy nezletilá začala mít první zkušenosti s předčasným zahájením pohlavního života.* Otec se s dcerou stýká nepravidelně, na její výživu také přispívá. Nezletilá nemá žádné koníčky. Dříve jezdila parkur, ale s tím již skončila. Matka uvádí, že dceru zvládá, nemá s ní žádné problémy. Pokud je v zaměstnání s péčí o dceru jí pomáhají prarodiče, nezletilá u nich i přespává. Dále matka uvedla, že jednání ve věci pohlavního zneužití je u soudu. Byla vznesena obžaloba, proběhlo první jednání. Obžalovaný se nedostavil k jednání a byl na něho vydán zatykač. Nezletilá je

přijata na střední školu. Na konci měsíce se podařilo zkontaktovat otce, který k situaci uvedl, že dceru do výchovy nechce, avšak k výchově matky má výhrady. Okresní soud si vyžádal zapůjčení spisové dokumentace orgánu SPOD k trestnímu řízení ve věci pohlavního zneužití nezletilé.

Září 2010: u okresního soudu proběhlo první jednání ve věci úpravy výchovy a výživy k nezletilé B, jednání bylo odročeno z důvodu vyžádání dalších důkazů k problematice stanovení výše výživného. V témže měsíci byl orgán SPOD vyrozuměn o fyzickém napadení matky otcem. Pracovnice orgánu SPOD se účastnila trestního řízení ve věci pohlavního zneužití nezletilé jako svědek.

Listopad 2010: Proběhlo další jednání u okresního soudu ve věci úpravy práv a povinností k nezletilé, jednání bylo opět odročeno. PČR informovala orgán SPOD o tom, že došlo k opakovanému napadení matky otcem, dcera byla incidentu přítomna. Věc byla postoupena přestupkové komisi. O chování nezletilé B byla vyžádána zpráva střední školy. Zpráva byla velmi pozitivní, žádné negativní projevy, žádná neomluvená absence spolupráce s rodiči výborná. Oba rodiče mají zájem o nezletilou a třídní učitel je s nimi v elektronickém i telefonickém kontaktu.

Březen 2011: Nezletilá je rozsudkem okresního soudu svěřena do péče matky, otec má za povinnost hradit výživné.

Duben 2011: Opět žádána zpráva školy – hodnocení je bez připomínek.

Červen 2011: Ve věci pohlavního zneužití nezletilé byl vynesena odsuzující rozsudek nad panem O za trestný čin pohlavního zneužití nezletilé B.

Srpen 2011: Průběžně byly prováděny kontrolní návštěvy nezletilé, k jejímu chování nebyly zaznamenány žádné připomínky a negativní poznatky.

Říjen 2011: Orgánem SPOD byla vyžádána zpráva školy. Zpráva pozitivně hodnotila chování i projevy nezletilé. Úroveň spolupráce školy a rodičů hodnocena jako řádná. S ohledem na tyto skutečnosti byl podán návrh na zrušení dohledu. Dohled nad výchovou nezletilé byl z rozhodnutí městského úřadu zrušen, ani jeden z rodičů si rozhodnutí o zrušeném výchovném opatření nepřevzal.

Intervence orgánu SPOD:

Orgán SPOD v tomto případě použil dostupné metody k ochraně nezletilé, a to uložení výchovného opatření dohledu a omezení v zákazu návštěv restauračních zařízení, které omezil trváním do 15 let věku nezletilé. Orgán SPOD se snažil vést matku a dceru k návštěvám odborníka – psychologa, kam po nějaký čas matka s dcerou docházely. Otec byl v kontaktu s psychologem jen velmi sporadicky a poznatků využíval k další možné manipulaci matky.

Intervence školy:

Bohužel v tomto případě je nutno uvést, že škola jako partner orgánu SPOD, úplně selhala. Ani jedna ze zpráv neuváděla poznatky z rodinného prostředí nezletilé a problematiku, která na nezletilou jistě působila, a to především otcovo impulsivní a násilné chování.

Intervence odborných zařízení - psycholog: Psycholog spolupracoval s matkou a dcerou v průběhu roku 2010. Nabídka jeho další intervence k rodině byla. Ovšem ani matka ani dcera nabídky k další spolupráci nevyužily.

Rodinná situace: Z uvedeného případu je zřejmé, že nezletilá vstupovala do vývojového období adolescence a rané dospělosti z poměrně složitého výchovného prostředí. Partnerství rodičů bylo komplikované otcovou osobností, jeho sklony k agresivitě. Matka ve snaze dceři vynahradit složitost prostředí, ve kterém vyrůstala, dceru postavila do pozice kamarádky. Otec byl velmi impulsivní a nezletilá se ho bála. Matku, ke které měla citový vztah, neposlouchala. Otec pro ni byl autoritou, i když jeho výchovným metodám „cukr bič“ nerozuměla. Z bližších poznatků o rodině je orgánu SPOD známo, že násilí provázelo téměř celý vztah matky a jejího partnera. Je možné, že nezletilá navázáním předčasných pohlavních aktivit hledala kompenzaci rodinné neutěšené situace. V případě druhém se domnívám, že ze strany matky došlo k značnému pochybení ve výkonu rodičovské zodpovědnosti. Matka přítele pana O dlouho neznala, seznámila se s ním přes internet a dovolila dceři, aby s ním sama odjela na hory. Mimo jiné ten se vydával za cizince a šetřením PČR vyšlo najevo, že jde opět o občana romského etnika. Sama nezletilá se vyjádřila, že situaci doma vnímá jako neutěšenou, že je raději s kamarády než doma.

Návrhy do budoucna: V tomto případě došlo k celkovému zklidnění situace, matka se odpoutala od otce nezletilé, našla si nového partnera. Nezletilá nemá žádné další výchovné problémy, studuje střední školu a také má delší dobu stálého partnera. Ze zprávy psychologa

vyplývalo, že integrita osobnosti nezletilé není předčasnými sexuálními aktivitami zasažena. Otázka do budoucna však zůstává v oblasti stálosti partnerských vztahů, k výběru partnerů a vztahů mezi matkou a dcerou. Častým případem praxe je, že dívky, které vyrůstají v rodinách s domácím násilím, mají tendenci vybírat si násilného partnera. Osobně se domnívám, že hodnotový žebříček v oblasti pohledu na sexualitu musí být zážitky nezletilé B ovlivněn.

12 SPOLEČNÉ ZNAKY RODINNÉHO PROSTŘEDÍ DÍVEK S PŘEDČASNOU SEXUÁLNÍ ZKUŠENOSTÍ

Na základě podrobných případových studií je možno konstatovat, že společným problémem obou nezletilých je rodinné zázemí. V případě prvním je to doplněná rodina o nového partnera matky, v případě druhém jsou to rozpory a násilí mezi rodiči. Je také možno konstatovat, že rodičovské role v obou případech nebyly plně zvládnuty. V případě prvním otec svoji roli neplnil vůbec, v případě druhém otec-agresor, plnil svoji výchovnou funkci také nedostatečně. Matky v obou případech také selhaly ve výkonu rodičovské zodpovědnosti. V případě prvním fatálně, neboť nezletilé hrozí nařízením ústavní výchovy.

Jako další společný rys vidím nedostatečnou kontrolu nad volným časem nezletilých, nezapojení do volnočasových aktivit, a tím i velký prostor pro možné rizikové chování. Nezletilá B se svého času věnovala jízdě na koni, ale bohužel s postupujícím věkem tuto aktivitu opustila a z důvodu matčina pracovního vytížení získala prakticky svobodnou vůli, jak nakládat, se svým volným časem. S ohledem na to, že rodiče měli vlastní problémy, rozpory, násilí v rodině, nemohli věnovat dostatek času a zájmu kontrole nezletilé. V případě C matka nedokázala nezletilou vůbec zapojit do konkrétní volnočasové aktivity a dala jí tak prostor pro konání vlastních činností podle vlastní vůle. V obou případech hrál roli vliv vrstevníků. Vliv rodinné výchovy byl velmi utlumen. Samy dívky hodnotily své rodinné prostředí jako velmi neutěšené a problematické. V rodinách se necítily dobře a hledaly tak, každá s ohledem na svůj věk, náhradní zdroj svého upokojení.

Bohužel žádná instituce, škola, volnočasové zařízení nebo orgán SPOD nemohou dítěti nahradit základní citovou potřebu sounáležitosti a citového zázemí. V rodině, kde selže základní funkce emocionální podpory dítěte, hrozí výrazné riziko problémů v budoucím životě.

Další společný rys spatřuji i v nedůsledné, krátkodobé spolupráci s odborníky. Domnívám se, že spolupráci je třeba situovat na dlouhé časové období. Rodiče často podléhají dojmu prvního zlepšení projevů dítěte a následně spolupráci přerušují s tím, že už jí není třeba. Po dalších příznacích problémového chování hledají důvod v tom, že odborník jim nepomohl. Problém nespátřují ve své nedůslednosti a krátkodobosti, nejsou motivováni k tomu, že problém, který v rodině trval řadu let, nemůže být u dítěte vyřešen v krátkém časovém úseku. Velmi často se obhajují časovou nedostatečností, zaměstnaností, či péčí o jiné

záležitosti. Praktickým problémem může být i nekonceptnost nabízených odborných služeb a jakési předimenzování nabídky odborníků. Někteří rodiče pak nejsou schopni realizovat doporučení, která jsou jim různými zařízeními předávána.

Domnívám se, že zde by bylo řešením plánovat péči o dítě v rámci případových konferencí, kde by se všichni odborníci, zainteresovaní na péči o nezletilé, sešli a společně hledali východiska ze svízelné situace. Pořádání těchto konferencí však v současné době vyžaduje především čas a vlastní iniciativu odborníků podílet se na zmíněné problematice. Návrh Zákona o sociálně právní ochraně dětí zahrnuje i povinnost pořádat případové konference v některých naléhavých případech, avšak je nutné také brát v úvahu ochotu a motivaci odborníků ke spolupráci.

Faktory, které měly vliv na rozdílné dopady předčasných sexuálních zkušeností u uváděných případů, jsou podle mého názoru především věk nezletilých a vzájemný vztah mezi matkou a dcerou. Významnou roli u nezletilé C také sehrály opakované výsledky na PČR, kdy v poměrně útlém věku byla opakovaně vystavována dotazům na pohlavní zneužití. Nezletilá C se dostala se sexuální zkušeností do kontaktu dříve než nezletilá B. Ačkoli matka nezletilé B, rodičovskou zodpovědnost neplnila zcela bezchybně, měla k dceři pozitivní citovou vazbu. Dceři věřila, že k sexuálnímu zneužití došlo. V případě nezletilé C dala matka jednoznačně přednost svému partnerovi před dcerou, které nevěřila. Postoj matky později podpořil i fakt, že pan P byl zproštěn obžaloby. Věk, ve kterém dojde k prvním sexuálním aktivitám, vzájemné vazby mezi matkou a dcerou, a především důvěra ve výpověď dcery jsou zásadním faktorem, který ovlivňuje dopady předčasných sexuálních zkušeností a případného pohlavního zneužití na vývoj osobnosti.

Při řešení problematiky sexuálního zneužívání orgány činnými v trestním řízení je dle mého zjištění mnohem menším zlem věřit výpovědi nezletilých dívek, a to i v případě, že se v budoucnu prokáže, že si nezletilá věc vymyslela. To především s ohledem na riziko možných negativních dopadů na vývoj osobnosti nezletilé a riziko možného prohloubení traumatu, které je způsobeno pohlavním zneužitím.

ZÁVĚR

Teoretická část mé diplomové práce srovnává působení rodiny a školy v oblasti sexuální výchovy nezletilých dětí a předkládá i možnosti, kdy se spolupodílejí na této problematice orgány sociálně právní ochrany dětí. Předčasné zahájení pohlavního života a s ním spojené pohlavní zneužívání se v posledních letech stále více a více objevuje ve statistikách orgánů sociálně právní ochrany dětí a policie. Je zcela zřejmé, že nezletilí začínají pohlavně žít mnohem dříve, než je stanovena věková hranice pro zahájení sexuálního života legislativou. Cílem mé práce bylo popsat možný vliv předčasného zahájení sexuálního života a pohlavního zneužití na osobnost nezletilých dívek. Nepříznivý vliv předčasných sexuálních aktivit se prokazuje mimo další následky především v oblasti hodnotového žebříčku k sexualitě, která těsně souvisí s postoji k partnerství, rodičovství a manželství v budoucím životě. S tím je samozřejmě spojena otázka rodičovství a výchovy dětí. Předčasná sexualita patří mezi negativní společenské jevy a k jejím nepříznivým dopadům patří i to, že je provázena dalšími jevy, jako je záškoláctví, konzumace tabákových a alkoholových produktů, útěky z domova, promiskuita. Dívky nemají problém s častým střídáním partnerů, navazováním dalších krátkodobých známostí s naprosto otevřeným projevem k sexualitě, kdy pohlavní život zcela ztrácí svoji intimitu.

Práce rovněž poukazuje na zcela nenahraditelný vliv rodiny v sexuální výchově a zabývá se i úlohou školy. Zcela nepochybně je v současné době výuka sexuální výchovy ve školách diskutována odborníky i veřejností. Standard základního vzdělávání schválený v roce 1995 přinesl samostatnou vzdělávací oblast Zdravý životní styl a předmět rodinná výchova zaujal své místo ve všech akreditovaných vzdělávacích programech. Tematika rodinné a sexuální výchovy je zařazena od vstupu dítěte do školy a provází jej po celou povinnou školní docházku. Tím je dle mého názoru dán velký prostor pro výuku různých témat sexuální a rodinné výchovy. V souladu s Rámcovým vzdělávacím programem má být na školách vhodně implementována sexuální výchova již od prvního ročníku. V současné době se mění přístupy ke vzdělávání a očekává se připravenost žáků pro život. Je třeba, aby výuka ve školách probíhala doprovodně s výchovou v rodinách a respektovala změny v postojích k sexualitě, manželství a partnerství. Pedagog při výuce témat zaměřených k sexualitě musí v současné době nutně počítat s velkou informovaností dětí, se značnou společenskou otevřeností v postojích k sexualitě s tím, že rodina často v této oblasti selhává, a také s tím že dochází k proměnám rodinného soužití a změnám v postojích k partnerství a rodičovství. Na

pedagoga jsou kladeny velké nároky a z jeho strany je třeba značné odborné kompetence, aby se mohl přizpůsobit všem požadavkům při výuce sexuální výchovy.

Nabývám dojmu, že mnohá děvčata, se kterými jsem pracovala, neměla základní znalosti v oblasti sexuality z rodiny a školní snaha připravit žáka pro život také selhala. Zastávám názor, že nezletilé jsou vybaveny znalostmi v oblasti antikoncepce, rizicích gravidity, možnostech nákazy pohlavními chorobami, ale zcela zásadně chybí informace o vztazích mezi mužem a ženou, rozdílech mužské a ženské sexuality a intimity pohlavního života.

V práci je zmíněna nezastupitelná role rodiny v sexuální výchově – vztah, vzor a poučení. Tyto role mohou být plněny jen, pokud jde o rodinu funkční, která plně respektuje potřeby dítěte. Práce rovněž zmiňuje i rodiny, kde chybí základní funkce a nezletilé dívky jsou tak vystaveny riziku vzniku předčasných pohlavních aktivit a negativním dopadům na jejich vývoj. Velkým rizikem je citová deprivace dívky z nefunkční rodiny. Ta pak snadno v hledání náhradního zdroje citového uspokojení často předčasně zahajuje pohlavní život s očekáváním naplnění chybějících citových potřeb.

Popisem vývoje dospívajících se snažím přiblížit složitost tohoto vývojového období a dále pak srovnat možné dopady předčasného sexuálního života a pohlavního zneužití na vývoj nezletilé dívky. Společným rysem obou zmíněných aktivit je především výrazná změna v hodnotovém žebříku v postoji k lidské sexualitě, výrazné riziko častého navazování nestálých partnerských vztahů a změny v oblasti sebepojetí. U pohlavního zneužití s ohledem na další okolnosti dochází k možným problémům v chování (promiskuita, zneužívání návykových látek, útěky, záškoláctví), somatickým obtížím (bolesti břicha, hlavy, bulimie, anorexie), v oblasti psychické (deprese, nízké sebehodnocení, úzkosti, agrese, sebepoškozování, pocity viny) a v oblasti sociální (špatné začlenění do sociálního prostředí, do třídního kolektivu, do samotné rodiny).

Úlohu orgánu sociálně právní ochrany dětí spatřuji především v informování nezletilých dívek při jejich slyšení na PČR. Předávání kvalifikovaných informací by mělo být zaměřeno na úroveň schopností a vědomostí nezletilých o této problematice a přizpůsobeno okolnostem a rodinné výchově. Při rozhovoru s rodiči nezletilé dívky předat doporučení k postojům rodiny k nezletilé a případně nasměrovat rodinu k odborné pomoci. Jako další možnost, kterou mohou orány sociálně právní ochrany dětí využívat, jsou možné osvětové činnosti pořádané v rámci víkendových pobytů - přednášky, hry, rozhovory a podobně. Zde může

orgán SPOD doplnit praktikovanou sexuální výchovu v rodině a škole. Zmiňuji i nelehkou úlohu a dilema pracovníků tohoto orgánu, kteří se v případech zahájení předčasných pohlavních aktivit a pohlavního zneužití stávají účastníky řešení této problematiky a vstupují do života nezletilé dívky. Jako významnou pomoc při řešení vidím organizování případových konferencí za přítomnosti odborníků, kteří se mohou výrazně podílet na řešení jednotlivých případů a přispět tak k zamezení negativních dopadů na vývoj nezletilé dívky. Součinnost a správné nasměrování k odborné pomoci spatřuji jako stěžejní záležitost v této oblasti. Pokud rodič bude motivován k odborné, kvalifikované nepředimenzované odborné pomoci, může být negativní dopad na vývoj nezletilé výrazně zmírněn. Problém vidím však v nedostatečné motivaci rodičů, ale i chybějící odborné pomoci v naší spádové oblasti. V naší lokalitě funguje jeden dětský psycholog, poradna pro mezilidské vztahy, která však zastává postoj práce pouze s motivovanými klienty, pedagogicko-psychologická poradna, která je v poslední době naprosto zahlcena šetřením v oblasti specifických poruch učení a školní zralosti (na další aktivity nemají časové ani lidské zdroje) a dětská psychiatrická léčebna, která nedávno bojovala o své zachování. Ta je naprosto přeplněna dětmi z celé republiky s různými psychiatrickými diagnózami, dětmi s poruchami chování, dětmi týranými, zneužívanými a zanedbávanými. Odborníci sotva stačí pokrýt své hospitalizované pacienty a na přijetí do zařízení se čeká i několik měsíců.

Praktická část diplomové práce má za cíl předložit případové studie rodin, které ilustrují dopady předčasných pohlavních aktivit a sexuálního zneužití na vývoj osobnosti nezletilých dívek. Cílem je také poukázat na společné znaky rodinného prostředí, ve které jsou nezletilé vychovávány a zjištění faktorů, které ovlivňují rozdílné dopady na vývoj osobnosti. S jednou rodinou jsem měla možnost pracovat přímo jako specialista na problematiku týraných, zanedbávaných a zneužívaných dětí a druhý příběh je mi osobně velmi blízký a měla jsem možnost prostudovat spisovou dokumentaci orgánu SPOD, který celý případ vedl. Oba případy jsou podrobně popsány včetně popisu práce všech zúčastněných orgánů. Na základě studia materiálů, pozorování a rozhovorů mohu konstatovat, že vliv orgánu SPOD je pouze okrajový a při selhání funkcí rodiny nelze dopadům na vývoj osobnosti nezletilé zabránit. Došla jsem k poznatku, že společné pohlavnímu zneužití a předčasnému zahájení pohlavního života je značná změna v hodnotovém žebříčku v oblasti sexuality, změna sebepojetí a sebehodnocení. Další negativní následky nastávají u pohlavního zneužití v podobě problémů v rovině chování, v rovině psychické i v rovině sociální.

S ohledem na společenský vývoj je nutno vzít na vědomí, že zmíněná problematika se bude objevovat častěji a je tedy nutno ptát se po efektivitě sexuální výchovy a možnostech její realizace a přizpůsobení se novým okolnostem. Osobně mi v této oblasti chybí větší zaměřenost na morální hodnoty a s tím spojený postoj k lidské sexualitě jako takové. Pracovníci orgánů sociálně právní ochrany dětí se dle mého názoru budou také častěji setkávat s uvedenou problematikou a budou vystavováni dilematu, jak k této otázce přistupovat, jaké poučení předávat a jak sociálně pedagogickou práci realizovat. Jako zásadní vidím nutnost znalosti vývojové psychologie u sociálních pracovníků, ale i u policistů. Bohužel, i přes poměrně dostupné informace o vývojové psychologii a negativních dopadech předčasného zahájení pohlavního života, se často setkávám s bagatelizací případu, či naprosto neodborným hodnocením projevů nezletilé a udržování mýtu, že si za to může nezletilá sama a že se jí to vůbec nedotklo. I přístup těchto pracovníků může mít výrazný vliv na vývoj nezletilé, a proto je třeba, aby s nezletilou na těchto pracovních pozicích pracoval kompetentní specialista.

SEZNAM LITERATURY A ODBORNÝCH ZDROJŮ

Monografie:

ANCHELL, Melvin. *Důvody, proč neučit sexuální výchovu*. Hnutí pro život ČR, 2010. ISBN 978-80-904144-1-9.

AUGUSTYN, Józef. *Sexuální výchova v rodině a ve škole*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998. ISBN 80-7192-331-1.

BENTOVIM, Aron. *Týrání a sexuální zneužívání v rodinách*. Praha. Grada, 1992. ISBN 80-7169-629-3.

BRIGHTOVÁ, Suzan. *Otevřeně o sexu*. Praha: Euromedia Group, 2000. ISBN 80-7202-781-6.

HANUŠOVÁ, Jaroslava. *Sexuální zneužívání*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-64-4

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum*. PRAHA: PORTÁL, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Co, kdy a jak ve výchově*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-320-X.

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 2003. ISBN 80-86429-19-9.

PELIKÁN, Jiří. *Hledání těžiště výchovy*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1265-2.

PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ, Jaroslava. *Nezralá sexualita*. Praha: Avicenum, 1990. ISBN 08-009-90.

PÖTHE, Petr. *Dítě v ohrožení*. Praha: g plus, 1996. ISBN 80-901896-5-2.

SCHNEIDER, Johannes W. *O smyslu a důležitosti životních krizí*. Hranice na Moravě: FABULA, 2005. ISBN 80-86600-27-0.

SPURNÝ, Joža. *Psychologie výslechu*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-864-5.

ŠPECIÁNOVÁ, Šárka. *Právní manuál pro sociálně právní ochranu dětí*. 1.vyd. Praha: Linde, 2005. ISBN 80-86131-61-0.

ŠPECIÁNOVÁ, Šárka. *Ochrana týraného a zneužívaného dítěte*. Praha: Linde, 2003. ISBN 80-86131-44-0.

TRAIN, Alan. *Nejčastější poruchy chování dětí*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-503-2.

TRPIŠOVSKÁ, Dana. *Vývojová psychologie pro studenty učitelství*. ÚSTÍ N/L: UJEP Ústí n/L, 1998. ISBN 80-7044-207-7.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8.

Dva a více autorů:

HOLUB, Miroslav, NOVÁ Hana. *Zákon o rodině*. 5.vyd. Praha: Linde, 2002. ISBN

LANGMEIER, Josef, KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. Praha: GraGA, 1998. ISBN 80-7169-195-x

LISÁ, Lidka, KŇOURKOVÁ, Marie. *Vývoj dítěte a jeho úskalí*. Praha. Avicenum 1986.

MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-8.

MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-8.

MATOUŠEK, Oldřich, KOLÁČKOVÁ, Jana, KODYMOVÁ, Pavla. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X.

MATOUŠEK, Oldřich a KOL. *Základy sociální práce*, Praha: Portál, 2001, 2007. ISBN 978-80-7367-331-4.

NOVOTNÝ, František, SOUČEK, Josef. *Trestní právo hmotné* 3. rozšířené vydání. Aleš Čeněk, s.r.o. 2010. ISBN 978-80-7380-291-2,

NOVOTNÁ, Věra, BURDOVÁ, Eva. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*. 3. vyd. Praha: Linde, 2007. ISBN 978-80-86131-72-6.

SMÉKAL, Vladimír, MACEK, Petr. *Utváření a vývoj osobnosti*. Brno: Barrister&Principal - studio, s.r.o. 2001. ISBN 80-85947-83-8.

ŠVAŘÍČEK, Roman, ŠEĐOVÁ, Klára a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

VANÍČKOVÁ, Eva a kol. *Sexuální násilí na dětech*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-286-6.

WEISS, Petr a KOLL. *Sexuální zneužívání pachatelé a oběti*. Grada: 2000. ISBN 80-7169-795-8.

Seriály:

KOL. AUTORŮ. *Sexuální výchova – vybraná témata*. Praha: MŠMT ve spolupráci s VÚP v Praze, 2009.

HANUŠOVÁ, Jaroslava. *Syndrom CSA- syndrom sexuálně zneužívaného dítěte*. Právo a rodina, 2006, ročník 8 č. 3. ISSN 1212-866X.

WEISS, Petr. *Normalita a abnormalita*. Praha: Sananim, 2011. Sborník Sexualita & Drogy. ISBN 978-80-904-2-3.

Internetové zdroje:

<http://www.mpsv.cz/cs/4>, [online] 2012 [cit. 2011-12-28]. Dostupný z WWW: </www.mpsv.cz>

<http://www.mpsv.cz/CS/7243>, [online] 2012 [cit. 2012-03-27]. Dostupný z WWW: </www.mpsv.cz>.

<http://www.msmt.cz/vzdelavani/ucebni-dokumenty>, 2012 [cit. 2012-03-28]. Dostupný z WWW: </www.msmt.cz>.

<http://www.msmt.cz/file/21592>, [online] 2012 [cit. 2012-03-28]. Dostupný z WWW: </www.msmt.cz>.

<http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cislocclanku=2006062701>, [online] 2012 [cit. 2012-05-13]. Dostupné z WWW: </www.planovanirodiny.cz>.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 - Přehled právních předpisů, kterými se řídí orgány SPOD

Příloha č. 2 - Seznam trestných činů proti lidské důstojnosti v oblasti sexuality

Příloha č. 1 - Přehled právních předpisů, kterými se řídí orgány SPOD

K vnitrostátním předpisům upravujícím výkon sociálně právní ochrany dětí patří: „[Usnesení Předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb.](#)“, o vyhlášení Listiny základních práv a svobod, [Zákon č. 359/1999 Sb.](#), o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, [Zákon č. 94/1963 Sb.](#), o rodině, ve znění pozdějších předpisů, [Zákon č. 40/1964 Sb.](#), občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, [Zákon č. 99/1963 Sb.](#), občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, [Zákon č. 97/1963 Sb.](#), o mezinárodním právu soukromém a procesním, ve znění pozdějších předpisů, [Zákon č. 140/1961 Sb.](#), trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, [Zákon č. 40/2009 Sb.](#), *trestní zákoník*, [Zákon č. 141/1961 Sb.](#), o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, [Zákon č. 218/2003 Sb.](#), o soudnictví ve věcech mládeže, [Zákon č. 200/1990 Sb.](#), o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů, [Zákon č. 325/1999 Sb.](#), o azylu a o změně zákona č. 283/1991 Sb., o Policii ČR, ve znění pozdějších předpisů, [Zákon č. 326/1999 Sb.](#), o pobytu cizinců na území ČR a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, [Zákon č. 221/2003 Sb.](#), o dočasné ochraně, [Zákon č. 109/2002 Sb.](#), o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, [Zákon č. 110/2006 Sb.](#), o životním minimu, ve znění pozdějších předpisů, [Zákon č. 108/2006 Sb.](#), o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, [Zákon č. 117/1995 Sb.](#), o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, [Zákon č. 111/2006 Sb.](#), o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů, [Zákon č. 500/2004 Sb.](#), správní řád, ve znění pozdějších předpisů, [Zákon č. 379/2005 Sb.](#), o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů, [Zákon č. 202/1990 Sb.](#), o loteriích a jiných podobných hrách, ve znění pozdějších předpisů, [Zákon č. 273/2008 Sb.](#), o Policii České republiky, [Instrukce MPSV č.j. 21-12242/2000](#) ze dne 15.3. 2000, kterou se stanoví rozsah evidence dětí a obsah spisové dokumentace o dětech, vedené orgány sociálně-právní ochrany dětí a obsah spisové dokumentace o žadatelích o osvojení a o svěření do pěstounské péče, [Instrukce č.j. 142/2007-Org.](#) ze dne 5. 4. 2007, kterou se upravuje postup při výkonu soudních rozhodnutí o výchově nezletilých dětí. K mezinárodním smlouvám a dokumentům vztahujícím se k sociálně právní ochraně patří: [Sdělení č. 104/1991 Sb.](#), o Úmluvě o právech dítěte, [Sdělení č. 45/2003 Sb. m. s.](#), o přijetí Opčního protokolu k Úmluvě o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojených konfliktů, [Sdělení č. 209/1993 Sb.](#), o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou a Slovenskou republikou

o právní pomoci poskytované justičními orgány a o úpravě některých právních vztahů v občanských a trestních věcech, [Sdělení č. 34/1998 Sb.](#), o Úmluvě o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí, [Sdělení č. 43/2000 Sb.](#), o Úmluvě o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení, [Sdělení č. 132/2000 Sb. m. s.](#), o Evropské úmluvě o osvojení, [Sdělení č. 66/2000 Sb. m. s.](#), o Evropské úmluvě o uznávání a výkonu rozhodnutí o výchově dětí a obnovení výchovy dětí, [Sdělení č. 47/2001 Sb. m. s.](#), o přijetí Evropské úmluvy o právním postavení dětí narozených mimo manželství, [Sdělení č. 54/2001 Sb. m. s.](#), o přijetí Evropské úmluvy o výkonu práv dětí, [Sdělení č. 141/2001 Sb. m. s.](#), o přijetí Úmluvy o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání, výkonu a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí, [Sdělení č. 90/2002 Sb. m. s.](#), o přijetí Úmluvy o zákazu a okamžitých opatřeních k odstranění nejhorších forem dětské práce (Úmluva č. 182), [Sdělení č. 91/2005 Sb. m. s.](#), o sjednání Úmluvy o styku s dětmi, [Vyhláška č. 33/1959 Sb.](#), o Úmluvě o vymáhání výživného v cizině, [Vyhláška č. 132/1976 Sb.](#), o Úmluvě o uznávání a výkonu rozhodnutí o vyživovací povinnosti, [Sdělení č. 209/1992 Sb.](#), o Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod, [Nařízení Rady \(ES\) č. 2201/2003](#) ze dne 27. 11. 2003 o příslušnosti a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti a o zrušení nařízení (ES) č. 1347/2000, Rezoluce Rady Evropské unie z 26.06.1997 o nedoprovázených nezletilcích, kteří jsou příslušníky třetích zemí (97/ C 221/03), [Doporučení RE 4\(1984\)](#) o rodičovské zodpovědnosti, [Doporučení RE 6 \(1987\)](#) o pěstounských rodinách, [Doporučení RE 2\(1993\)](#) o medikosociálních aspektech zneužívaných dětí, [Doporučení RE 1286 \(1996\)](#) o Evropské strategii pro děti.

Příloha č. 2 - Seznam trestných činů proti lidské důstojnosti v oblasti sexuality

Znásilnění

Paragraf 185 trestního zákoníku vymezuje trestný čin znásilnění. Kdo jiného násilím nebo pod pohrůzkou násilí nebo pohrůzkou jiné těžké újmy donutí k pohlavnímu styku, nebo k takovému činu zneužije, jeho bezbrannosti bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až pět let. Trest odnětí svobody se zvyšuje, pokud dojde k pohlavnímu styku s dítětem, či se zbraní a pokud jde čin spáchán na dítěti mladší patnácti let, pokud je čin spáchán například v době výkonu trestu, ochranné, ústavní výchovy, a taktéž pokud dojde následkem činu k těžké újmě na zdraví.

Sexuální nátlak

Paragraf 186 vymezuje trestný čin sexuálního nátlaku. Kdo jiného násilím, pohrůzkou násilí nebo pohrůzkou jiné těžké újmy donutí k pohlavnímu sebeukájení, obnažování nebo jinému srovnatelnému chování nebo kdo k takovému chování přiměje jiného zneužívaje jeho bezbrannosti, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až čtyři léta zákazem činnosti. Výše trestu se zvyšuje opět se společenskou nebezpečností – využití závislosti nebo důvěryhodnosti nebo vlivu, čin spáchaný na dítěti, se zbraní, čin spáchaný nejméně dvěma osobami apod.

Trestné činy týkající se ostatních forem možného sexuálního zneužití

Paragraf 188 vymezuje trestný čin soulože mezi příbuznými, paragraf 189 trestný čin kuplířství, paragraf 190 prostituci ohrožující mravní vývoj dětí, paragraf 191 šíření pornografie paragraf 192 výrobu a jiné nakládání s dětskou pornografií.

Zneužití dítěte k výrobě pornografie

Paragraf 193 vymezuje trestný čin zneužití dítěte k výrobě pornografie. Kdo přiměje, zjedná, najme, zláká nebo zneužije dítě k výrobě pornografického díla nebo kořistí z účasti dítěte na takovém pornografickém díle, bude potrestán odnětím svobody na jeden až pět let. Výše trestu se zpříšňuje, pokud je čin spáchán členem organizované skupiny, v úmyslu získat pro sebe nebo někoho jiného značný prospěch, jako člen organizované skupiny působící ve více státech a v úmyslu získat pro sebe nebo někoho jiného prospěch velkého rozsahu.

Z výše uvedené legislativy je zřejmé, že právní řád České republiky se ochranou sexuální oblasti zvláště nezletilých dětí důkladně zabývá. Ochrana důstojnosti v sexuální oblasti je dle mého názoru dostatečně ošetřena Trestním zákoníkem ochrana nezletilých dětí je dále posílena i zákonem O sociálně právní ochraně dětí, jehož prioritou je hájit zájmy a blaho dětí.

Souhlasím s tím, aby moje diplomová práce byla půjčována ke studijním účelům. Žádám, aby citace byly uváděny způsobem užívaným ve vědeckých pracích a aby se vypůjčovatelé řádně zapsali do přiloženého seznamu.

V Lounech dne

.....

Iva Vildová

Pořadové Číslo	Jméno čtenáře	Č. ISIC karty	Bydliště	Datum